A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKAS ÓRA

XXV. ÉVFOLYAM III. 2016/3. SZÁM

VÉGIDŐ
A HÓNAP KÖLTŐJE
VASADI PÉTER

FATA LIBELLI

IGNOTUS PÁL
EMLÉKKÉPEI

KÜLÖNSZÁMUNK
Az Ünnepi Könyvhétre

VERES PÉTER
A BÖLCS AUTODIDAKTA

Pablo Picasso: Álom

ÚTLEÍRÁS

VARGA-SINAI GIZELLA KIÁLLÍTÁSA A VÁRKERT BAZÁRBAN

A MAGYAR–IRÁNI BARÁTI TÁRSASÁG ÉS AZ EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA VÉDNÖKSÉGÉVEL

Cikkünk a 4. oldalon

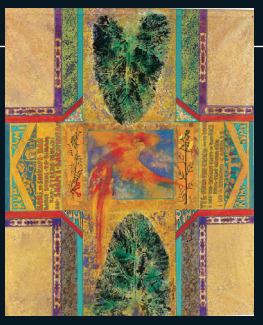

Varga-Sinai Gizella „Útleírás" című vándorkiállítása 2007-ben Finnországban kezdte meg útját, hogy mostanra Budapesten a hetedik, a művész szerint eddigi legfontosabb állomásához érkezzen: egy életút minden meséjével megfestett vásznak, ruhák és szőnyegek a Várkert Bazár kiállítótereiben

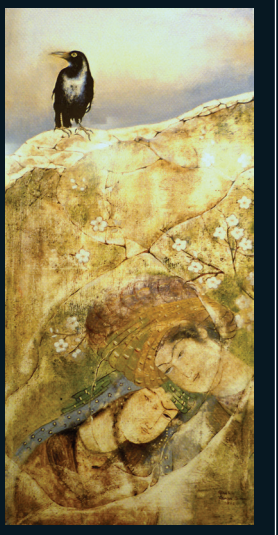

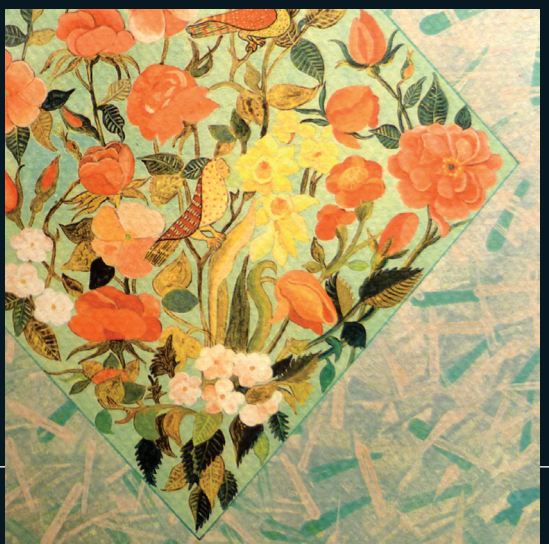

SZAKONYI KÁROLY

FATA LIBELLI

Robinson naplójából

Szigeti életem húszezer-nyolcszázkilencvenedik napján a megszokottnál is hatalmasabb orkánra virradtam, talán akkor tombolt így a természet, mint annak idején, amikor hajótörést szenvedtem, s egy gerendába kapaszkodva, étlen, szomjan, cserepes ajakkal és a kimerültségtől kábultan, szkúnerunk legénységéből egyedül életben maradottat a hullámverés kivetett erre a lakatlan szigetre. Ettől a mostanitól sziklaodúm megvédett, csupán kertecskémet pusztította el, de éjszakára csitult a zord idő. Türelmetlenül vártam a hajnalt, mert a szélsüvítésben mintha fel-felhangzó szirénahang keveredett volna, ezért első dolgom volt felmenni a magaslatra, ahonnan beláthattam a tengert. Jól sejtettem, hogy vészjelek voltak, mert az egyik kiemelkedő, kopár sziklánál egy hajó roncsait véltem felfedezni. Heves szívdobogás fogott el, hiszen méltán gondolhattam, hogy a legénységből néhányan megmenekülhettek, de bárhogy figyeltem, nem mutatkoztak hajótöröttek. Ellenben az áramlat a szigetem felé sodort mindenféle tárgyat, deszkadarabot, ruhaneműt, bőrzsákot és egy ládikát. Miután kihalásztam, képzelhető, hogy milyen izgalommal kutattam át a holmikat, hiszen olyan világból érkeztek, ahonnan oly rég elszakadtam. A ládában iratokat találtam, egy londoni, feltehetően vagyonos ifjúnak a dokumentumait, fényképet egy tengerész sapkás alakról, nyilván a hajó tulajdonosáról, mellette pedig jegyzetfüzetet, amelynek olvasását későbbre hagytam. A legjobban az dobogtatta meg a szívemet, hogy a bőrzsákban ráakadtam egy könyvre is. Ennek láttán végtelen boldogság öntött el, hiszen amit annyira hiányoltam, az olvasás, a szellemi táplálék forrása sejlett a díszes bőrkötésbe zártan. De amint minden mást félredobva sietve kinyitottam, döbbenetemre kiderült, hogy a bőrkötés csak imitáció, voltaképpen doboz, amelyben egy lapos, üveglapfedelű, noteszra hasonlító tárgy lapult. Rettenetesen csalódtam, de azért nem dobtam félre, sejtvén, hogy semmi esetre sem lehet mihaszna tárgy. Ám csak a naplót olvasgatva tudhattam meg, miféle dologra akadtam.

A fiatalember a dokumentumok szerint a szenvedélyes tengerjárók klubjának tagjaként éppen ötvenkét nappal azelőtt szállt vízre hatvan láb hosszú, egyárbocos hajójával Cowesből, az angol jachtklubok és vitorlás hajók nagy kikötőjéből, ahol valamikor magam is megfordultam, amikor megvételre alkalmas szkúnert kerestem. Szándékában állt megkerülni a földet, s ezzel egy új rekordot felállítani, de szerencséje elhagyta, s a szigetem közelében a tengerből kimeredő éles sziklához csapódva mind hajója, mind ő maga elveszett.

Hanem a könyvnek hitt tárgy! A naplóból erre is találtam magyarázatot. Az ifjú tengerész nemcsak a kalandoknak, hanem az olvasásnak is bolondja lehetett, mert jegyzéket készített arról az ötszáz könyvről, amelyet magával hozott az útra. Ötszáz könyv! Ha soha nem szabadulok is meg szigetemről, akkor sem maradok szellemi táplálék nélkül. De hol az a sok könyv? A tenger nyelte el? Aztán megtudtam a naplóból, hogy a temérdek könyv abban a notesznak látszó valamiben van elrejtve. Csak meg kell nyomni egy gombot, csak meg kell érinteni az üveglapot, s máris előtűnnek. Klasszikusok és modernek, krimik, történelmi tárgyú olvasmányok, versek, novellák és mindaz, ami egy könyvtárban található. Megpróbáltam a leírás szerint cselekedni, de a fényes lap csak üres fényes lap maradt. Elképzelhető kétségbeesésem, majd bősz haragom, amikor azt kellett tapasztalnom, hogy állítólag könyvek garmadáját tartom a kezemben, de nem láthatok belőlük semmit.

Véletlenül azonban ráakadtam egy huzalra, mellette pedig egy gyári garancialevélre. És akkor már tudhattam, hogy soha nem jutok sem Tolsztojhoz, sem Dickenshez, sem az újkori bestsellerekhez. Az állt ugyanis a papíron, hogy a vezeték lapos végét a notesz megfelelő nyílásába kell dugni, a másik végét pedig a kétszázhúsz voltos konnektorba, hogy a lap feltöltődvén használható legyen. Akkor aztán sorra el lehet olvasni a belé táplált szövegeket.

Kétszázhúsz volt és konnektor! Csak így válnak a könyvek olvashatóvá?

Nekem csak tüzem van, amelyet magam csiholtam, s gondosan életben tartok. Mert tüzet csiholni, hogy emberi környezetet teremtsek, tudok. Megtehetem mindazt, amit azok az emberek, akik akkor éltek, amikor még nem volt más, csak amit a természet nyújtott. Én is a puszta természetben élek, tapasztalva, hogy mindent megad, ami kell a létezéshez. A technika furfangjait jól ismertem hazámban, bár arról, ami ezt a sok könyvet az elektronika börtönébe zárta, akkoriban még nem hallhattam. Büszke voltam magamra, hogy távol a civilizációtól a magam erejéből teljes emberi életet élek. S noha hajótörésem óta sokszor kerültem nehéz helyzetbe, sokszor voltam kétségbeesett, de semmi sem rendített meg annyira, mint most annak felfedezése, hogy lám, amióta elhagytam otthonomat, odaát a szárazföldön mennyire kiszolgáltatták magukat embertársaim egy minden földi erők fölé nőtt erőnek, a technikai civilizációnak.

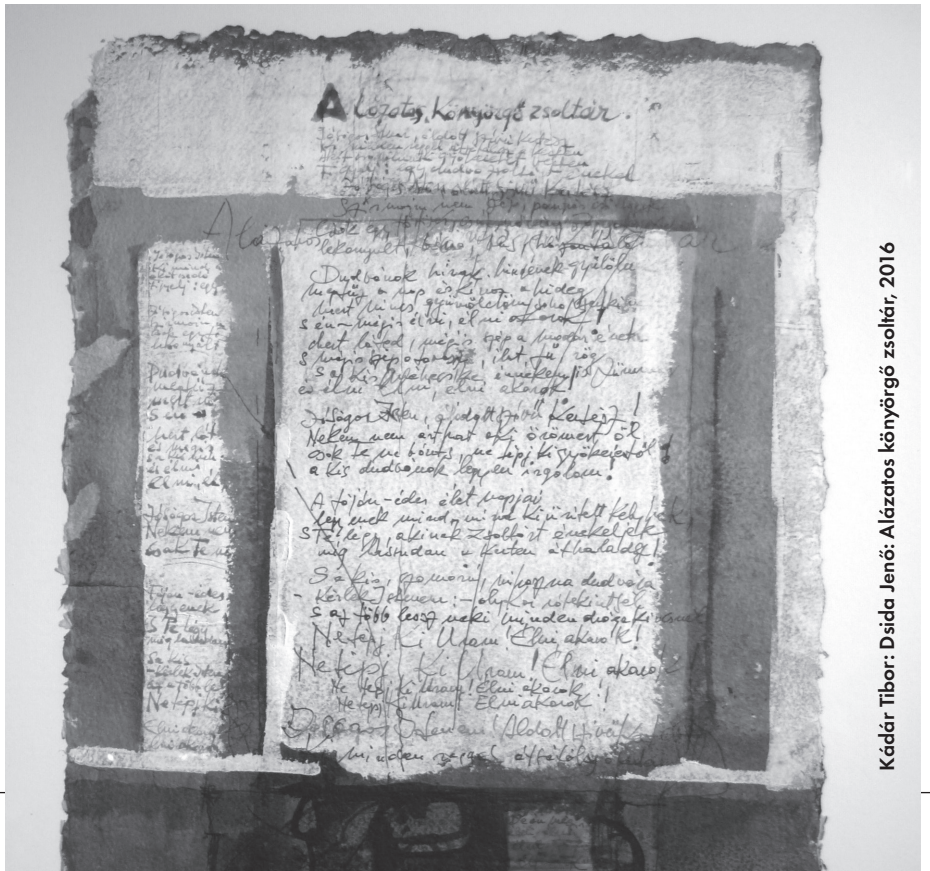

Kádár Tibor: Dsida Jenő: Alázatos könyörgő zsoltár, 2016

UGHY SZABINA

EURÓPA ÉBREDÉSE?

Eszmecsere Vasadi Péterrel

Vasadi Péter az idén kilencvenéves. És bár a kerek évforduló, valamint a két, készülő kötete kapcsán biztosan többet fogunk róla és munkásságáról hallani, én mégsem átfogó portréinterjút szerettem volna készíteni vele, hanem olyan kérdéseket tettem fel neki, amelyeket, nagyon kevesek mellett, csak ő válaszolhat meg.

– A médiában menekültválságként emlegetett és mindinkább mélyreható megértést igénylő tünetegyüttes kapcsán több helyütt is egyre erősödik a gondolat, miszerint Európa önmeghatározása még mindig várat magára. Hogyan látja Európa és ezen belül a kereszténység jövőjét?

– Nem egyértelműen rossz dolog az, ami napjainkban zajlik. Ahhoz, hogy Európa magára ébredjen, nem az kell, hogy kierőltessék belőle, hogy bizony keresztény, miközben nem az. Ezekkel a kegyeskedésekkel én egyáltalán nem vagyok jóban. Nem lehet meghirdetni az irgalmasság évét, s elvárni, hogy onnantól kezdve irgalmasabbak legyünk. Az, hogy Európának fel kell ébrednie, nem jelent semmi jót. *Muszáj neki felébrednie!* Az ébredést nem úgy értem, hogy álomból ébred majd. Mert amiben most van, az nem álom, hanem egy öncsalás. Tömeges, individualista, szuper racionális vagy nevezzük akárminek, de lényegét tekintve öncsalás, mivel kíméletlen étvágyú önzés. A köldöknézés pedig a kereszténység. Még akkor is, amikor meglegyint bennünket a véghelyzet szele. Még a vak is látja, hogy a fő kérdés az: mit kell, mit lehet tennünk a még rosszabb fejlemények elhárításáért? Szuper fenyegetett létünknek magunk gyújtottunk alá, magunk neveltük, s most egyedül rajtunk múlik, hogy meg tudunk-e szabadulni, helyt tudunk-e állni. Ezt katonaiskolás koromban, tizenöt évesen tanultam meg. Egyike voltam azoknak, akik begyalogoltunk egy koncentrációs táborba Passau mellett. Akkor láttuk meg, hogy halottak és haldoklók hevernek a sárban kétoldalt. Magyarokat kerestünk. Ekkor egy pokróccal letakart sebesült, egy rabruhás férfi intett magához. Egy fenyőfa alatt feküdt, nagyon erősen vérzett. Citromos teát akartam adni neki, de ő a mozdulatot félreértette, s csak annyit kért tőlem: „Nur schießen!”, vagyis hogy lőjem le. Magyarul hebegtem, hogy nem tehetem. Ez túl sok volt, ráborultam, ott vergődtem a mellkasán, ő pedig meghalt közben. Mi az irgalom? Azzal kezdődik, hogy megrendít mások nyomorúsága. Megüt a valóság könyörtelen lelepleződése. Csoda-e, ha a mai napig azt nézem, hogy: mi a valóság, nekem mit kell benne, vele tennem? A riadóztató cselekvést ott, a katonaiskolában oltották belém. Se az irodalom, se a művészet nem tanított erről annyit. Örülök, hogy alig mozogtam irodalmárok között. Mondjuk így, nyilvántartottként, a munkások, az üzemi emberek, az iparosok és a gyári alkalmazottak közé „száműztek”. Igen sokat kaptam tőlük, de legfőképp természetes, segítő emberséget. Meg sem érint az a könnyed súlyozgatás, hogy most akkor posztmodern van, vagy mi. Jó-e? Szép-e? Ez érdekel. A valóságszeretet ma azt sugallja, azt sürgeti, értsük már meg: sem a világban, sem Európában így nem mehet tovább. Fenntartható, élhető életet szeretnénk és kell élnünk.

– Szükségszerű a pusztulás?

– Van, aminek el kell pusztulnia, mert nem érték, csak jól-rosszul mímeli az életfontosságút.

– És a megmaradáshoz mi kell?

– Hit, de a hit nem karácsonyi csilingelés, hanem nagyszombattudatú nagypéntek. Ha valaki önmagától nem ébred rá arra, hogy miben él, mi az, amiben él, azon nehéz segíteni. Ha valakinek nem elég a csodálkozásra az, hogy meghámoz egy őszibarackot, s nem ámul azon, hogy micsoda rovátkák vannak a barackmagon, az nem lesz hívőbb vagy irgalmasabb akkor sem, ha azt mondják neki, hogy az irgalom éve van, s attól sem, ha körülötte minden elpusztul. A levegőben van a kereszténység. Eszement, őrületes szerelem dühöng a világban, Isten szerelme. Nem az emberé. Nem lehet észrevenni? Nézze meg ezt a fát a szomszédban! Királyi pompában áll. Szükségszerű, hogy szenvedjünk, de azt senki ne kívánja tőlünk, hogy örvendezzünk neki. Az ember önző, s nagyon jól tudja, hogy kit vagy mit szeret, mégsem ad érte oda semmit. Amikor majd elveszik tőle, ez igazságos. Itt nincs mese! Vagy megpróbáljuk egymás egzisztenciáját a magunkéval erősíteni, vagy megrontjuk. Bűntudat nélkül élet sincs. Ez a ráismerés minimuma. A tettünktől megroskadni, vagy beteljesedni nagyon emberi dolog.

– Ha a hit nagypéntek, akkor Istenhez a szenvedés vezethet el?

– Nem. Nagy megtérésekről tudunk mindmáig. Istenhez a megtérés vezet el, s ez nem akarja a szenvedést, de felismeri. Hozzáalakul, s ez nagy mélységeket tár fel annak, aki elviseli. Gondoljon a hegymászóra! Nem idegen az ember örömétől. A valóság hit nélkül fejetlen. Bizonyos értelemben a valóság maga a hit.

– Sokak számára pont a valóság a bizonyíték Isten hiányára.

– Hogy van-e Isten, vagy nincs, Pascal óta én ebbe nem mennék bele. Visszakérdezem: szeretet van-e? Mi az? Az ateizmus jórészt elégedetlenséget fejez ki a mi istenképünkkel szemben, s ez rendben is van. Nekem azonban a valóság fontos, de sokszor nem kedvelem azt, amit valóságosnak mondanak. Kell a valóság, de nem mindenestül és minden áron.

– Ahhoz, hogy ilyen mértékű hittel és szeretettel itatódjon át körülöttünk a valóság, létezik valamilyen segítség, tanulási út?

– Persze. Kalapács, egy szög vagy egy asztal. Nézzen meg egy asztalost, ahogy a nyers deszkákat szemléli és simogatja! Szent dolog a munkások gyakorlata, hozzáértése és figyelme. Ugyanezt a fajta valóságot keresem a költészetben is. Mindenki, aki a szavakhoz nyúl, ki akar szabadulni, s amikor verset ír, ki is szabadul, de azon a versen legyen rajta a szabadság szárnysuhogtató ereje, hassa át az alkotóit hitelesség és a nyelv könyörtelen ismerete.

– Elég tehát az öt érzékünk Isten megtapasztalásához?

– Egy is elég! Hát itt él közöttünk mindenben. Nem véletlen, hogy azt mondta, én vagyok az élet. A költészetnek is ezt kell kimondania. Ha ezt teszi, akkor nincs benne semmi felesleges. Isten irgalma a legnagyobb valóságismeretről tanúskodik. Valóság Isten nélkül nem létezik. A valóság szeret és teremt. Minden valóság teremt. Nagyon fontos, hogy az emberit teremtsük az emberben. Nem erőszakkal. Formálással. Ami a mi kezünkben van, az túl sok ahhoz, hogy elpazaroljuk, vagy hogy ártsunk vele.

– Hogyan tudjuk meg, mi az, amivel kezdenünk kell valamit, s mi az, amit hagynunk kell?

– Üljön ki, mondjuk, a Duna-partra, s nézze a vizet! A természet beszél hozzánk. Ihlet. Tévedés azt hinni, hogy kezünkben van az életünk. Úgy kell mégis élnünk, mintha kezünkben volna. Ahol most tartunk, az azért van, mert nem értettük meg az embert magát, testvérrendeltetését, tudásra kötelezettségét, szeretetképességét, szeretetéhségét és csillapíthatatlan szabadságvágyát. Isten elsősorban az elesettekhez jött. Hozzád. Hozzám. Mindnyájunkhoz. S jön.

JÖN A SÖTÉTSÉG

Egy időben úgy közeledett felém a megőrülés, mint Bob Dylan lassú vonata. És akkor sűrű könyörgésbe fogtam, hogy hagyd meg képességeimet, ne vigasztalj azzal, amivel nem vigasztalhatsz, és segíts elkerülni az őrületet, mert ez azzá lehet! Felismertem a sötétnek bélcsavarodás-szerű közeledését. Lelkileg és fizikailag megrokkantam, s mély álomba estem. Egy aranyozott rácsot láttam hangos vas-zajjal lezúdulni, mögötte látszott az iszonyatos fekete bélcsavarodás. Aztán jobbról belépett egy római katonaféle, szembefordult velem, lábához tette a lándzsáját, s csak nézett. Felébredtem, megértve, hogy ez a gyógyulás.

VASADI PÉTER

VÉGIDŐ

Az üstök utcán kirakva gőzölögnek.
A tűz alattuk láthatatlan, de már lobog.
Álló autósorok között egy ló rohan.
Szeme kidülledt. Nyeregtelen.
Majd megpendül a láthatár,
ha átugorja.
A földből kiállnak bikaszarvak.
Mind több túr fölfelé.
Egy megtermett hiúz, véres a marja,
tépett,
óvatosan országról országra lép.
Gyilkos darázshad zúg és ellepi
az állófogadást.
Nyaka körül csapkod a világtanács
és menekül.
Mikor a híre jön, hogy az Északi-sark
megindult dél felé,
betongyűrűt emelnek az Egyenlítőn.
Valaki elkiáltja: Titanic a világ!
Futnának alagútba, de pénz bugyog
belőle, mint sár a kloakából.
S az áradás levelenként suhog,
s csörög vödörszám.
Képernyőkön hatalmak foszladoznak.
A népeket azonnal elfelejtik.
Nem mernek leliftezni a gazdagok
a bunkerokba, s piszkos szatyra
mellett iszik, füstöl s göcög
a hajléktalan.
Európára torlódik föntről a Tigris,
s alul a Csizmaszár hozzátapad.
Középen mind magasabbra nőnek a hegyek,
és visszaomlanak.
A bikák gödrükből kivackolódva rázzák
magukról a rühöt és a földet,
s özönlenek a városok felé.
A városok meg mint a tészta
megnyúlnak, átszakadnak.
Túl közel jött a Nap.
Se le, se föl. Se el, se vissza.
Marad kinek-kinek a talpnyoma.
Ha állni tud.
Legföljebb térdre eshetik.
De sárban arcra bukni már nem lehet.
A pásztorok nem tágítanak Betlehemből.

(A zendülés vízszaga című kötetből, 2002)

MOZART KARJA

Most akár el is alhatna. Mire felébred, lesz valami. Akkor asztalhoz ül. El is szenderedett, fülére kapcsolta az egyik Mozart-vonósnégyest, lejjebb csúszott, elaludt. Fehér alakok álltak a térdig érő hóban, s cseresznyefaszínű csellókon és hegedűkön játszották. Arcán a hómunka csípős hidegét érezte, amely most a szobamelegen égetni kezdett. Körülötte hullámzott a zenemű, mintha állhatatosan ölelte volna őt valaki. Halkan dúdolva kísérte, sőt, meg is előzte a futamokat, s élvezte, hogy ismeri a zenét, holott nem tudja. Egyre-másra az a rész következett, amely előzőleg az ő szívében keletkezett. Egyszerre körülvették a zenészek. Ő állt középen, de épp ebből értette meg, hogy mégsem ő a legfontosabb. Állhat akár középen is. A középpont sohasem büszke, csak alkalmas, azaz kijelölt, hogy a mindenfelől érkező hullámtalálkozást hangolja, vagyis elviselje. A zenészek arcán állandó, de rajzolatlan mosolyt látott. Nem tudták, mit művel az arcuk. Mozart gyöngéd karja ment át mindnyájukon, mint egy Golf-áramlat. Ettől valahogy színükben elváltoztak, kissé sötétebb fehérek lettek, ha ez egyáltalán lehetséges, s élesebben játszottak. Ez az élesség a szelídséget tagolta, hogy fokról fokra birtokba vehesse az emberfia. A hangszerek hangja összefonódott, egyetlen hang hallatszott csak, s valami körbelengő, ütemes narancsfény kaszált a tágas kastélyterem falán. A zene elenyészett, a zenészek belesimultak a fehér rózsás tapétába, a padló alól egyenletes mormogást hallott. Felébredt.

A KÍMÉLETLEN ÖRÖM

Beethoven

a pokolból is visszakiabálna.
a haja láng, tűz a szeme,
faragott férfifejbe szökött
két üvegtestcsillag ég,
kérdez, rideg, csillog.
elsötétül, föltisztul, haraggal
leplezi ujjongását, törvényt ül.

– jön a zene, ez a puszta
látványával is megigéző hadtest,
igen, hadtest, igen, a látványával
rendet vág a nyeglék közt
közömbösen, de az árválkodó szomorút
boldoggá öklözi, semmi, jaj, semmi
kímélet nincs az öröm-
hadviselésben, csörömpölve
nem e világi vértjében nem nekünk
engedelmes, hanem a kürtjeink,
nincs más, csak ez a meg-megújuló
születés, égen-földön,
mint a IX.-ben…

– uram, ennek a zenének
tűzszőnyegén lépdelve
jőjj el mindenünket megítélni
végső karácsonyi vonulásodban…

(mögötted ezzel a
nagy loboncú fiaddal)

– ledönt majd az a nap, föl-
borogat, újraéleszt, lesz,
aki gyertyának hitte magát,
most örökre elmozdíttatik,
ennek súg a fülébe, annak
sugarazza fejét, senki nem
marad érintetlen, senki.

– nem ejt könnyet többé,
vérezése eláll.

Varga-Sinai Gizella kiállítása a Várkert Bazárban

A Magyarok Háza rendezésében, a Budapesti Tavaszi Fesztivál exkluzív eseményeként nyitották meg Varga-Sinai Gizella Útleírás *című kiállítását a Várkert Bazárban a Magyar Iráni Baráti Társaság és az Emberi Erőforrások Minisztériuma védnöksége mellett. A vendégeket dr. Lévai Anikó köszöntötte, míg a csaknem ötven éve Iránban élő magyar festőművésznő pedig e szavakkal összegezte a látogatókat üdvözlő mondatait: „Meleg szeretettel és hálával ajánlom ezt a kiállítást az egész magyar népemnek!”*

LÉVAI ANIKÓ

TELJES ÉLET

Varga-Sinai Gizella

„Ha visszanézek az *út*ra, amelyet magam mögött hagytam, s ami majdnem fél évszázadig tartott, úgy érzem magam, mint a mesebeli hős, aki kincseket talált, s most visszatér a szülői házba, hogy elbüszkélkedjen azokkal szeretteinek. Hosszú, hosszú utazás volt, izgalmas, gyönyörű, kalandokkal teli, olykor veszélyes, de megérte.”

Ugye, ráismernek Varga-Sinai Gizella *Útleírás*-kiállításának nyitó gondolataira, amelyekkel a kiállítótermekbe lépve fogad minket? Egy révbe ért nő, művész, anya és feleség sorai ezek. Nem pusztán azért, mert magyarként és nőként a sokunk által csodált háromezer éves, perzsa kultúra, Irán jelenkori művészetének elismert szereplője, a tizenkét, kortárs, iráni festőnőből álló *DENA-művészcsoport* alapító tagja, aki kiállításaival bejárta a világot, ráadásul több mint negyven színházi darab és film díszlettervezője és színésze, számos performance írója és rendezője. Révbe érésen azt a harmonikus állapotot is értem, amelyet a fenti sorokból érezhetünk: egy elégedett, magával – és így környezetével is – békében élő, feltehetően boldog, alkotó nő.

Azt tapasztalom, hogy ezt a megérkezettséget éppen azoknál tapasztaljuk, akiknek az élete nagyon is nyughatatlan volt, változatos, fordulatokkal teli, akik körül zajlott a történelem – és Gizella élete ilyen volt, ezt nyugodtan mondhatjuk. A második világháború utolsó évében született, szülőfaluja Csákvár. A rákosi érában nőtt fel, s azt olvastam, hogy édesapjától, aki neves művész, operaénekes volt, állandóan azt hallotta, hogy menni kéne, menni kéne – de azt látta, hogy ennek ellenére marad. Édesapjával utazott el Bécsbe is, ahol ő maradt, édesapja pedig visszajött Magyarországra. Csaknem ötven éve egy diktatúrából emigrálva rövidesen – saját szavaival élve – „egy másik diktatúrában”, Iránban találta magát, majd a szörnyű iráni–iraki háborúban, de visszatekintve életének ezekre a kacskaringóira, a kincseket említi csak, s azt mondja: megérte. Valami ilyesmit értek teljes életen.

A szülői házból elvágyódó, majd az izgalmas, gyönyörű, veszélyes, kalandos utazás – az élet – során felnövő gyermeket egy dolog vonzza vissza a szülői házba, *haza*: a szeretet. Ebből meglehetősen sok sugárzik felénk, magyarok felé az *Útleírás*ból.

A hazából elvágyódás kapcsán egy interjúban Gizella Adynak *Az elsüllyedt utak* című versét említette. Új, csodás illatok, felfelé törő utak csábítására becsapta maga mögött a kaput – ezt élte át a költővel együtt. *„S száz út végén nem vettem észre, / hogy már minden utam elhagyott”* – írja Ady, érzi Gizella. Mégis termékeny ez a fájdalmasnak tetsző lelkiállapot is, mert a festőnő arra ismert rá, s erről mesél ebben az interjúban, hogy *tulajdonképpen minden fal egy ajtó*.

Gizellának ez a felfedezése meghatározza az élethez való hozzáállását, ez tükröződik – számomra legalábbis jól láthatóan – írásain és képzőművészeti alkotásain egyaránt. Mi pedig boldogok lehetünk azért, hogy hazahozta nekünk csodálatos útitáskáját, élete szeretettel gyűjtögetett kincseit, s betekintést enged számunkra ebbe a csodás gyűjteménybe..

FELEDY BALÁZS

AZ ÚTLEÍRÁS,
MINT AZ ÖSSZMŰVÉSZET PARABOLÁJA

Enteriőr a kiállításról

Falikép

Manapság valóban sok körülmény elzárja egymástól a különböző társadalmakat, kultúrákat és vallásokat, ugyanakkor egyre több esemény, történés és nézet össze is kapcsolja ezeket. A világ kultúrái is egy hálóvá, egy világhálóvá terebélyesednek, s nem csak az internet által. Mindebben nagy szerepe van a művészetnek és a képzőművészetnek is, amelynek ugyan mindenütt van nemzeti karaktere és jellegzetessége, de ugyanakkor egyre erőteljesebbek az internacionális, transznacionális törekvések, az úgynevezett multikulturalitás jelenségei. Ez vonatkozik stílusra és technikára egyaránt. Ily módon a néző is könnyebben tud kalandozni a világ művészetében, meg tud ismerni különböző művészi aspektusokat, törekvéseket és nézeteket. S ebben a multikulturalitásban vannak olyan alkotóművészek, akik ugyan járják a világot, otthonosan mozognak több kontinens művészetében, mégis saját műveikben képesek identitásukat, adott esetben *kettős identitásukat* is kifejezni. Nos, feltétlenül ilyen alkotóművész *Varga-Sinai Gizella*, aki Magyarországon született, Csákváron, később Bécsben végezte művészeti főiskolai tanulmányait, s ott ismerkedett meg iráni férjével, a később jeles filmrendezővel, Koshrow Sinaival, s életüket összekapcsolva Iránban, Teheránban telepedtek le. A művésznő több művészeti ágban hozta létre munkáit, miközben megteremtette sajátos képzőművészeti kifejezésformáját, amelyből most értékes válogatás, összetartozó és *összetartó* művek sorozata volt látható a Várkert Bazárban.

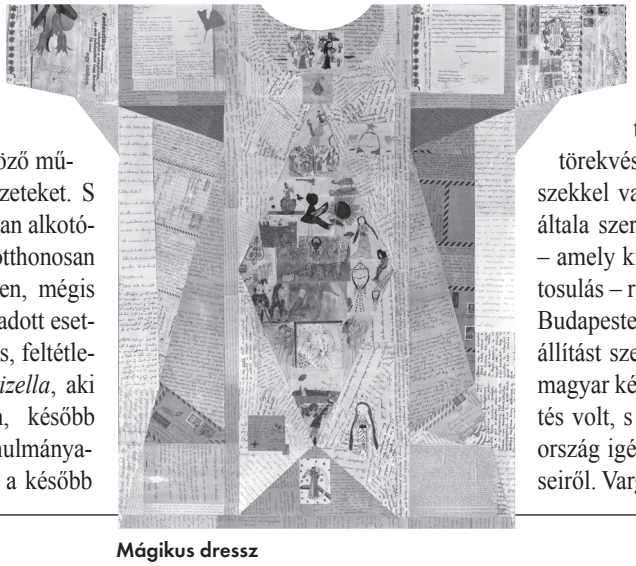
Mágikus dressz

Varga-Sinai Gizella művészetét hosszú évek óta ismerjük. Noha igen régen – lassan fél évszázada – elhagyta Magyarországot, sőt, Európát, Iránban élve és dolgozva is mindig törekedett a kapcsolatok ápolására a világ és szülőhazája művészetével és művészeivel, s ebből számára kiemelten fontossá vált bizonyos nőművészeti törekvések figyelemmel kísérése és a nőművészekkel való kontaktusok folyamatossága is. Az általa szervezett DENA-művészcsoport számára – amely kitűnő, iráni művésznőkből álló csoportosulás – régebbi, egyéni, hazai tárlatait követően Budapesten, 2002-ben sikerült egy csoportos kiállítást szerveznie a Vigadó Galériában, amely a magyar képzőművészeti élet számára is meglepetés volt, s fontos információkat jelentett e távoli ország igényes, kortárs képzőművészeti törekvéseiről. Varga-Sinai Gizellának azelőtt és ezt köve-

Enteriőr

Tabló

tően is jelentős a szervezői és kurátori szerepe, miközben alkotótevékenysége egészen különleges minőséget hozott létre. Több, budapesti bemutatkozása között izgalmas színfolt volt egy 2010. évi kiállítása, amelyre olyan képeket hozott, amelyek egy tradicionális, iráni művészeti, festői hagyományt elevenítettek fel – a Gol-o-Morgh stílusát –, amelynek gyökerei a XVII. századba vezetnek vissza, s kialakulásában szerepe volt az európai kultúra hatásának, s először illusztrációs eszközrendszerként alkalmazták (például a Korán esetében), s amely ezt követően terjedt el más műfajokban is. Lényeges, hogy e felfogásnak – az iszlám hagyományait követve – távol kellett tartania magát az emberábrázolástól. A művésznő tehát, mint európai iskolázottságú festő, egy nagy hagyományú, iráni stílust alkalmazott. Képi világára már a korábbi évtizedekben is jellemző volt, hogy hat rá egy orientális gondolkodásmód és megjelenítés, de imént idézett sorozatában igen következetesen alkalmazta az adott felfogás követelményeit, ikonográfiáját, abban azonban érvényesítve művészi szabadságát és szuverenitását, hogy képein jelen volt és van az ember is.

Festészetében van valami végtelent idéző mozdulatlanság, valamiféle idillt kereső vágyakozás, amelynek keretében azonban stílusa erőteljesen emocionálissá is tud válni. Képein nagy szerephez jutnak az ornamentális, a díszítőelemek, ezek szövedéke, szinte mindent átható zsúfoltsága. Ezt érzékeltük korábban virágszőnyegén, s ezt tapasztaljuk különösen madárábrázolásain, amelyek felfokozott jelentőséggel álltak előttünk legújabb, budapesti kiállításán is.

Varga-Sinai Gizella mostani, *Útleírás* című tárlatán *valóban* egy nagy életutat „ír" le számunkra, nézők számára. Az *ír* kifejezést azért kellett idézőjelbe tennünk, mert a fogalmat sokkal tágabban kell értenünk. Munkáin ugyan a konkrét írásnak is nagy jelentősége van, de ezek (verssorok, idézetek, levélszövegek és különböző szövegfragmentumok) *beleágyazódnak,* a szó valóságos és szimbolikus értelmében is *összeszövődnek* vásznai, öltözékei, szőnyegei és kárpitjai matériáival meg festői gesztusaival, s együtt, *szintetizálódva* fejtik ki vizuális és intellektuális hatásukat. A nézőnek így nemcsak látni, nézni, hanem olvasni is kell a művek teljes befogadásáig, s így válik mindez *megrázó műegyüttessé*, vallomássá. Varga-Sinai Gizella jellemzően tehát textil alapanyagain alkalmaz magyar motívumrendszert, folklór elemeket, ugyanakkor nagy hangsúlyt ad a sok ezer éves, perzsa kultúra motívumrendszerének is, s ugyanígy írásos jelrendszere is egyaránt használja a magyar és a perzsa nyelvet, s a férjével első összekötő kapcsot, a német nyelvet is. Műveiből az a fajta kettős identitás sugárzódik, amelyet ő hitvallásként is sokszor megfogalmaz, hogy otthon érzi magát Iránban is (gyermekei ott születtek, de egyik leánya Budapesten él iráni férjével), s itthon érzi magát Magyarországon is, ahová a gyökerek mindig visszahúzzák.

Úton járó művész, akinek egyik kedves költője Ady Endre, s akihez különösen közel áll a költő *Az elsüllyedt utak* című verse. Idézzük fel ennek első szakaszát: *„Hívott a titkok nagy mezője, / Kellette magát száz sima út / És én legényesen, dalolva / Csaptam mögöttem be a kaput."* Nos, ez lehetett a kezdet, de bizonyos, hogy a nagy utak, bolyongások, rohanások és taposások úgy alakultak – s ezt érezzük a művek atmoszféráján is –, ahogy Ady fejezi be: „*Vissza, a vén csöndes udvarba / Elsüllyedt azóta mind az út / S távolból hallom, ködben, éjben, / Hogy nyitogatnak egy vén kaput."*

A művésznő vizuális jelképek sokaságát alkalmazza, de a madarak számára szimbólumot és metaforát egyaránt jelentenek, a szabadság és a rabság, a szárnyalás és a lekötöttség, a szerelem és az érzelem kifejeződései. Mindemellett az európai szem számára szokatlan lehet, hogy festői érzelemmegnyilvánulásai milyen meditatívak, szinte a statikusság látványába dermedtek, miközben érezzük, hogy nagy szenvedélyek kifejezései. Színei elevenek és erőteljesek, ugyanakkor távol áll tőle minden európai expresszivitás, ellenben minden feszültség feloldódik a meditatív festőiség dekorativitásában. Különös Varga-Sinai Gizella festői identitása. Képei láttán orientális, keleti benyomásaink, asszociációink, képzeteink vannak, mégis érezzük, hogy sok vonatkozásban mindez Európához, illetve a teljes világhoz is tartozik és kötődik. Művészete ezért unikális, s ha megbarátkozunk formai karakterének sajátosságaival, ezért áll közel hozzánk. S mire a kiállítás végére érünk, már át vagyunk itatva Varga-Sinai Gizella Mohammad Jafaritól vett sorainak ars poeticájával: „*Az állomáshoz érve / Kiszállnak az utazók, / Én az utazást szeretem, / A végállomás nekem / Maga az út*."

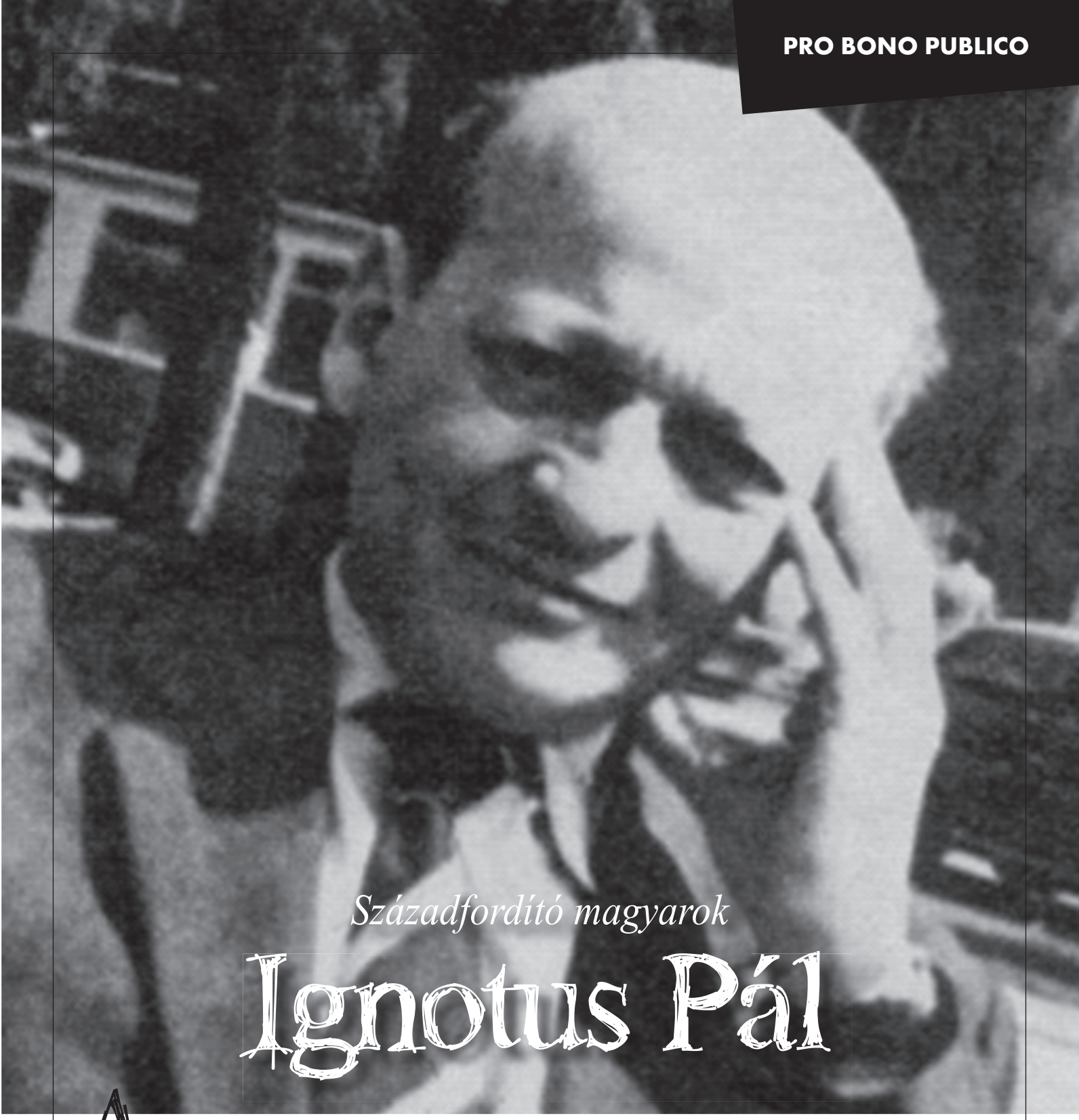

Századfordító magyarok

Ignotus Pál

A Századfordító magyarok *sorozatát ez év tavaszán újította fel a Magyar Televízió, amelyben az* Ignotus Pál*ról készült filmet április 1-jén vetítették le az M3-as csatornán.*

Ignotus Pál (Budapest, 1901 – London, 1978) a Nyugat *főszerkesztőjének, Ignotus Hugónak a fia, maga is neves publicista, kritikus és szerkesztő. József Attila barátjaként a* Szép Szó *című folyóiratnál a költő szerkesztőtársa. 1939-ben Angliába emigrált, ahol a BBC-nél dolgozott. 1945-től a londoni magyar nagykövetség munkatársa volt, 1949-ben hazarendelték, majd kémkedés vádjával tizenöt évi börtönre ítélték. 1956-ban rehabilitálták és szabadult, s ezután az 56-os forradalom egyik előkészítőjeként, kis időre ismét bekapcsolódott a hazai, irodalmi életbe. 1956. szeptember 16-án az Írószövetség közgyűlésén az elnökség tagja lett. 1956. november 1-jén írótársaival együtt aláírta azt a nyilatkozatot, amely a forradalom erkölcsi tisztaságáért emelt szót. A forradalom leverése után újra elhagyta Magyarországot, s ismét Angliát választotta lakhelyéül. 1962-ig a nyugati magyarság igényes folyóiratának, az* Irodalmi Újság*nak a szerkesztője volt.*

Ez a film 1978-ban, röviddel Ignotus Pál halála előtt Londonban készült. A vele akkor folytatott beszélgetés írásos változatát adjuk most közre, a szövegben végig feltüntetve az akkori itthoni szerkesztői narrációt, a hivatalos történelmi és kultúrpolitikai megállapításokat is. (a szerkesztő)

„Az embernek legyen bátorsága egyetérteni az apjával”

Ignotus Pál emlékképei a Nyugat és a Szép Szó aspektusában

Az Ignotus név Angliában többeket meghökkentett, nem akarták elhinni, hogy ez a valódi nevem. Az eredete ennek a névnek az, hogy apám a maga korában ismert publicistának, Veigelsberg Leónak a fiaként különös szemléremből nem akarta az ő nevét használni, s elkezdte magát különféle álnevekkel jelezni, amelyek közül Ignotus lett a legnépszerűbb. Ezt örököltem én, mint Ignotus Pál. Apámnak az idősb Andrássy Gyula, később bizonyos fokig a fia is, meg Deák Ferenc és Eötvös József ugyanúgy az eszményképei voltak, mint mondjuk Goethe és Heine, vagy Arany János, akiket nagyon szeretett. De ugyanakkor élt benne valami állandó elégedetlenség azzal, amilyen irányba az Osztrák–Magyar Monarchia és ezen belül Magyarország haladt. S ez a cinkossága az intellektuális progressziónak olyan szervezetekben, mint a Társadalomtudományi Társaság kifejezésre is jutott. Ahol együtt voltak apámék a politikailag mérsékeltebb Pitler Gyulától egészen Szabó Ervinig. Azzal nem vagyok egészen tisztában, hogy melyek voltak azok az apró, szakmai problémák, amelyek miatt apám a *Hét* című lapot, amelynek helyettes szerkesztője volt, otthagyta, de hát közibük állt az irodalmi véleménykülönbség is. Igaz, hogy Kiss Józsefnek (költő, a Hét című folyóirat alapító szerkesztője) komoly érdemei vannak a magyar irodalom modernizálása tekintetében, de ő bizonyos határig elment, s azon túl nem. Ady Endréről tudta, hogy tehetséges, de az a világ, amelynek Ady volt a költői vezércsillaga, már nem az ő világa volt. És a Hét, amilyen elragadó és elegáns lap volt a maga módján, annyira nem hatolt túl egy bizonyos fokon. Volt benne valami felületesség, apám azt mondta, hogy egy kitűnő, hetenként megjelenő napilap. És arra gondolt, hogy most már ideje volna egy valódi folyóiratot csinálni, s ebbe az irányba kísérletezett, amíg aztán a *Nyugat* végül nagyon bevált és megerősödött.

Narrátor: Az új magyar irodalom legjelentősebb orgánuma, a Nyugat, amely Ady nevét tűzte zászlajára, 1908-ban indult meg. Főszerkesztője Ignotus, társszerkesztői Fenyő Miksa és Hatvany Lajos voltak, a tényleges szerkesztői munkát azonban elsősorban Osvát Ernő, az új tehetségek kitűnő szemű felfedezője végezte.

– Ady és Kaffka Margit is rögtön az indulástól fogva ott voltak a törzsgárdájában. És mi volt az, amit ők eszmeileg követni véltek az egész Nyugattal? Azt hiszem, hogy mindig volt bennük valami kettősség, például Komlós Aladár, aki különösen sokat foglalkozott az apámmal, igyekezett is ezt a kérdést tisztázni. Most az apámra gondolok, mint a Nyugat főszerkesztőjére, aki egyrészt az úgynevezett l’art pour l’art-ral volt eljegyezve, vagyis úgy látta, hogy ami jól van megírva, az megérdemli, hogy közöljék, ami nem, hát, istenem, esetleg kegyelemből közlik, de ne nevezzék irodalomnak. Egyrészt. Másfelől az egész világ, de ezen belül különösképpen Magyarország érdekelte őket, persze. S azt, hogy radikális átalakulásra szorul, s hogy ennek előzményeként fel kell tárni és nagyon kíméletlenül kell feltárni a társadalmi bajokat, ezt magától értődőnek tartották. Bár remélték is a forradalmat, egyszersmind féltek is tőle, másodszor pedig meglehetősen meggondolták azt, hogy mikor kössék össze a politikát az irodalommal. Hozzáteszem, hogy amikor azt mondtam, mérsékeltek, nem egyformán voltak mind azok. Mondjuk, Kosztolányit úgy lehet számítani, mint a mérséklet szóvivőjét, a viszonylagos konzervativizmusét a Nyugaton belül. Őbenne ez főképp abban nyilatkozott meg, hogy kivéve bizonyos eseteket, nem szerette a politikát összekötni az irodalommal. Ez nem állt például az apámra, már csak azért sem, mert ő politikai publicista volt, de különben is izgatta a politika, s nehezen tudott hinni abban, hogy értékes lehet az az irodalom, amelyik elkerüli a politikai kérdéseket, másrészt rettentő aggódva nézett a mindenféle katasztrófamegoldás lehetősége elé. Szóval mondjuk visszatekintve 1948-ra, ő legjobban Széchenyivel rokonszenvezett. Valahogy úgy érezte, hogy Széchenyiben villant fel leginkább az a rettenetes látomás, az a tragédia, amelyben ’49 megfeneklett. Egy helyütt azt mondta, hogy két ember látott igazán tisztán ’48-ban, Széchenyi és Petőfi. Ők látták, mi felé sodródik ’48, csak az egyik ettől rettegett, a másik pedig ettől remélte a megváltást.

Narrátor: 1918 őszén az elvesztett háború következményeként összeomlott az Osztrák–Magyar Monarchia. Helyén önálló, nemzeti államok keletkeztek. Október 31-én a lázongó katonák és a munkások vértelen, őszirózsás forradalma Budapesten is a Károlyi Mihály vezette Nemzeti Tanácsot juttatta kormányra. A forradalom azonban, amelyet a győztes nagyhatalmak kíméletlen bánásmódja és a belső társadalmi feszültség egyaránt táplált, tovább haladt útján, s 1919. március 21-én a Magyar Tanácsköztársaság kikiáltásában csúcsosodott ki.

– Én bekerültem 1919-ben az úgynevezett Agitátorképzőbe, amelybe a tizenhat-tizenhét éves, progresszívnak ismert diákelitet gyűjtötték össze, hogy ideológiailag, szónokilag is kiképezzék őket. Ennek mi örültünk, részben, mert érdekelt a dolog, részben iskolakerülésre is adott alkalmat, s így az egyik akkoriban erre igénybe vett grófi vagy hercegi palotába eljártunk. Ha meggondolom, hogy ott ismerkedtem meg több olyan emberrel, akinek később az irodalmi-politikai-zsurnalisztikai életben szerep jutott, a baloldalon vagy mondjuk a baloldal tájékán, s közöttük messze kimagaslott, akivel ott ismerkedtem meg, Illyés Gyula. De ott volt Vértes György, ott volt Árkos László, akkor Acser László még, ott volt Nyigri Imre, hamarjában ezek jutnak eszembe olyanok, akiknek a nevét többé-kevésbé ismerheti a magyar közönség.

Narrátor: 1919 késő nyarán és őszén, a Tanácsköztársaság bukása után a legtöbb aktív részvevő a környező államokba, legnagyobbrészt Bécsbe menekült a fehérterror elől. Így alakult ki a bécsi emigráció.

– Lehettem akkor tizennyolc éves, amikor pályakezdéseim és kísérleteim folytán eljutottam Bécsbe, ahol egy magánbankháznál helyeztek el könyvelőnek. Azóta ez a bank tönkrement, s néha azt gondolom, hogy azért, mert olyan pocsék könyvelőjük még nem volt, mint én. Egy idő múlva onnan ki is lódultam, majd hazatértem Pestre. Nos, abban, hogy Bécsben telepedtem meg egy darabig, része volt annak is, hogy a fehérterror alatt amolyan emigrációba vonultnak éreztem magam. Elkerültem emigráns, irodalmi körökbe, s mivel közel laktam Schönbrunnhoz, az ottani Schlotz Kávéházba jártam. Két asztal is működött ott, amelyek a magyar irodalmi, sőt, lehet mondani politikai történések szempontjából érdekesek lehettek. Az egyiknek a vezéralakja Hatvany Lajos volt. Hatvany Lajos barátjaként néha benézett oda Korda Sándor filmrendező is, aki bár azt hiszem jóval fiatalabb volt nála, de hamar befutott, s mondjuk így, a pénzes emigránsok közé tartozott az igen szép és ordináré feleségével együtt. Hatvanyt körülüldögélték különféle ifjak és kevésbé ifjak, én voltam a legifjabb talán abban az időben, de ott volt

1. Ignotus Pál gyermekként
2. Ignotus Hugo
3. A Nyugat címlapja
4. Ignotus Pál a feleségével

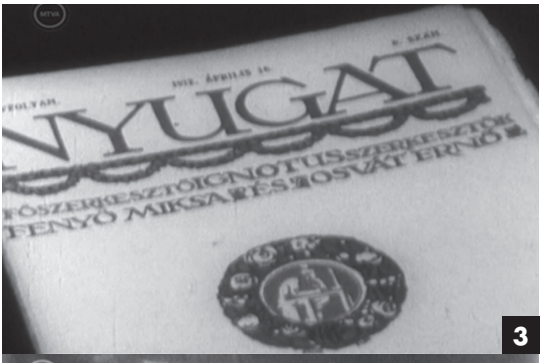

Gyál Gábor, aki emigráns volt, odajárt Dénes Zsófia későbbi férjével, Nagy Andorral, az újságíróval, ezek nagyjából mind a *Jövő* című lapnál voltak, akár Hatvany is. Szemben vele volt egy másik, rivális asztal is, bizonyos szempontból nagyon más jellegű. Vezéralakja Kassák Lajos volt. Kassák Lajos és Uitz Béla, köztük később, mint tudvalevő, meglehetősen erős, politikai ellentét mutatkozott, de akkor az avantgárdot, a szélső baloldalt képviselték a mi szemünkben, becsültük őket, de kissé túl szigorúnak éreztük az egész irányt, túlságosan élettől elszakadottnak. Ott volt Kassák és Uitz mellett még szegény Barta Sándor, aki elpusztult később. A két asztal érintkezett, de némileg, különösen, ami Hatvanyt illeti, ingerült hangnemben, vagy ellenségesen nézve egymásra. Németh Andor néha benézett Kassákékhoz, Déry Tibor is, s voltak, akik a két asztal közt bolyongtak. Főképp Bortnyik Sándorra emlékszem, ő Kassákékhoz tartozott művészileg, de ő volt a Kassák-asztaltársaságból az az ember, aki Hatvanyék nyelvét, a sokkal anekdotikusabb, játékosabb, majdnem azt mondanám, hogy frivolabb nyelvét jól bírta. Na, s ne ejtsem el Hatvany mellől, majd elfelejtettem, pedig a legnagyobb sváda volt, az öreg Reinitz Béla is odajárt.

Apám éppen Svájcban volt, amikor kikiáltották a Tanácsköztársaságot, és Svájcban volt akkor is, amikor vége lett, s megkezdődött a fehérterror, amely, mondanom sem kell, őt nem nagyon vonzotta haza. Apám ellen tudtommal eljárás sosem indult, de ő emigránsnak érezte magát továbbra is, s nem tért haza egészen a halála előtti esztendőig. Mindamellett, ahogyan a dolgok konszolidálódtak Magyarországon, neki is kialakultak a kapcsolatai különféle lapokkal, a Nyugaton pedig rajta maradt a neve, mint főszerkesztőé Osvát Ernő haláláig egyfolytában. Apám azáltal, hogy távol maradt Magyarországtól – mint ide-oda vetődő zsurnaliszta, hol Bécsben, hol Berlinben próbált élni –, ezáltal természetesen a magyar politikai életből, bizonyos fokig a magyar irodalmi élet irányításából is kikapcsolódott. Nekem volt egy különös fajta komplexusom vele. Úgy láttam, hogy szerencsétlenül járt, igazságtalanok voltak vele. Így aztán folyton exponáltam magam érte, még akkor is, amikor az már kicsit komikussá vált, hogy egy fiú annyit írjon az apjáról. Na! Elmondanám, hogy gyermek- és sihederkoromban, az első világháború alatt jól ismertem azokat a félig liberális urakat a részben jómódú kereskedők, részben pedig az aránylag szabadelvű köztisztviselők kategóriájából, akik azt mondták: milyen kedves, milyen kitűnő, ó milyen nagy eszű ember a kedves papa, de mit akar ő ezektől az Ady-féle bolondoktól? Akik úgy vélték, hogy jó, jó, amíg valaki úgy radikális, mint a kedves papa, azt még le lehet nyelni, de legalább hagyná ott ezt a zavaros, bolond Adyt és a többi szélsőségest. Nos, aztán jött az a furcsa fajta reakció, amelynek Ady kellett, de inkább Ady Ignotus nélkül. Mondjuk így, mondjuk durván: Ady a zsidók nélkül, Ady a szabadkőművesek nélkül, Ady a radikálisok nélkül. Adyt elfogadták ugyan, de egyszerre Ignotus lett az, akire felhúzták a vállukat: miért nem jön haza, s miért nem csatlakozik a Pester Lloydhoz? Akkor én magamban megdühödtem, s úgy éreztem, hogy ezért az *ignotizmusért*, hogy így fejezzem ki magam, ki kell állnom. És emlékszem, hogy akkor megjelent egy esszém a Nyugatban, amelynek meglehet ma már nem vállalnám minden szakaszát, de a veleje az a neokonzervatívnak ható megjegyzés volt, hogy az embernek *legyen bátorsága egyetérteni az apjával*. Mert sokszor már az a fiatal generáció, kontra idős generáció, nagyon megfeküdte az emberek gyomrát.

Visszatérve a Nyugatnál történt változásra. El kell mondjam, hogy nagy sokkja volt ez az életemnek, de még inkább az apám életének. Apám Babitsot hallatlanul szerette, őbenne látta az intellektuális és művelt fiatalember megtestesülését, s a rokonszenv kölcsönösnek látszott. Ugyanakkor, azt hiszem, ezt utólag nem nehéz bebizonyítani, Babitsban volt Ignotusszal szemben valami ingerültség, úgy érezhette, hogy ez a világias, nála beszélgetésben összehasonlíthatatlanul szellemesebb, gyorsan tájékozódó ember sok tekintetben azt csinálja, amit tulajdonképpen őneki kellene, s amit ő, Babits sokkal mélyrehatóbban tudna művelni. Nem a versírást, az nem volt vitás, hogy Babits a nagyobb költő, noha Babits igen nagyra tartotta Ignotust, mint költőt, és szerintem teljes joggal. Hanem főképp az irodalmi esszé és az ifjúság irányítása terén. És ez az ingerültsége azután kifröccsent a *Tímár Virgil* című, különben igen szép regényben, ahol két kulcsfigura van, a szerzetes tanár maga Babits Mihály, s Vitányi, a művelt, ötletes, de azért eléggé felületes zsurnaliszta Ignotus. Apám távollétében ez megjelent a Nyugatban, s ami engem bántott a dologban – és azt hiszem, tulajdonképpen itt kellene megfogni a dolgot –, az nem is az volt, hogy ezt Babits megírta, hanem épp akkor írta meg, amikor Ignotus az emigrációban azt várta volna, hogy a barátai Magyarországon kiállnak érte, s valami egyebet írnak róla, mint éppen ezt. Később ez az ő ingerültsége ekörül a munkája körül elsimult, s a *Teremtő indiszkréció* című cikkében, ha jól emlékszem, a Hatvany Lajos generációs regényének családi indiszkréciója kapcsán hozta szóba ezt a dolgot, s ottan mintegy összeölelkezett Babitscsal, mire Babitsnak is megvolt a maga emocionális és igen megható válasza. Aztán Osvát Ernő halála után ez az ellentét, ez az ingerültség mégis újra kibuggyant, éppen azért, mert az apám nevét levették a Nyugatról. Már most igaz, hogy a három ember kö-

zül, akinek ebben része volt, Fenyő Miksának, Móricz Zsigmondnak és Babits Mihálynak, azt hiszem, hogy aránylag legkevésbé Babits lett volna felelősségre vonható. Az igazság az, hogy Fenyő Miksa, aki holtomiglan-holtodiglan legjobb barátja volt apámnak, ő volt tulajdonképpen az értelmi szerzője annak, hogy a Nyugatot úgy mentsék meg, hogy átadják Babitsnak és Móricznak, Ignotusszal mit sem törődve. Emiatt később Fenyő leadott pár szánom-bánomot, de hát ő követte el a hibát. És nekem azt mondták: apád ma nem jó lobogó. Egy ideig szelíden felelgetett Babits is, de később előállt valami olyasféle cikkel, hogy hát igen, Ignotus, ha kitűnő ember volt is, mégis csak publicista volt, a napi csillagok figyelője. Hát, ezt éreztem én olyan fellengzősnek és bántónak, hogy akkor magam is elhátráltam a Babitscsal egyességet keresők közül. Noha, hozzá kell tennem, én vele személy szerint mindig nagyon-nagyon jóban voltam. Jártam a házába, a feleségével, a kedves, tehetséges és hóbortos Török Szofival is igen jó barátságban voltam, sokat élveztem a vendégszeretetét. Nagyon nagy költőnek tartottam, s fájt nekem, hogy belekeveredett ebbe az Ignotus és a Nyugat közti torzsalkodásba, mintegy a sértődöttek és a sértők élvonalába, s próbáltam, amennyire lehetett, ezt rendbe hozni, de éppen az a két ember, akihez az irodalomban a legtöbb közöm volt, az apám és József Attila, annyira összekülönböztek vele. Ez természetesen végül befolyásolta a viszonyomat Babitscsal.

Elmondanám azt is, ahogy József Attilával találkoztam. Ez már budapesti újságíró koromban történt, amikor a *Magyar Írás*ban olvastam József Attila verseit, de még nem sokat tudtam róla, ám kicsit felfigyeltem rá. Miután a *Magyar Írás* megszűnt, ő elhallgatott, szó is volt arról, hogy együtt dolgozunk, azt hiszem, valami levelében láttam nyomát annak, hogy ő is tudott rólam. Egyszer aztán a Simplon Kávéház előtt bemutattak minket egymásnak, emlékszem, ahogy nagyon melegen megrázta a kezem, s megbeszéltük, hogy találkozunk. Aztán nem láttam hosszú ideig, s furcsa módon egyszer Bécsben, Hatvany Lajoséknál hallottam, hogy itt van kinn ez az ifjú, aki hol rikkancs, hol takarító, pedig milyen kitűnő költő. A bécsi, magyar emigránsok számára, ha jól tudom, Lesznai Anna fedezte fel, ő adta akkor kézről kézre. Németh Andor nagyon felfigyelt rá akkor, s ő lett élete végéig a legodaadóbb kritikusa, tanítója, társa, értelmezője, aztán apám, Hatvany és Lukács György is tudom, hogy nagyra tartották a dolgait. Reinitz Béla harsogva idézte őt. És kijött akkor, aki József Attilának tulajdonképpen vidéki felfedezője volt, Juhász Gyula is, akit József Attila úgy körülajnározott, kényeztetett, mint régi mesterét. Én akkor még szem elől tévesztettem József Attilát, mígnem Pesten találkoztunk, a Vágó Márti körében, ahova Illyés Gyulával, Komlóssal és Komor Andrással jártunk, s hol jóban voltunk egymással, hol kevésbé. Valaki azzal ugratott, hogy túlságosan szeretünk beszélni mind a ketten. Akkoriban én még valóban nagyon svádás szájjárású ember voltam, s József Attila, ha olyan kedvében volt, nos, csakugyan be nem állt a szája, mert minden problémának a végére akart hatolni. 1935-ben úgy esett, hogy borzasztóan elszigeteltnek éreztük magunkat mind a ketten. Nálam ennek a fő oka az volt, hogy a Nyugattól kiváltam, szolidaritásból apámmal, amikor a nevét a lapról levették, s az *Esti Kurír*on kívül, amelyik, amennyire bulvárlap tehette, helyt adott az írásaimnak, alig volt hely, ahova rendszeresen írhattam volna. Szenzációfelfedező riporternek nem nagyon voltam használható, de egy idő múlva felfedeztek, mint kritikust, mint publicistát, főképp mint polémistát, s így egészen jól boldogultam. Én akkor egy baloldali, polgári elképzelés alapján kardoskodtam. Tény, hogy amikor a Gömbös-kormány idején Zilahy Lajos kezdeményezésére olyan irodalmi csoportosulás formálódott, amelynek az alapgondolata az volt – legalábbis Zilahy részéről, s nem mondom, hogy ebben mindenki követte –, hogy Gömbös Gyulát támogatni kell, amint ő mondta, a láthatatlan kormány, a nagybirtok és a nagytőke láthatatlan kormánya ellen, akkor voltunk egypáran, akiknek ez nagyon nem tetszett. Akik azt hittük, hogy egy fasiszta ízű és fajvédelemmel akárcsak légkörileg rokonszenvező kormányt és kormányférfit támogatni nem lehet, és ezek között a kevés dühöngők között voltunk akkor: József Attila és én.

Emlékszem, hogy egyszer egészen véletlenül betértem a Japán Kávéházba, ahol József Attila éppen harsogó beszélő kedvében volt, s noha szerettem volna éjszakai álmatlanságomat mielőbb otthon kipihenni, képtelen voltam oda nem figyelni arra, amit mondott. A végén abban maradtunk, hogy nekünk akárhogy is, de meg kell próbálnunk együtt folyóiratot indítani, ami több szempontból nehéz dolog volt. Először is nem volt pénz, másodszor nem volt engedély, mert akkor folyóirat indításához kormányengedély kellett. Egyszóval tudtuk, hogy nincs kilátásunk arra, hogy engedélyt kapjunk, másrészt honnan szerzünk pénzt. Kiderült, amit nem is sejtettem volna, hogy Hatvany Bertalan barátommal József Attila jó barátságban van. Beszélgettünk még arról is, hogy kit lehetne bekapcsolni. József Attila említette nekem először Fejtő Ferenc nevét. Akivel ő még illegális kommunista korukból volt jóba, amikor a *Valóság* című lapot együtt szerkesztették. Annak is József Attila volt, gondolom, a szerkesztője, s Fejtő a helyettes szerkesztője, de egy szám megjelenése után a lapot betiltotta a rendőrség. Beszéltem Hatvany Bertalannal, hogy adna-e erre pénzt a lapunkra, s ő ráállt. És akkor megindult a *Szép Szó* című lap, ez nyilván életem legdöntőbb és legfontosabb lépése volt, s ezt a József Attilával kialakult barátságomnak

5

6

7

5. Ignotus Pál interjúadás közben
6. Ady Endre
7. Hatvany Lajos
8. A Kassák-asztaltársaság
9. József Attila

8

9

köszönhettem, valamint annak, hogy ha néha nem vágtunk egymás szavába, akkor egész érdekesnek tartottuk azt, amit a másikunk mondott. Nyilván ő is, máskülönben nem állt volna oda mellém szerkesztőtársnak. Az volt a tervünk, hogy nemcsak nem leszünk adakozóbbak, legalábbis irodalompolitikai dolgokban, mint addig voltunk, hanem most már megvan a helyünk, ahol kifejezhetjük magunkat. Most már nem kell az ideges ide-oda kapkodással az általunk nagyra tartott írótársak között az ellenfelet kikeresnünk. Megpróbáljuk őket tömöríteni. Volt a Szép Szónak egy könyvnapi száma, *Mai magyarok régi magyarokról*, ebbe például nemcsak Ignotus írt, hanem Kassák Petőfiről, valamint Babits is, Móricz is, s a munkatársaim közé tartozott az idősebb generációból Nagy Lajos, Tersánszky Józsi Jenő és Füst Milán. Ami Tersánszky Józsi Jenőt illeti, vele ment a legkönnyebben. Ott nyüzsögtünk a szerkesztőségi szobámban – amelyet akkoriban Cserépfalvi, majd később a Pantheon Kiadó bocsátott rendelkezésünkre hetenként egyszer –, s akkor nyílt az ajtó, belépett a hórihorgas Tersánszky Józsi Jenő, aki megneszelve a dolgot, nem nagyon várt hívásra, s valami ilyet mondott:

– Hallom, lapot indítotok, jobb dolgotok nincs?

– Hm, nincs.

– Na, itt van. – Ezzel kiszed a zsebéből egy óriási kéziratcsomót, s odaad egy regényt. Szeretettel fogadtuk, de ötöltünk-hatoltunk, hogy nem gondoltunk rá, hogy regényt folytatásban közöljünk.

– Hát, vegyetek ki valamit!

Erre József Attila rávetette magát a kéziratcsomóra, s hamarosan felfedezett egy bordélyházi jelenetet. Nem különösen, mi is erre a szó ma, nem különösen szabados, pláne azután, ami manapság megy végbe, de hát mégis egy bordélyházban játszódik: *Kakuk Marci a sógoregyletben*, ott sógoregyletnek nevezik ezt ilyen kedélyesen. És a Szép Szó második számában ezt közöltük. Mit tesz Isten, az ügyészség elkobozta a lapot szeméremsértés miatt. A szeméremsértés nem volt sajtóvétség, tehát a fokozatos felelősség elve nem vonatkozott rá, ki kellett deríteni, ki követte el ezt az állítólagos vétséget, s csak ő volt érte felelős. Mindemellett Tersánszky Józsi Jenő, mint szerző mellett József Attilát és engem, mint felelős szerkesztőket is bűnsegédekként bíróság elé állítottak. Az ügyvédünk a KIOSZ-ban kávézva azt mondta: Ignotus Pál e pillanatban még nem rovott múltú, József Attila el volt ugyan ítélve, de felfüggesztés miatt ő sem kifejezetten az, viszont Tersánszky már ült, így hát neki már mindegy. És úgy sem lesz egyéb, mint pénzbírság, azt meg valamelyik Hatvany úgyis kiguberálja. Mi volna, ha Tersánszky vállalná az egészet? Hű, ez tetszett Tersánszkynak: „Majd odaállok a bíróság elé, s azt mondom, hogy mit kérdeztem volna ezektől a taknyosoktól? Hát, leküldtem egyenesen a nyomdába." Ráálltunk, bár én egy kicsit furcsállottam, de Tersánszkynak annyira tetszett a csíny, s Attilának is. A bírói tárgyaláson, azt hiszem, a bírók maguk is mulattak kicsit a dolgon, s nem vették különösen szigorúan, de elismerték azt, hogy ez így lehetett, hogy a Tersánszky maga küldte a nyomdába a mi megkerülésünkkel, s valami pénzbírságra ítélték.

Amikor megindult a Szép Szó, akkor József Attila egyszerre csak az ő különös vágyakozásával polgári munka után vágyott – a polgárin most nem azt értem, hogy burzsoá, hanem azt, hogy nem irodalmi, nem bohém, így mondjuk ezt. Szeretett volna míves munkát végezni, mert volt benne valami, amit úgy hívott, hogy világhiány. Úgy hitte, hogy ami nincs anyagban kifejezve, megmutatva, az nem egészen biztos, hogy van. Így érezte ő. És valami olyat akart művelni, ami kell. Szóval, ha már Szép Szó lesz, ha már lap lesz, ő a technikai részét vállalja. Igenis a technikai szerkesztést. Egy idő múlva azonban kidőlt. Úgy, ahogy ez már megesett fiatalkorában is, hogy előbb ambícióval nekivetette magát a munkának, komolyan vette, magával cipelt hatalmas kéziratcsomókat, nagyon alaposan átnézte, megjegyzetezte őket, aztán egy idő múlva egyszerűen nem jött be. Hozzá kell tennem, ugyanekkor volt az élettársi tragédiája, a végkifejlet Szántó Judittal. Elköltözött hazulról, egy ideig nálam lakott, mint valamikor Nagy Lajos Zsolt Bélánál, csak nálam dívány se volt, a földön feküdt egy matracon. Később valahogy sikerült kimódolni részére egy kicsiny lakást, mellesleg az én elhagyott kis garzonszoba lakásom volt az, én egy picit nagyobban laktam, közös volt a takarítónőnk is. Egyszer Attila nem jelent meg a nyomdában. Kérdem Julit, borsos humorú takarítónőnket: mi van az Attila úrral? Hát, nem tudom, fekszik, s ott fekszik mellette egy üveg tej, abból iszik néha, ráadásul cigarettázik, cigarettázik, nem moccan. Néha rászóltam, de különös apátia vett rajta erőt, nem lehetett megmozgatni, s az ember belenyugodott. Igen, akkor nekünk is abba kellett belenyugodnunk, hogy hiába, József Attilára számítani már nem lehet. Egész egyszerűen megbénult az idegzete. És amikor mindössze kétévi együttműködés után jött a végső kidőlése, amelyik aztán tragédiába torkollott, az is tulajdonképpen így kezdődött.

Mindnyájunkat nagyon megrendített József Attila kihullása közülünk, de éppen ő mondta egyszer: Navigare necesse est! (Hajózni muszáj!) A Szép Szót úgy éreztük, hogy folytatnunk kell, s hálával gondolok azokra, akik ezt lehetővé tették, azokon kívül, akiket már említettem, mint Fejtő és Hatvany Bertalan, valamint Németh Andor, aki állandóan mellettünk állt esztétikai tanácsaival és műveivel, aztán ott volt Gáspár Zoltán, aki később átvette a szerkesztést. És egy szociológus, aki minálunk jelent meg először még Szegedről jövet, K. Havas Géza, az irodalmi esszéista és közgazdász, nagyon éles eszű és jó svádájú író. Azok közül, akik nem nálunk bontakoztak ki, de nagyon áldozatosan és odaadóan álltak mellettünk végig, ott volt Fodor József és Veres Sándor, a fiatalok közül tudtommal nálunk jelent meg először Benjámin László, s Őrkény István ironikus munkáit mi közöltük először, most hamarjában ezek jutnak eszembe. Az idősebbek közül Heltai Jenőnek egy színdarabrészletét közöltük, s Karinthy Frigyes a barátaink közé tartozott. Amikor szegény Attila meghalt, akkor a gyászünnepén Móricz Zsigmond mellett ő is szerepelt: nem volt ugyan harcias ember, de amikor a nyilas tüntetők ott röpiratokat osztogattak, akkor dühös szónoklatban tört ki.

Közeledett 1940, s én nagyon égni éreztem a talajt a lábam alatt, azok közé tartoztam, akik érezték, hogy közeledik a háború, s ha valamit tehetek a magyar progresszióért, már csak úgyis, mint üldözött ember, mert kicsit nagyképűen hangzik, de az voltam, többet tehetnék külföldről, mint hazulról. Ebben nem mindenki értett velem egyet, de én, miután '39 szilveszterére körül kilátogattam Londonba, úgy éreztem, hogy ott meg kell próbálnom, bár fogalmam se volt, hogy miből fogok élni, s azon kívül angolul is alig tudtam. Ha valahova mehettem volna régi ismeretségeim és irodalmi érdeklődésem alapján, az Franciaország lett volna. De a franciáktól nagyon megcsömörlöttem, épp azért, mert úgy éreztem, hogy közöm van hozzájuk, s nekik másképp kellene viselkedniük, s nagyon éreztem a Vichy-légkörnek a bűzét közeledni. Anglia valahogy terra incognita volt, úgy éreztem, hogy olyan, mint egy gőzfűtéssel ellátott kényelmes, északi sarok. Mint kiderült, gőzfűtést nem sokat találtam, ellenben nem volt északi sarok, s igen megkedveltem a különös angolokat, különösen szorongattatásuk idején, amikor remekül állták a sarat. Nyugodtan, bátran és derűvel. Én a háború alatt lettem bizonyos értelemben angol hazafivá, bár ma is magyar hazafi vagyok, remélem, annak elismernek, nem hiszem, hogy az egyik kizárja a másikat. Először '46-ban látogattam haza, akkor még a BBC-nél voltam, s egy darabig ott maradtam. Aztán '47 végén átmentem a magyar követséghez, annak lettem a sajtóattaséja, majd sajtótanácsosa. '49 szeptember 5-én, ha jól emlékszem a dátumra, hazarendeltek, aztán lefogtak hat és háromnegyed évig. '56 november végén, mint mondani szokták helytelenül használt műszóval, disszidáltam, hogy helyesen-e, vagy sem, azt hiszem, erről jobb, ha nem beszélek. Részben azért nem, mert nem magam döntöttem el egészen, mindenesetre azt hiszem, voltak előnyei. Főképp aztán, hogy olyan világ kerekedett, amelyben nem kell magam kitagadottnak éreznem, sem itt, sem Magyarországon.

(Összeállította: Sághy Ildikó)

SZAKONYI KÁROLY **OLVASSUK ÚJRA!**

A BÖLCS AUTODIDAKTA

Veres Péter Balmazújváros 1897 – Budapest 1970

Az őstehetségek közül, akik autodidakta szorgalommal magasra jutnak az írás művészetének lépcsőin, a próza művelőit nézhetjük a legnagyobb csodálattal. Mert a költő, akár a puszta szülötte, akár jómódú család sarja, önmagában teremt lírát; az ifjú gimnazista Weöres Sándor, vagy a néhány elemis Sinka István egyaránt vérkeringésük ritmusával hozták létre a verset. A költő eleve *őstehetség,* mert világra jöttével már benne a vers magva, amely együtt növekszik vele, csak észre kell vennie, s meghallani a belső hangokat. De a prózához alapos élményszerzésre van szükség: emberismeret, a mások sorsának átélése, világszemlélet, tájékozódás és tárgyismeret. A prózaíró ezért később érik meg, mint a lírikus. Persze, a prózaírásra hajló őstehetségben is ott van már születésekor az *írás*, de el is veszhet, ha nem szerez hozzá széles körű tudást. Mindezt Veres Péter kapcsán mondom, mert ő igen magasra jutott írásművészetében. A Hortobágy folyó partján, a Vókonya tanyán élő Veres Péter négy elemi osztály után odahagyta az iskolát, s munkába állt, mert nagy volt a család és nagy volt az ínség. Kisbojtár lett meg cselédcsürhés, napszámba járt, ha más nem akadt, legényedvén részes aratást vállalt, tizenhat évesen pedig pályamunkásnak állt a vasúthoz. Az agrárszocialista mozgalomban társakra talált a népe sorsán elégedetlenkedők között, benne is érlelődött a lázadás az úri világ, a társadalmi egyenlőtlenség ellen, de nem tartotta elegendőnek a sehová sem vezető, puszta indulatot, ha nem párosul hozzá a sorson változtatás útjának keresése. Olvasott, a Földmívelő Egylet könyvtárában megtalálta Rousseau-t, Zolát, Tolsztojt, a filozófusokat, még Anatol France is a kezébe került. Maga írta visszatekintve gyermekéveire, hogy a vasárnapi iskola helyett sokszor a pajtásaival Nick Carter-ponyvát olvasott, mert betű kellett, betű, legény fejjel aztán felfedezte az igazi irodalmat, s ez többé nem engedte el. Az első háborúban, ’17-től kinn szolgált az olasz fronton, s amikor hazajött, már tudatosan készült az írásra. A napszám meg a vasúti krampácsolás után mindig odaült az asztalhoz, írt szorgalmasan, regényt is kettőt-hármat. Ezek javarészt elvesztek, ahogy elkallódott az *Aszály* című is, amelyet valamikor 1931 körül vetett papírra, elküldte egy kiadónak, de ott nem kellett, hát elhányódott. Később azonban, Vertes Péter halála után előkerült, s a Szépirodalmi 1972-ben a *Gyepsorral* meg a *Napszámos énekek*kel együtt megjelentette. Érdemes volt, mert nagyszerű írás, a háborúból hazatért tanyasi ember sorsát mutatja be az őszirózsás forradalom, a kommün meg a Horthy-korszak idején. Sipos Gábor nevű hőse a gyarapodás útját keresi, s az író ezt részletes, pontos, érdekfeszítő realizmussal tárja elénk. Olyan korrajz a tanyasi világról és a szegénységről, amelyet csak az írhatott meg, aki maga is élte. Cikkeket és tanulmányokat küldött a Népszavának, a Korunknak a

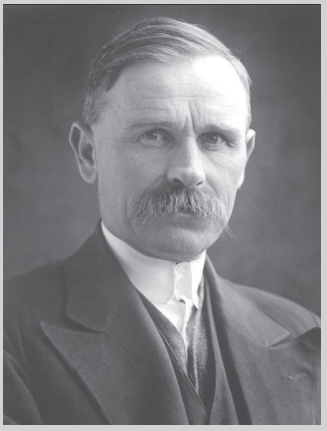

parasztság helyzetéről, a földkérdésről, amely a háború utáni időktől, a Károlyi-féle földosztástól kezdve állandóan izgalomban tartotta a földműves réteget. Falujában a csendőrség állandóan figyelte, politikailag gyanús egyénnek tartották, el is vitték néhányszor, s ez csak fokozódott, amikor írói munkássága egyre jobban kiterjedt. *Az Alföld parasztságá*nak első szakaszai 1934-ben megjelentek a Válaszban, a népi írók csoportja, Erdei Ferenc, Féja Géza, Illyés Gyula és Kovács Imre az írót mindjárt maguk közé vették. A *Számadás* ’37-ben, a *Gyepsor* ’40-ben, a *Falusi krónika* ’41-ben, míg a *Szűk esztendő* ’42-ben sorra napvilágot látott, ekképp Veres Péter a negyvenes években már közismert lett. A Nemzeti Könyvtár, amelyet a Stádium adott ki hetente egy-egy írótól rotációs papíron, karton kötésben, vagy a Magyar Élet kiadó még negyvennégyben is olyan írókat jelentetett meg, mint Asztalos István, Darvas József, Gulyás Pál, Kodolányi János, László Gyula, Németh László, Szabó Dezső, Szabó Pál, Tatay Sándor, Tersánszky Józsi Jenő és Veres Péter. Akkor jelent meg az *Ember és írás, Mit ér az ember, ha magyar?*, *Népesség és szocializmus, Paraszt sors – magyar sors, Szocializmus-Nacionalizmus stb.* (Tessék figyelni az évszámra: 1944!) Elképesztő eredmény, ha azt nézzük, hogy 1930-ban még szinte ismeretlen, s különösen ha számba vesszük, hogy cseléd- és napszámos sorból emelkedett idáig. 1943-ban a szárszói konferencián tartott felszólalása pedig már azt a politikust mutatta, aki a háború után a Nemzeti Parasztpárt elnöke lett, sőt, a koalíciós kormányzat idején, 1947-től egy esztendeig a honvédelemnek a minisztere is. Akkoriban élcelődtek vele karikatúrákban, ahogy csizmásan, bajszosan, a megszokott begombolt nyakú, fehér ingben elvonul a díszszázadok előtt, de írói tekintélyét ez nem csorbította. Bölcs mosollyal tűrte a szerepet, ahogy bölcs szemlélettel élte az életet is. Soha nem lett más, mint balmazújvárosi korában, mert az írás tehetsége, ha olykor magas polcra is jutott ideig-óráig, megóvta minden hívságtól. Péter bácsinak mondták, nem vállveregetésből, hanem megbecsülésből okosságáért. Komótos beszéde olyan volt, mint komótos stílusa, amely nem volt könnyű olvasmány azoknak, akik a fordulatos, cselekményes történeteket kedvelik. De a Balogh-család trilógiája értékes enciklopédiája a magyar falusi életnek. Hanem a Gyepsor novellái mégis magukkal ragadó olvasmányok a pontos ember- és társadalomrajzokkal. Ennek egyik darabja, a *Munka közben* voltaképpen szociográfiai leírásnak is tekinthető, mégsem az, a személyessége és az indulata drámaivá teszi, olvasása közben az embert óhatatlanul egy másik világban élő író ugyanilyen természetű novelláját juttathatja eszébe. Gelléri Andor Endre akkortájt írta a *Szállítóknál* meg egyéb hasonló, a szegény ember munkájáról szóló történeteit, mint Veres Péter a Gyepsor darabjait, s a világ, amelyet ábrázolnak, az életérzés, a sors egybehangzó, persze, kinek-kinek a maga élményei szerint. És az is eszünkbe juthat, hogy mennyire megfeledkezünk az ilyenféle művekről. Vajon olvas-e valaki Veres Pétert? Tudják-e, hogy verseket is írt? Hogy *Napszámos énekek* címmel afféle szabad versei vannak a harmincas évekből? Gyönyörű, fájdalmas, lázító énekek, amilyeneket a világon mindenütt élő, megalázott vagy éppenséggel rabszolga sorban tengődő munkások, földművelők, napszámosok énekelhetnének. Példaként csak néhány sor: *Ti tudjátok: / a mi erőnk a motor, amelytől forog a világ tengelye, / a mi verejtékünk a kovász, amelytől megkél a világ kenyere, / bennünket nem nélkülözhetnek, / Lehetnek uraink bármilyen okosak, / nálunk-nélkül senkik, / lehetnek gépeink bármilyen finomak, nálunk-nélkül semmik, / miért csüggedtek hát el?* De nemcsak megfeledkezünk, hanem nem is téma manapság már az irodalomban a munka. Nem téma a munkásember, aki most is küszködik az életében. De van-e, aki annyira ismeri őket, mint Veres Péter vagy Gelléri a maga embereit? Olvassuk újra a *Számadás*t, a *Pályamunkás*okat, a *János és Julcsá*t, böngésszük az *Olvasónaplót*, lapozzuk fel a bölcs cikkeit! Van tanulság mára is, mindenben. ❧

VERES PÉTER

Munka közben

„A munka a valóság alakítása, a tárgyi világ megváltoztatása, egyszóval a teremtés, pontosabban az örök újrateremtés. Ezt különben mindenki tudja, de mindenki elfelejti alkalomadtán, s ezért mindig újra kell hangsúlyozni. S azt, hogy mivel a munka – az igazi – tényleg teremtés, sok kínnal, bajjal jár, s közben nemcsak a tárgyi világot változtatjuk, az anyagot hajlítgatjuk, hanem kínos-keservesen alakulunk mi magunk is. Ezért szeret minden teremtő magára maradni, hogy ne lássa a gyarlóságát, a kínjait senki. Legföljebb csak azokat szíveli, akiknek ugyanolyan kínjaik vannak, s így a konok valósággal szemben harcosok, bajtársak, a sikerben részesek, a bűnökben cinkosok.”

Molnár Edit fotói Veres Péter Gyepsor című írásához

A pályaudvaron dolgozunk. Sínt és talpfákat cserélünk. A munka nehéz és kínos: gyorsaságot s egyben pontosságot és figyelmet követel. Körülöttünk sétálgató utasok jönnek-mennek. A faluban minden nadrágos ember, minden kereskedő és tisztviselő ismerős az állomásfőnökkel, tehát senki sem mondja nekik, hogy tilos a sínek közt járkálni. A szabályok különben mindig és mindenütt csak az emberek egyik részére vonatkoznak. Az utasok hát bejönnek a sínek közé, a vonat késik, s ők unják magukat. Karjukon a feleségük, akit a várakozás bosszantóan unalmas perceiben kötelességük minden lehető módon szórakoztatni.

Odajönnek hozzánk. A férj tekintélyes fűszer-, rőfös- és mindenféle kereskedő. Ő nem alakítja a valóságot, csak cseréli. Ezért nem is sokra becsüli. Az alakítás élményét, a jól sikerült munka feletti örömet nem érzi. Ő csak a sikerült csere, a jó tipp, a nyereség feletti örömöt érzi. Egyébként magas, jól öltözött, tekintélyes úriember. Halkan gömbölyödő pocakján aranylánc fénylik, nagy, dülledt toka, szemei élénken pislognak, örökké vizslatnak, s nem állnak meg rajtunk sem. Nézi, de nem érzékeli, hogy mit csinálunk. Annál inkább a felesége, a nagyságos asszony. Ő már ismeri az alakítás, a teremtés örömét. Ő ruhákat, befőtteket, süteményeket és ebédeket szokott teremteni. Sajnos, többnyire csak mint parancsoló van jelen, s a kínlódásokért, a sikertelenségekért nem önmagát, hanem a cselédeket okolja. Azok harapják meg az ujjaikat, azokat égeti meg a tűz, ők ütnek rá a körmükre, s a nagyságos asszony ráadásul úgy vigasztalja őket, hogy „maga egy hülye!” Így valójában mindig kielégítetlen marad a cselekvéséhsége. Ezért kibírhatatlan zsarnok a férjével meg a cselédjeivel szemben. De ő ezt nem tudja magáról. Egyáltalán semmit sem tud. Nem tudja, de nem is látja, hogy mi úgy nézünk rá, ha egyáltalán ránézünk, mint egy ellenségre.

Velük van a gyerekük is. Nyolc-tíz éves fiú. Örökké kérdez. Egyáltalán, az úrigyerekek nem is gyerekek, hanem kérdezőgépek. A parasztgyerekek viszont nemigen kérdeznek. Azok bámulnak, jól megnéznek valamit, s azután utánapróbálják. Holnap már beépítik a látottakat a játékaikba. Ez azonban sohasem fog beépíteni semmit. Ez csak kérdez: Apu, miért rontották el a síneket? Apu, most már hogy megy el a vonat? Apu, hol vásárolják a síneket? Apu, az a nagy kalapács miből van? Apu, miért festik feketére a fákat? Apu, ezek az emberek hova mennek, ha majd jön a vonat? …és így tovább a végtelenségig. Apu higgadtan, pár szóval válaszol, a boltban és a családban ő a fő mindentudó. Neki érteni kell ezekhez a dolgokhoz is. A válaszai minket dühítenek: vannak benne helytállók, vannak mellébeszélők, de vannak buta válaszok is. Ők, persze, nem veszik észre, hogy minket bosszant a jelenlétük és a buta locsogásuk, vagy akár a hallgatásuk is. Csak néznek bennünket, mint valami ismeretlen állatfajt.

Közben mi, persze, dolgozunk, s úgy teszünk, mintha nem is ügyelnénk rájuk. De itt-ott összevillan a szemünk, s gonosz praktikákkal próbáljuk elriasztani őket. Egyik-másik megcsikordítja a lapátot élével visszafelé a sínen: kibírhatatlan hangot ad. Ordító hórukkozással tovább lendítjük a kidobott síneket és talpfákat, mint kellene, hogy hátha a szétpattanó kavicsok közül egy közibük vágna, csak úgy véletlenül. Ez azonban nemigen sikerül. A valóság alakítása, a munka olyan izgalmasan érdekes, hogy a bámészkodók nem könnyen tágítanak. S ez megzavar bennünket. Teremtő munkásokból át kell alakulnunk színészekké, akik a világ számára játszanak. Elveszítjük a biztonságunkat, s a munka gyors és biztos menetéhez szükséges felkiáltásokat és ritmusokat is. A becserélt sínt nagy kínnal illesztjük a helyére, semmiképpen nem akar passzolni, hosszabb, mint lennie kellene, azonkívül görbe is. Elakadunk: mi van evvel, hiszen pontosnak kell lennie? Majd jön az előmunkás, aki nem áll a bámulók szuggesztiója alatt, mert folyton jön-megy egyik csoporttól a másikhoz, ő nem színész, hanem rendező,

s nincsen lámpaláza. – Nem látjátok – kiabál ránk –, hogy az a másik oldalra való sín! … Kanyarba vagyunk… Nem csudálnám, ha most csinálnátok először – mondja szemrehányólag, s diadalmas tekintetet vet a bámészkodókra, amelyben az van, hogy „lássátok, ez vagyok én, nálam nélkül nem érnek ezek semmit!" S ez bosszant minket, mert csak mi tudjuk, hogy ő mit ér.

De baj még ezután is adódik. A kibontott és meglazult meg kicserélt talpfákat alá kell verni, hogy keményen álljanak a vonatok alatt. Az aláverésnek van valami sajátos taktusa, amely úgy hangzik, hogy: tu-ta-ta-ta. Ezt a taktust nem könnyű megtanulni, de ha megtanulta az ember, könnyen megy a munka. De ha nézik, akkor az ember nem tud olyan egyszerűen beleütni, s ez bosszantó.

Mások a hevedereket illesztik fel, a síneket kötik össze. A hevederek nem illenek össze, a csavar nem megy át a lyukon. Ha a kalapáccsal odaüt az ember, akkor lehúzza a menetet, s akkor meg az anyacsavar nem megy rá. S ha nagy kínnal ráment, akkor az ember elkezdi a csavarkulccsal húzni, mégpedig, mivel nézik, bűvészi ügyességgel és gyorsasággal. A kulcs persze kopott, s nagy a csavarra. Lemarja a sarkát, aztán körülszalad rajta. Az ember megadja az erőt, s a semmibe szalad a kulcs. A kezét hozzácsapta a sínhez, leütötte a bőrt, vagy fekete vérhólyagot kapott. Most a sínhez kellene vágni a kulcsot, s káromkodni egy égbe szállót, de nem lehet, ne lássák a bámészkodók, hogy milyen ügyetlenek vagyunk.

Avagy a szeghúzó vagy a tyrefond-csavarkulcs tízszer egymás után lepattan a szegről és a treyfond-csavarról, s az ember nem szidhatja nyugodt lélekkel és elszabadult káromló fantáziával a gazdáját, az államot és minden közbeeső hatalmat, amely bűnös a rossz szerszámokért, nem, mert bamba civilek állják körül, akik a sikertelenségért az embert röhögnék ki.

Végre bejön a vonat a másik vágányra, a bámészkodók elmennek, mi magunkra maradunk. S ekkor azon mulatunk, hogy mit is kellett volna velük csinálni. Rábillenteni egy sokmázsás sínt a lábujjaikra csak úgy véletlenül, kidönteni a kátrányos ibriket, s a szétfolyó kátrányra rádobni egy ócska talpfát, hogy csak úgy loccsant volna széjjel. Befröcskölte volna a nagyságos úr hófehér ingét és a nagyságos asszony rózsaszín blúzát, de még a képüket és a nyakukat is, úgyhogy leette volna róla a bőrt. Elpattintani egyenesítés közben egy sínszeget, s ezt pont a kis kölyök orrának ment volna. Aj-aj, hogy nyavíkolt volna!

Ilyen gonosz kívánságokkal fizetünk meg a jóakaratú érdeklődésért. Meg olyannal, hogy szeretnénk magunk mellé venni ezt meg azt az urat, egy kissé a kátrányos talpfákat fogdosni, a nehéz, rozsdás síneket emelgetni, s krampácsolás közben megegyengettetni a derekukat. Biztosan nem kívánkoznának többet bámészkodni a szegény ember kínjain.

De nem soká maradunk így szabadon magunkra. Vagy egy feljebbvaló jön a nyakunkra, néz és akadékoskodik órákon át, vagy egy másik vonathoz újabb bámészkodók jönnek. De ha még ez sem volna elég, mindig akad valaki, egy-egy szerelmespár vagy városból jött ismerős, akit egy-egy királyi fiatalúr ide is el-elkalauzol. A vendég, aki lelkesedve új látnivalók után jön le a faluba, élményéhségében gyorsan felfal mindent: a templomokat, a községházát, a Kossuth-szobrot, a hősök emlékét, a sportteret, a takarékpénztárat, a Moskovicsék új házát, a határban a délibábot, a kabóca után barangoló gólyákat, a kútágason tanyázó pusztai sast, a zsombékos fölött vigyorgó bíbiceket, a pihegő gyíkocskákat, az egerésző ölyveket, a melegben összebúgó és messziről bégető birkákat, a vályú mellett legyezkedő kákoló ménest, a széllel szembe csatangoló pulikat… mindent… mindent, s így végül unalmukban elkerülnek mihozzánk is, akik izzadunk, hórukkolunk, dübörgünk és kalapácsolunk, egyáltalán úgy cselekszünk, mintha a világot újra akarnánk építeni. Eljönnek mihozzánk is, jó közel mellénk állnak. Nem köszönnek, persze, ez nem szokás, csak egyenrangúaknak, s azoknak aztán annál nyájasabban. Például a parancsnokunknak vagy az állomási uraknak. Ennek ellenében aztán mink se köszönünk. Köszönjön, aki hozzánk jön. Elég, ha a saját feljebbvalóinknak meg kell bontani ezt a törvényt, civileknek már nem vagyunk hajlandók.

Közel jönnek és néznek. A lány, persze, liba, mindegy, hogy idevalósi, vagy nem. A kérdései buták. Én éppen szegezek. Nagyon fontos munka, ügyesen kell csinálni. Minden ütésnek nagynak, alaposnak és pontosan irányzottnak kell lennie, mert elhajlik a szeg, elhasad a fa, s ez szégyen és büntetés.

Előttem egy másik ember fúr. Ez is nagyon fontos munka. A kéznek valami sajátos művészi biztonsága kell hozzá, hogy ferdén ne menjen a fúró, mert akkor félremegy a szeg, s nem szorítja a sínt, s ebből katasztrófa is lehet, ha több szeg ilyen rosszul áll egymás után.

De a fúrást is, mint a szegelést, csak úgy tudja csinálni az ember, ha nem nézik. Ha teljesen szabadon működik a munkaintuíciója. Aki nem született színésznek, annak a technikai biztonsága megzavarodik, ha nézik. Az enyim is. Dühös vagyok, nagyokat és biztosakat akarok ütni a szegre, s lépten-nyomon melléütök. Vagy a talpfára, vagy a sínre. A sín oldala megsérül, a levágott szilánk helye fehéren ragyog: ez szégyen. Kínomban, gondolom, rá kellene ütnöm a talpfára, locsos a kátránytól, hadd fröcskölné össze a kisasszony fehér ruháját. S már rá is ütöttem félig akarva, félig akaratlanul. De nem felé fröccsent a kátrány, hanem felém. Hogy az ingem kátrányos lett, az nem tesz semmit, nem új dolog, de összefröcskölte a képemet, s most eszi a szemem a kátrány. Le kell tenni a kalapácsot, s ki kell törölni a szememet. A többiek gonoszul röhögnek.

Végre jön a feljebbvalónk, élénk szervuszozással köszöntik egymást, s félrehúzódnak, hogy ne halljuk a beszélgetésüket. Magánügy, nem érdekelhet minket. De biztos, majd jön más. Mindig vannak ráérő emberek. Az ember sohasem maradhat magára az anyaggal, a tárgyi világgal…

CSANÁDI IMRE
GYÁMKŐ-FEJECSKE

Ismeretlen budai kőfaragó munkájára

Van minekünk, magyarok, minekünk is van kicsi donnánk!
Dédelgesse szemünk! szívünk melegébe fogadjuk!

Asszonyok asszonya ő! legalább itt... Még noha zsenge,
és nem szánta noha ama hajdani kőfaragó sem
Mária képének; szent hölgyként más sem imádta.
Drága profán angyal... Tarkóján jókora kőtömb
terhe feszült, – hírét írás egy sornyi sem őrzi.
Földből, romhegy alól, kutatók vájták ki, de szinte
tíz körmükkel, ahogy – nyomorult ország! Magyarország! –
majd az egész múltat, guberálhatjuk, cserepenként.

Meglett, megvan a fej! Kisded, váratlan ajándék!
Sárosan is csupa báj; ép is, csak az orrhegye csorba.
Gyenge-pufók arcán kedvesség, méla komolyság;
látszik: dolgatudó, s – nem ocsúdhat révületéből.

Hogy ki lehet? mi lehet? Kétséges aligha: nem import!
Nem gőgös germán hercegnő, fancsali frajla,
nem ragyogó ikonok füstös-gyönyörű eszelőse:
helybeli polgárlány, tisztes budavári kisasszony,
nemzetségre magyar: feje formálása mutatja.
Kendőgyolcsa puhán bugyolálja körül finom arcát,
gonddal, mint illő, ügyesen rendezve redőkbe;
keskeny ránckoszorú gömbölyded homloka boltján.
Enyhén hajlik a fej – így hajlott hajdan is éppen,
így, valahányszor csak, testben még, teljes alakban,
lánypajtásaival lépett be a Mária-templom
íves, kőrózsás kapuján, igyekezve misére,
s két ujjal kecsesen szoknyáját emelintve letérdelt.

Most csak a fej, csak a fej tűnődget, kőbe meredten...
Min gondolkodik el? min töpreng? Századok óta
hogy csak a föld mélyét bámulta reménytelen éjben,
undok férgek közt, sulykolva-temetve mocsokba?
ő, ki a Friss Palotát láthatta, király palotáját?

Látta, hisz – élt! Igen, élt!
Soktornyú, büszke Budában
sok nép élt vele még: húsznál is több ezer ember!
Kalmár, kézműves – mind szőlősgazda is egyben:
barmot vág; süt húst, kenyeret; szab-varr puha kelmét;
bőrt módol saruvá; üstöt ver; fúr-farag, ácsol;
nyusztkötöst remekel; szablyát edz; gyárt hadi páncélt;
rak cicomás kályhát; rak házat, mostani módra;
gályán hord gabonát; parton kelepelteti malmát;
pénzt vált... és, ami főbb: szőlőt metsz, fejti borát mind.

Ez magyar, az német, sőt egy uccányi zsidóság:
Bábel volt Budavár, karattyoltak benne örökké
tíz nyelven legalább, de kiváltképp németül... Ó, itt
bírószékbe ki más ült volna, ha nem csupa német?
Így rendelte király: maga Luxemburgi Sigismund.
Gyűltek urak hozzá; sisakos-harapós katonáik
lebzseltek naphosszat a szép írott-palotáknak
környékén, kockát ráztak kapufülke homályán,
vagy szolgálókat riogattak...

wVíg, tiri-tarka
udvari csürhével, a király is – kedve ha szottyant –
várából ki-kibújt, lebocsátott vashidon által.
Csődült össze mohón öreg, apró; rámutogattak:
bálvány-egy ember! veres ember! jót ki remélhet?
fő kujon!... ámbátor, hagyjuk meg, tollasodunk is,
gyűlhet a pénzecskénk!... no meg épít, szüntelen épít!...
Nagy Lajosunk, Isten nyugtassa, csudálva csudálná:
várát, hajlékát veje máris mint gyarapítja!...
vallon, olasz lesi szándékát; napenyészeti földről
ritka tudós papokat ideédesget... Fene érti...

Tetszett Zsigmondnak, országok dölyfös urának,
városa durva kövén egy kurtát néha kerülni, –
hízlaltatta begyét sokaság bámész morajával;
egy-két kalmárnét jól megmarkolni nem átallt.

Sarkon fordult majd, lobogón égő szerelemmel
friss Palotája felé – azt vette rajongva szemügyre:
mennyit nőtt? hova kell még bástya, torony, hova mester?
Nézte saját lovas ércmását, tapogatta hiú örömében
rőten göndörödő, magyarok csúfolta szakállát. –
És mikor ott járt már, fütyörészve, a kőfaragóknál:
meg sem látta, hogy egy közülük buzgón kalapál-vés,
gyámkövet éppen, s hogy mellőle leányka oson ki,
hosszú, porzavaró szoknyában – visszatekint még:
villan a gyolcskendő gömbölyded homloka boltján.

(1972)

ALFÖLDY JENŐ
TÖREDÉKBŐL A TELJESSÉG

Csanádi Imrét harminc nevezetes képzőművészeti alkotás ihlette versre a hetvenes években, *Írott képek* című ciklusában. Minthogy a Lyukasóra *Írott képek* címmel adott már néhány példát arról, hogy milyen bensőségesen találkozik számos költőnk életművében a *kép* és a *vers,* s a sorozatcímet éppen Csanádi Imrétől kölcsönöztük, most ízelítőt kínálunk olvasóinknak magának az ötletadónak a „képes" költészetéből.

A vers a modern ódákhoz sorolható. Illyésnek *A reformáció genfi emlékműve előtt* című verse is egy műtárgy szemlélése és értelmezése folyamán lett a történelmi haladás ódája. A történelemfilozófiai eszme ott nagyszabású, heurisztikus tanulság, Csanádinál viszont alig különül el a tárgytól: maga a tárgy a tanulság, az, ami már az első sorban elhangzik, hogy íme, *van minekünk is* Európához méltó, profán művészeti emlékünk a gótika évszázadából. Van ennek messzemenő sugallata – az, hogy (Széchenyi szavaival) „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók", s nekünk nem eljutnunk, hanem visszatalálnunk kell Európa kultúrájába. Csanádit ennek tárgyi bizonyítéka bírta szóra – azaz ékesszólásra veretes hexametereivel.

E költőnknek különös érzéke van ahhoz, hogy a kicsiben mutassa meg a nagyot – a részben az egészet. Tudomásul kellett vennie, hogy csak romjaiban, csonkaságában szemlélheti történelmi múltunkat. A kecses „kicsi donna" márványfejét úgy kellett kiguberálni a romok alól, mint megannyi más kulturális értékünket. Minden oka megvolt Csanádinak, hogy *rekonstruktőre* legyen annak, amiről már hihettük, hogy elveszett. (Megjegyzem, hogy a versben megírt gyámkőfejecske nem a Zolnay László-féle, 1974-es szobortemető-feltá-

ráskor került napvilágra. Jóval régebben ismert dísze a Budapesti Történeti Múzeumnak. A XIV. századi Mária-templomot díszítette.)

A „gyámkő-fejecske" a XIV. századvég, a Zsigmond király idején virágzó, fejlett késő-középkor kultúrájára enged következtetni. Ezt a műveltséget, ezt a városiasodó társadalmat idézi fel a hazai régészettudományhoz eltéphetetlen szálakkal kötődő műtárgy. A szobrocska az építészeti funkciójáról kapta nevét: gótikus árkusok ágaztak el tarkója mögül, egyrészt jelezve a csúcsíves szerkezet építészeti súlypontját, másrészt egy kis profán szépséggel ellenpontozva a templom egészéből áradó, komoly szakralitást. Az ifjú lányfej nem szent asszony, nem angyal, nem királylány – Csanádi egyszerű polgárlányt lát benne.

A műélvezői-műértői tetszéssel szemlélt műtárgy örvén a költő megidézi történelmünk egyik nevezetes szakaszát, közelebbről a Zsigmond király idején virágzó budai kulturális centrumot. Látomása eleven, mint a filmeseké. Mozgóképszerűen idézi fel a középkori Várat az építkező Zsigmond király korából. Uralkodása idején soknyelvű, sokvallású művelődési, gazdasági, kézműipari és kereskedelmi központtá nőtt a Budai Vár és a körülötte elterülő város; nevezetes nyugat-európai poliszokkal is állta az összevetést. Igen, Európába nem eljutnunk kell, hanem visszatérni, mint a törökvész évszázadai vagy a második világháború után, múltunk fogódzóiba kapaszkodva, példát merítve szerencsésebb eleink tetteiből.

Szépen egybehangzik ez a vers a magyar művelődés régi emlékeihez ugyancsak erősen vonzódó (és Csanádi által megbecsült) Jékely Zoltán szavaival. Ő *A templom* című versében a negyvenes évek elején világította meg azt a befogadói ösztönzést, amely a hiányos műtárgyak láttán tapasztalható: „A bősz időtől nem csúful, de szépül; / minél kopottabb, annál igazabb; / a letört fejű szent szoboralak / még szebb főt kap szemünktől kiegészítésül." Rilke híres versének, az *Archaikus Apolló-torzó*nak is egy megcsonkult remekmű a tárgya. A befogadásesztétika álláspontjával egybevágón vall Rilke a torzóban megmaradt istenszobornak a szemlélő sejtelmében keletkező művészi hatásáról. A csonkaságnak különös szerepe van emitt is, amott is. Képzeletünket mozgatja meg, hogy magunkban teljességgé tegyük a töredéket.

A költő ebben a kis műalkotásban fedezi fel azt a stílustörténeti mozzanatot, amelyet Zolnay László későbbi szoborleletei megerősítettek: az érett gótika és a korai reneszánsz határán már Magyarország is túljutott a román kor és a korai gótika ikonjainak és szoboralakjainak bizánci örökséget őrző jellegén – hazánk művészete a megújulás útjára lépett. Csanádi így beszél a leányról: „Hogy ki lehet? mi lehet? Kétséges aligha: nem import! / Nem gőgös germán hercegnő, fancsali frajla, / nem ragyogó ikonok füstös-gyönyörű eszelőse." A vers szerint az egykori kőfaragómester a helybeliek ábrázolásában lelte örömét.

Csanádi a *fancsali frajla* szavakkal mintha Ady versére, *A pócsi Mária*ra utalna: „S e Mária nem régi fancsali, / De mindennek egyesítő, nagy mása" – mondja a református Ady, versében valósággal ökumenikus vallásszemléletről téve tanúságot: egy *katolikus* Mária-képről vall, bevonva a „táncoló móc harangok" görögkeleti képzetét is a vers világába. A leányka „helybeli polgárlány, tisztes budavári kisasszony, / nemzetségre magyar: feje formálása mutatja". Az ugyancsak református Csanádi a hazai *polgárság* történelmi eredetében gyönyörködik a hatszáz esztendős szobrocska láttán.

A vers következő egységében Csanádi fiktív jelenetsorba helyezi a szobor modelljét. Mi mindent láthatott a leányka? Kalmárok, kézművesek, szőlősgazdák sokaságát idézi fel, olyasféle gazdagsággal és költőiséggel, amilyet Arany Jánosnál a Budára eljutó Toldi láthatott. És – jó nagyot ugorhatunk vissza az időben – olyat, amilyet Homérosz mutat Héphaisztosz remeklésének, Akhilleusz pajzsának leírása közben. Székálló legények, kenyérsütő pékek, szűcsök, csizmadiák, szíjgyártók, üstverők, asztalosok, ácsok és fegyverkovácsok munkálkodnak, nyüzsögnek a leány látóterében „Ez magyar, az német, sőt egy uccányi zsidóság: / Bábel volt Budavár, karattyoltak benne örökké / tíz nyelven legalább, de kiváltképp németül..."

A mozgalmas életképek sora az uralkodó, Zsigmond alakjának rajzához vezet. Fiatal éveit éli ekkor, s bár *tiri-tarka udvari csürhé*t tart maga körül, ő maga rokonszenves, kora reneszánsz figura. A pletykakedvelő öregek *fő kujon*nak tartják a szoknyavadász hírében álló, bár az építkezésben is örömét lelő, rőt szakállú királyt. Zsigmond a középkori Buda szereplője lesz a költeményben: „Tetszett Zsigmondnak, országok dölyfös urának, / városa durva kövén egy kurtát néha kerülni." Tekintetét megjáratja a király az épülő vár kövein. Hiún tetszeleg önnön szobrát szemlélve. „Egy-két kalmárnét jól megmarkolni nem átallt" – a király a róla pusmogó polgárok pletykáiba illik.

A vers záradékában a fütyörészve sétálgató, szemlélődő Zsigmond életképe eggyé olvad a gyámkőfejecske szobrászának és modelljének jelenetével. A mű szerkezeti bravúrja ez: „És mikor ott járt már, fütyörészve, a kőfaragóknál: / meg sem látta, hogy egy közülük buzgón kalapál-vés, / gyámkövet éppen, s hogy mellőle leányka oson ki, / hosszú, porzavaró szoknyában, – visszatekint még: / villan a gyolcskendő gömbölyded homloka boltján." Azzal, hogy a leány a szobrász mellől *oson ki,* a petrarcai *bájos lepel,* a sejtetés szabályának megfelelően többet láttat, mint amennyit kimond: titkon lejátszódó erotikus jelenetre utal.

Ez a költemény a Zsigmond-korabeli Buda képét rekonstruálja egy szobortöredékből. Nem csupán helyére, a hiányzó „hajdani templom" falára illeszti: a töredékes műemlékből teljes költői egészet kerekít egy sikeres, vonzó korszakunkról.

A sokat vitatott Sarkadi-életmű egyik meghatározó darabja az 1960-ban született Oszlopos Simeon, amelyet a fővárosban nemrég a Kamra tűzött műsorra Gothár Péter rendezésében. De vajon tud-e ez a dráma ma többet mondani az önsorsrontó művész személyes tragédiájánál? Látszik-e még valami a levert forradalom utáni évek értelmezéséből: az illúzióvesztett értelmiség válságának ábrázolásából? És Gothár Péter részleteiben átgondolt színrevitele elég meggyőző-e a tekintetben, hogy ez a több mint ötvenéves mű ma is képes hatni a közönségre?

Sarkadi Imrét sokan nemzedékének legjobb drámaírói között tartják számon, mások viszont vitatják tehetségét, mondván: az egyenetlen – és rendkívül sokszínű – életmű számos eleme adhat okot kritikára, s elvesznek benne az értékes, figyelemre joggal számot tartó művek. A népi témájú művek mellett egészen más hangvételű, moralizáló, a lét alapvető kérdéseit boncolgató drámák is helyet kaptak.

Az Oszlopos Simeon kétségtelenül meghatározó darabja ennek az életműnek, noha a dráma szerkezetét tekintve korántsem hibátlan műről van szó. Hosszú, moralizáló monológok nehezítik a befogadást, s bár Hubay Miklós szerint a darab megírásakor Sarkadi jóval előtte járt kora színházi, drámai hagyományánál, a bemutatóra 1967-ig kellett várni, amikor *Gábor Miklós* főszereplésével a Madách Színház Stúdiószínpadán került színre *Pártos Géza* rendezésében. Érdekes azonban az áthallás, amely a festő Kist sokszor a hétköznapok Sarkadijára emlékezteti: a művész, akinek tehetségét nem értékelik kellőképpen, már reggel az éhgyomorra megivott fél üveg konyak mámorában tévelyeg, s lényegében maga vágja el folyamatosan az őt még a világhoz kötő szálakat.

Az 1960-ban született (egyes források 1961-re, halála évére datálják) *Oszlopos Simeon* konfliktusának lényege a főhősben rejlik, minden összeütközés az ő korábbi kudarcainak megtorlása, kiprovokált, mesterségesen gerjesztett konfliktus, amely egyre visszafordíthatatlanabbul tereli a végzete felé. A dráma ősbemutatón tanúsított hatásáról *Földes Anna* ekképpen számolt be: *„…a nézőtéren ülők érzékenyen fogták antennáikon az 1956 megrázkódtatásaiból kigyógyulni képtelen, illúziótlan magyar értelmiség közérzeti válságát, értették és megértették reménytelen, önpusztító vívódását."*

A kérdés az, hogy ma képes-e a dráma hasonló hatást kifejteni: érzékelhető-e ez a társadalmi szál a levert forradalom után csaknem hatvan évvel? Hiszen a drámában ez legfeljebb utalásszerűen szerepel, ezt az érzetet legfeljebb a közös tudás, az akkori helyzet társíthatta a darab lényegéhez.

Gothár Péter azt a megoldást választotta,

SERES GERDA

Az önpusztítás tragédiája

Pálos Hanna és Szirtes Ági Sarkadi: Oszlopos Simeon című darabjában

Fotó: Dömölky Dániel

Mészáros Béla és Ötvös András a darabban

hogy a drámát a legapróbb részletekig saját közegében és korszakában állította színre. Az általa tervezett díszlet, *Tihanyi Ildi* jelmezei, *Vég Attila* frizurái és maszkjai minden elemükben az ötvenes, hatvanas éveket idézik. Nem is igen lehetne másképp, hiszen a tragédia elindítója, hogy a festőt kizsűrizték, általa kiválónak, fontosnak vélt műve az ítészek előtt elbukott. A szövegből nem derül ki egyértelműen, hogy a rövid ideig rajztanárként is dolgozó Kis valóban tehetséges-e, s méltánytalan, hatalmi és politikai szándékok állnak a kizsűrizése mögött, vagy a mű valóban silány. Gothár határozottan döntött ebben a kérdésben azzal, hogy egy szedett-vedett, szocialista szellemben megalkotott, ügyetlen képet állított a színpad hátsó sarkába, amelyet Kis sérelme bizonyságául még meg is mutat az érkezőknek. Nyilvánvaló, hogy ennek a képnek az alkotója nem szolgált rá a dicséretre, sem a tehetséges jelzőre. Ettől kezdve pedig komoly tétet veszít a dráma. Mert eleddig úgy hihettük: egy valóban tehetséges ember vesztébe rohanását látjuk, akit a sors, a társadalmi közeg méltatlan bánásmódja taszít gyilkosságba majd öngyilkosságba. Így azonban pusztán egy tehetségtelen, életcélját nem lelő ember hétköznapi tragédiáját látjuk, olyasvalakiét, akinek eleve nincs sok vesztenivalója.

S ahogyan jut egyre mélyebben az önsajnálatban, a sors, a körülmények okolásában, úgy lesz egyre nehezebb hitelt adni a szavainak, az egyre üresebben csengő morális frázisoknak. Bár a főhős szinte önkívületi rombolásában a második részre a darab végül életre kel, s feszültséggel telt, izgalmas jelenetek születnek. A gyilkosság záróképe, a hirtelen felkapott sarlóval gyilkoló Kis, noha vélhetően iróniát sugall, inkább csak bizarr hatást ér el a különös, kommunista eszmékre épült rendszer jelképéből vett eszközzel. (Ebben az előadásban nem érkezik orvos, s elmarad János furcsa-zavaros megnyugvása.)

A szereposztás különös: *Ötvös András* kitűnő tehetség, ezt korábban számos alkalommal bizonyította, de egyáltalán nem „neki szánták" Kis János festőművész szerepét. Az önmarcangoló, kiábrándult (magát aszkétához hasonlító) értelmiségit az olvasó – ha korábban kézbe vette a drámát – szikárabb, s valamivel idősebb karakterként képzelheti el. Ötvös becsülettel helytáll, sokszínű karaktert mutat, mégsem tudja egészen hitelesen láttatni a megveszekedett értelmiségit.

De nem csak neki van nehéz dolga: a mellékszereplők legtöbbjének alig-alig kibontott karaktere asszisztál Kis önrombolásához, ám kevés egyéni jegyet hordoz. *Rezes Judit* párja kiábrándultságába csendes apátiával belenyugvó asszony, aki még a szakítást is halkan, mindenféle jelenet nélkül oldja meg. *Pálos Hanna* Zsuzsija igazán szép alakítás: határozott fellépésű társbérlőből lesz a férfi kényekedvének kiszolgáltatott, tétova, férjét megcsaló nő. *Szirtes Ági* kitűnő a viceházmester Vinczéné szerepében, minden színre lépésekor szinte érezni véljük a szagot, amelyről az elején Kis beszélt: *„Én nem is tudom, hogy lehet valakinek ilyen szaga, mint ennek a Vinczénének, olyan, mint egy rothadó térdcsont vagy valami reszelt bosnyák kapca…"* Igazi, zsigeriben romlott, haszonleső, érzéketlen és kíváncsi házmestert látunk. *Mészáros Béla*nak kevés lehetőség jut a barát, Jób szerepében, de azzal tisztesen él, *Kocsis Gergely* kemény, szikár karaktert mutat a megcsalt férj szerepében. *Szacsvay László* egy rövid epizódra tűnik fel, amikor – némi fizetség fejében együttérzést mutatva – a befizetetlen számlák miatt végül elviszi Kis telefonkészülékét.

A díszlet egyik kiemelkedő eleme az előadásnak: a Kamra nézőterébe L alakban benyúló színpad jobb oldalán fürdőszobaajtó, középen nappali, balra hátra háló, sok-sok üveges, áttetszővé tett oldalsó-hátsó térrel és egy plafonra helyezett ablakkal. A jelmezek kitűnően átgondoltak: a barna kardigán alá gyűrt nyakkendő, a kötény alatti mackónadrág, a frizurák ugyancsak: a viceházmesternek hajháló, az elegánsabb nőnek műselyem sál.

Az előadás nem teremt igazán súlyos, átérezhető konfliktushelyzetet, a mára kissé poros és felvetésiben kevéssé érhető drámát Gothárnak nem sikerült átélhetővé tennie. Az előadás ismertetőjében leírtak szerint „több mint ötven év távlatából ez az értelmiségkép bizonyos mozzanataiban kifejezetten ironikus". Az irónia viszont mintha hiányzott volna az előadásból. ❧

A Nagy László-év alkalmából az Írószövetség által 2015-ben rendezett konferencia anyagából ez alkalommal dr. Katona Eszter, a Szegedi Tudományegyetem Hispanisztika Tanszéke adjunktusának tanulmányából adunk közre nagyobb részleteket.

KATONA ESZTER

A MŰFORDÍTÓ NAGY LÁSZLÓ

„[…] *kihívásnak tekintem a műfordítást, olyan párharcnak, amelyet két költészet, két nyelv egymással vív*. […] *nekem már győzelem az is, ha nem maradok alul, ha foggal és körömmel bár, de megközelítem a tökéleteset, a lehetetlent*."
(Nagy, 2011, 123–124)

Nagy László költőként és műfordítóként is hatalmas örökséget hagyott ránk. Ha a puszta oldalszámokat nézzük csak – ez természetesen nem fokmérője a minőségnek –, s mennyiségében vizsgáljuk a felsőiszkázi költő fordítói munkásságát, megdöbbentő, hogy ez önálló alkotásainak a kétszeresét teszi ki. A *Versek és versfordítások*[1] című gyűjtemény három kötete közül kettőt – vagyis a teljes lírai életmű kétharmadát – a fordítások alkotják. Ő maga is elcsodálkozott ezen az aránytalanságon: „*Költőlétemre eltűnődhetem e fordítástumultuson, mert műfordító nem akartam lenni soha*" – tekintett vissza munkásságára Nagy László mintegy számadásként három évvel a halála előtt (Nagy, 2004, 597, 2011, 126). Hozzá kell azonban tennünk, hogy szerénysége és művészi alázata miatt költőnek sem vallotta magát: „*Hivatalos papírokra ráírom, hogy író a foglalkozásom. Egyébként azt szoktam mondani, hogy festő vagy műfordító*" – nyilatkozta szintén 1975-ben egy tévéinterjúban. (2011, 40, Kormos, 1975, 5).

A saját versek és a fordítások aránytalansága miatt érzett elégedetlenség azonban egyáltalán nem indokolt, hiszen Nagy László mind költői, mind műfordítói életműve teljes egész (Vasy, 1995, 217). Ugyan költőként sok bírálat érte pályája során, fordítóként a hatvanas évektől egyre szélesebb kritikai méltatásban lehetett része, s az 1968-as *Darázskirály* megjelenése után fordításai a szakma egybehangzó elismerését váltották ki. Fordítói tevékenységét túlzás nélkül a legnagyobb elődökhöz – Arany Jánoshoz, Babits Mihályhoz, Vikár Bélához és Weöres Sándorhoz – kezdték hasonlítani (Vasy, 1995, 218, Cselényi, 1985, 116).

***

A magyarra ültetett költemények – a világirodalom nép- és műköltészeti kincseiből gazdagon merítve – hatalmas anyaga igazolja, hogy Nagy László nem csupán költőként, hanem műfordítóként is maradandót és páratlan értéket alkotott.

Mi ösztönözte Nagy Lászlót a fordításra? Vallomásai között említi, hogy gyermekként a kíváncsiság hajtotta leginkább, a mindent kipróbálás vágya és öröme. Az ácsmesterséget, a bognárságot és a cipészséget ugyanúgy kitanulta, mint a versfaragást. Még a szótag fogalmával sem volt teljesen tisztában, amikor már érdekelte, hogy egy idegen vers hogyan szólhat anyanyelvén. Tízéves kora körül egy román dal magyarításával próbálkozott először, s többször felidézte kedves emlékét, ahogy a betűket számolgatta a magyar és a román dalban, mit sem tudva akkor még a szótagszámról, a prozódiáról és arról a „titokról", amelynek megfejtése a fordításhoz nélkülözhetetlen (Nagy, 2011, 44, 123, 126). Később, már középiskolásként, a *Du bist wie eine Blume* kezdetű Heine-vers magyarra ültetése foglalkoztatta (2011, 123), s pár év múlva az egyetemen szintén a fordítás varázsa és izgalma hajtotta szakváltásra, amikor oroszra azért jelentkezett át, hogy Jeszenyint tolmácsolhasson anyanyelvén. Majd az ötvenes években az angol nyelv is felkeltette érdeklődését leginkább azért, hogy William Blake-et és Dylan Thomast fordíthasson (2011, 33, 36).

Ifjú költőként a bolgár népköltészettel való találkozás vitte a fordítás felé, amikor 1949 és 1951 között Bulgáriában tölthetett ösztöndíjasként csaknem két esztendőt. Ottani háziasszony, Zsána Nikolova ismertette meg Nagy Lászlót a költészet gazdag, népi hagyományaival, s a fordítások csiszolgatása, a megfelelő nyelv utáni kutatás közben fedezte fel a költő a magyar népköltészet kincseit is. „*Tétovázás nélkül fordítani kezdtem. Munka közben szinte állandóan éreztem, hogy amit csinálok, az nem egyszerűen műfordítás. A papírra vetett soroknak a magyar népköltészettel rokon hangon kellett szólniok.* […] *A fordítás nekem, mint költőnek arra volt jó, hogy egy népköltészet lényegét jobban megismerjem*" – vall a fordítás gazdagító folyamatáról (2011, 91). Külföldi ösztöndíja tehát nemcsak a bolgár költészet megismerésében segítette, hanem egyben arra is rákényszerítette, hogy a magyar népköltészetben és annak elméleti irodalmában is alaposabban megmerüljön (Vasy, 1995, 13, Görömbei, 1992, 61). „*A népköltészet tanulmányozása ösztönző és felszabadító hatással volt rá: műfordítóként szinte előbb talált rá a helyes útra, mint költőként*" – állapítja meg találóan Vasy Géza (1995, 214).

Már elutazása előtt is tehetséges és ígéretes jövő előtt álló költőnek tartották Nagy Lászlót, hazatérése után azonban a legjobb műfordítóink közt is elfoglalhatta helyét,[2] s 1956 után már a fordítói pálya is tudatos irányt mutat az iszkázi *poeta doctus* életében (Vasy, 1995, 214). Ugyan az ötvenes évek második felében a kenyérkereset szüksége, „*a megélhetés hétköznapi kis háborúi*" (Csoóri, 1994, 431) hajtották a fordítás felé,[3] és sokszor megbízásból kellett e tevékenységet folytatnia, azonban sosem iparosmesterségként, hanem költészetével azonos rangon és minőségben művelte ezt a munkát is. A fordítás és a költői alkotás közötti határ már-már elmosódik, amikor Nagy egy-egy „*lefordítandó verssel úgy találkozik össze, mint legszemélyesebb élményével*" (Csoóri, 1994, 431).

A kényszerből is képes volt tehát erényt teremteni Nagy László. Hitelességét alátámasztja, hogy soha nem vállalt el olyan verset, amely nem vonzotta volna költőként (Nagy, 2004, 597), így műfordításai hűen tükrözik világköltészeti érdeklődését. Nem sokkal halála előtt egy 1977-es interjúban E. Fehér Pállal beszélgetve vallotta meg, hogy a fordítandó versek kiválasztásánál az irányelve mindig az volt, hogy jó költő legyen a vers szerzője.

A költősors egzisztenciális kényszerűsége rövidesen tehát belső indíttatássá alakul át Nagy Lászlóban: „[…] *a fordítás nem idegen tőlem,*

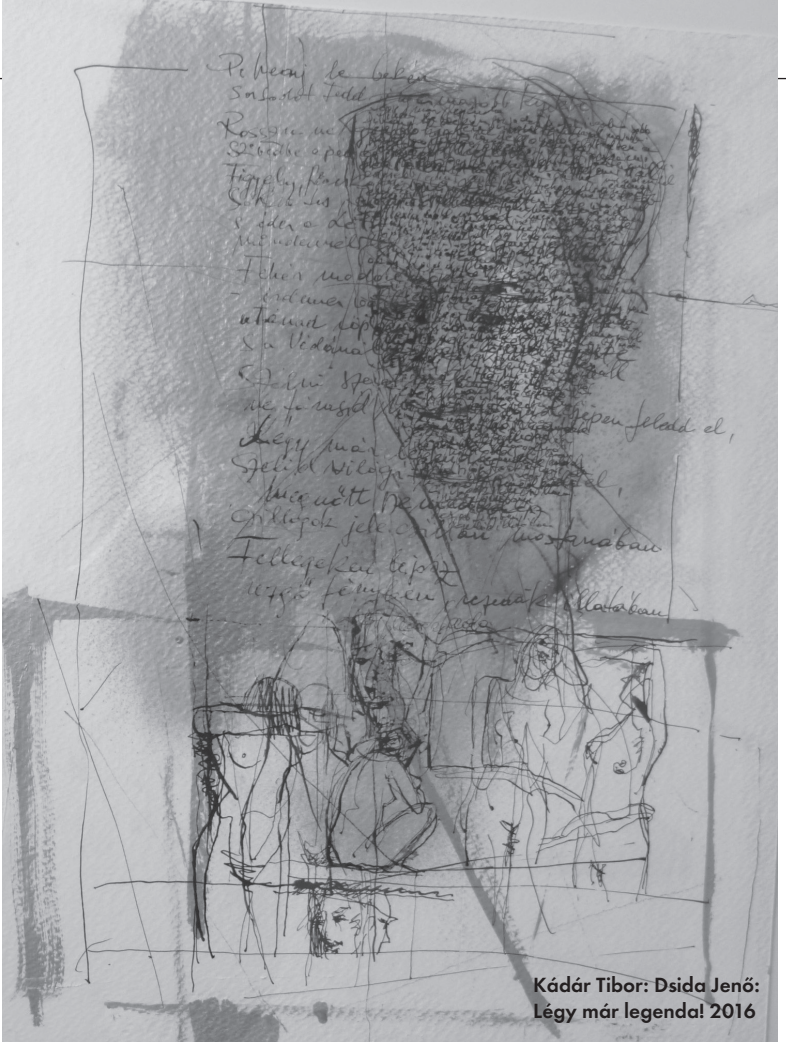

Kádár Tibor: Dsida Jenő: Légy már legenda! 2016

örömet is ád" – írja versfordítói munkáját magyarázva (Nagy, 2011, 126). Egy megbízásból született versfordítás után már ismét a belső kíváncsiság „kényszere" ösztönözte, hogy egy-egy nyelv költészetét jobban megismerje, illetve a fordításait teljes ciklussá duzzassza (Nagy, 2011, 78). Az alkotói folyamat sok nehézsége és a szülés gyötrelme utáni létállapot eufóriája táplálta az alkotás örömét: *„a verset kell feldarabolni, ereit föltépni, halálra kínozni, hogy újraszülhessük, magyarul*" (Nagy, 2004, 597). Egy-egy fordítás sikerét azonban sohasem saját kvalitásainak, hanem a magyar nyelvnek tulajdonította: „*Könyvemben, ha akad becsülendő munka, érte az anyanyelv dicsértessék*" – jegyezte meg szerényen (Nagy, 2004, 598). Csoóri Sándor is éppen erre hívja fel a figyelmünket: „*Nagy László az egyetlen fordítónk, aki saját költői nyelvét úgy adja kölcsön egy másik nép költőjének vagy költészetének, hogy vérátömlesztés közben anyanyelvünk minden képessége megmutatkozzék*" (Csoóri, 1994, 431–432).

Az 1956-os forradalom után több írónk és költőnk hallgatásra volt ítélve. Közéjük tartozott Nagy László is, akinek 1957 (*Deres majális*, Budapest, Magvető) és 1965 (*Himnusz minden időben*, Budapest, Szépirodalmi Kiadó) között nem is jelenhetett meg saját, gyűjteményes kötete. Ilyen körülmények között a műfordítás lett az egyetlen kifejezési forma, amelyben Nagy László a többéves költői hallgatás alatt is megmutathatta tehetségét. Néhány fordításában Nagy talán éppen a meg nem írt saját verseit üldözte (Csoóri, 1994, 432).

Első jelentős műfordításkötetéhez a festő barát, Kondor Béla egyik képének, a *Darázskirály*nak a címét választotta, jelképesen utalva a fordítói tevékenyég jellegzetes vonására: „*ahogy a darázs a mézet, a fordító az idegen szellemi édességeket rabolja meg. Az ilyen rablótámadások nem károsítanak senkit, az ilyen agressziót szívesen veszik a népek, főleg a kicsik*" (2011, 125).

Nagy László népköltészeti fordításai már egymagukban is életműterjedelműek, s felbecsülhetetlen értékű kultúrmissziót képviselnek (Gergely, 1969, 463): a bolgár után a délszláv, az albán, a magyarországi cigány, a vogul, az udmurt, a nyenyec, a csuvas, a spanyol, a román és a lengyel népköltészetből ültetett át csaknem ezer oldalt nyelvünkre.[4] Emellett széles világirodalmi érdeklődését tükrözi az a több száz oldal, amelyet különböző nemzetek költőitől fordított. Nagy Lászlónak köszönhetően olvashatjuk manapság magyarul a spanyol (Gil Vicente, Diego Sánchez Badajoz, Luis de Góngora, Manuel Machado, Juan Ramón Jiménez, Joaquín Romero Murube és Federico García Lorca), az angol (William Stevenson, William Blake, Robert William Burns, William Henry Davies, William Butler Yeats, John Masefield, Sean O'Casey, Dylan Thomas, Ted Hughes és Tony Connor), az észak-amerikai (Charles Olson, Sheri S. Eberhart, Philip Lamantia, Frank O'Hara, Robert Creeley, Gregory Corso, Harry Lewis és Kenneth McRobbie), a latin-amerikai (Fayad Jamis, Pablo Armando Fernández, Herberto Padilla és César Vallejo), a norvég (Arnulf Øverland, Olav H. Hauge és Astrid Hjertenæs Andersen), a svéd (Artur Lundkvist, Karl Vennberg, Bo Setterlind és Lars Forssel), a francia (Jean Bodel, Watriquet de Couvins, Adem le Bossu, Arthur Rimbaud, Guillaume Apollinaire, André Frénaud és Georges Brassens), a német (Heinrich Heine, Yvan Goll, Karl Krolow, Walter Höllerer, Uwe Gressmann, Reiner Kunze és Sarah Kirsch), az egykori jugoszláv (Vasko Popa, Miodrag Pavlović, Moma Dimić, Vesna Parun, France Pibernik, France Kosmac, Blaže Koneski, Aco Sopov, Ante Popovski, Petre M. Andreevski, Mile Nedelkoszki és Bogumil Güzel), a bolgár (Hriszto Botev, Peju Javorov, Dimcso Debeljanov, Elizaveta Bagrjana, Geo Milev, Nikola Furnadzsiev, Atanasz Dalcsev, Alekszander Muratov, Nikola Vapcarov, Ivan Pejcsev, Vaszelin Hancsev, Alekszander Gerov, Dimiter Metodiev, Nevena Sztefanova, Pavel Matev, Georgi Dzsagarov, Ivan Radoev, Marko Gancsev, Nino Nikolov, Hriszto Fotev, Ljubomir Levcsev, Sztefan Canev, Dragomir Petrov és Ekaterina Joszifova), a román (Tudor Arghezi, Ion Bănută, Nina Cassian, Marin Sorescu, Ioan Alexandru és Ana Blandiana), a lengyel (Wisława Szymborska, Zbigniew Herbert, Tadeusz Śliwiak, Tadeusz Nowak, Jerzy Harasymowicz, Stanisław Grochowiak és Ernest Bryll), az orosz (Vaszilij Zsukovszkij, Alekszandr Puskin, Alekszandr Blok, Szergej Jeszenyin, Vaszil Szimonenko, Ivan Dracs, Sigitas Geda, Dzsanszug Csarkviani, Juvan Sesztalov és Kedra Mitrej) és a kínai (Csü Jüan, Szung Ce-hou, Cao Cse, Vang Can, Co Jen-nien, Li Taj-po és Kuan Han-csing) líra számos költeményét, amelyek közül némelyik valódi kuriózum, hisz a felsőiszkázi költő előtt soha senki sem ültette át még magyarra. Ez a földrajzi és nyelvi gazdagság egyedülálló volt a magyar irodalomban a XX. század derekán, hiszen az addigi hagyományos fordítói iskolát leginkább a nyugati népek költészetének magyarítása jelentette. Nagy László ezek – a német, az angol és a francia líra – körét is kitágítja a spanyolokra és a dél-amerikaiakra, valamint egyenrangú minőségű költészetként tekint a jugoszlávok, a bolgárok, a románok, a lengyelek, az oroszok és különböző szovjet népek alkotásaira is (Koczkás, 1975, 11).

Nagy László fordítói életműve nemcsak nyelvi tekintetben volt színes, hanem kronológiájába is elképesztően nagy terjedelmet jár be, hiszen időegyenesén ugyanúgy helyt kapott a Kr. e. IV–III. században élt kínai Csü Jüan, mint a XX. századi amerikai beatnemzedékhez tartozó Gregory Corso. E gazdag spektrumon figyelmünket fordítsuk a továbbiakban a spanyol fordítások felé,[5] amelyek ugyan a korpusz nem legterjedelmesebb részét alkotják – hetvenhat műköltészethez és két népköltészethez tartozó darabról, mintegy százhúsz oldalról van összességében szó –, mégis Nagy László fordításainak (egyik) csúcspontját jelentik!

Nagy László spanyol műfordításai

Gergely Ágnes három csoportra bontja Nagy László fordításait: „*Azokra* […], *amelyek a játék örömével készültek; azokra, amelyek a legnemesebben értendő míves munka termékei; s végül a nagyon ritka költői találkozások eredményeképpen született versekre*" (1969, 461). A spa-

nyol nyelvről fordított művek között mindhárom kategóriába tartozó darabokkal találkozhatunk, kétségtelen azonban, hogy a Lorca-fordítások, ezen belül is a *Siratóének* és a *Cigányrománcok* ciklus alkotják „a *nagyon ritka költői találkozások*" emlékezetes pillanatait, vagy ahogy Jánosi Zoltán írja, a fordítói életmű „legkiemelkedőbb domborzatait" (2006a, 551).

Az is jelentéssel bír és sokatmondóan vall Nagy László spanyol költészethez való viszonyáról, hogy a nyelvek és a népek szerint rendszerezett fordításkötetében a spanyolok előkelő helyet foglalnak el, hisz Janus Pannonius *Búcsú váradtól* című műve után, a kötetnek rögtön az elején kaptak helyet, s csak utána következnek más nagy és kis nemzetek költőinek versei (Tüskés, 1983, 173; Jánosi, 2006a, 552).

Nagy László nyelvismeret nélkül kezdett spanyol és latin-amerikai lírát fordítani, így nyersfordításokból kellett dolgoznia. A spanyol költészetből a XV–XVI. század fordulóján alkotó Gil Vicentétől[6] hat, Diego Sánchez de Badajoztól egy, míg az aranykori költőfejedelem, Luis de Góngora munkásságából tizennégy költeményt ültetett át magyarra. A spanyol reneszánsz és barokk után a magyar költő a XX. századra koncentrált: lefordította Manuel Machado[7] négy, Juan Ramón Jiménez két, illetve a '27-es költőnemzedékhez tartozó, ám kevésbé ismert Joaquín Romero Murube egy versét. A XX. századi, spanyol líra legjelentősebb alkotójától, Federico García Lorcától fordított Nagy László szám szerint a legtöbbet: a *Cigányrománcok* ciklus tizennyolc darabját, a *Siratóének Ignacio Sánchez Mejías torreádor fölött* hosszúverset, tizenegy kisebb költeményt, valamint három, *A költő New Yorkban* kötethez tartozó munkát. Összességében tehát Nagy László harminchárom lírai művet ültetett anyanyelvünkre az 1936-ban tragikusan elhunyt andalúz költőtől.[8]

García Lorca művészetén keresztül olyan vonzódás ébredt az iszkázi költőben a spanyol nép iránt, hogy egy tévéinterjúban feltett kérdésre: „*Melyik pontja a világnak, ahová elutaznál szívesen?*", habozás nélkül így válaszolt: „*Szívesen utaznék Spanyolországba, nagyon megkedveltem a spanyol népet, főleg Lorcán keresztül*" (Kormos, 1975, 9). Nagy László naplójegyzeteiből az is kiderül, hogy a költő figyelemmel követte a spanyol, napi politikát a Franco-rezsim bukása után is. A *Krónika-töredék* lapjain például említést tesz a spanyolországi sztrájkokról (1994, 178), a csendőrség által elkövetett atrocitásokról, az azt követő hatalmas temetésről és a baszkok mozgolódásáról (1994, 202), valamint arról is, hogy a spanyol érsek megtagadta a misét Franco halálának évfordulóján (1994, 320).

A spanyol nyelv nemcsak az Ibériai-félsziget, hanem egy másik kontinens költői felé is vonzotta Nagy Lászlót. A latin-amerikai költészetből egyértelműen a XX. század érdekelte a magyar költőt, azon belül is a kubai és a perui lírára összpontosított. Az előbbiből Fayad Jamis nyolc, illetve Pablo Armando Fernández és Heberto Padilla egy-egy költeményét tolmácsolta, míg az utóbbiból César Vallejo öt versét fordította le, így összességében tizenöt hispán-amerikai mű került be a gyűjteménybe.

A fenti, számszerű felsorolásból jó látható, hogy a spanyol nyelvű lírán belül García Lorca mellett a *kulteranista* Luis de Góngorától[9] fordított még számos költeményt a bakonybeli költőnk. Nem lehet puszta véletlen ez a találkozás sem. A barokk költőfejedelem éppen annak az 1927-ben alakult költőnemzedéknek (*'27-es generáció*) köszönhette XX. századi újjászületését, amelynek García Lorca is a tagja volt, és ahogy a granadai költő lírája, úgy Góngora költészete sem hagyta érintetlenül Nagy László műveit. A Góngora-fordítások minden során a játék öröme üt át, azonban a játékosság és a könnyedség, a harmincszor-negyvenszer visszatérő rímek mögött nem kevés fordítói vesződség van (Gergely, 1969, 461). Nagy László jól ismerte García Lorca *A költői kép Don Luis de Góngoránál* című tanulmányát, s csodálta az andalúz költő tudását: „*Doktorsága* […] *olyan természetű, hogy például a négyszáz évig értetlennek vélt Góngorát, a metaforák barokk mesterét értelmezni tudja. Törvényeit fölfedve, nemcsak bájolva oktat, hanem okul maga is*" (2011, 110) – ad hangot elismerésének Nagy László a *Nincs bocsánat* című írásában. Mindhárom költőről, Góngoráról, García Lorcáról és Nagyról is elmondható, hogy látásmódjukban, képi építkezésükben és a realizmuson túli elemekkel is dúsuló, folklórra épülő művészetükben több rokon vonás lelhető fel (Mészáros Kiss, 1994, 52).[10]

A spanyol nyelvű költészet remekei kapcsán megállapíthatjuk, hogy néhány mű esetében nem Nagy László volt az első magyarra fordító, azonban az ugyanazon versekből készült fordításoknál többnyire az iszkázi költő magyarításai váltak szélesebb körben ismertté. Ez a megállapítás teljes mértékben igaz a García Lorcától fordított költemények nagy részére, hiszen például a *Cigányrománcok* kötetet Nagy László előtt már két hispanista filológusunk, András László (Lux Kiadó, 1947) és Gyertyán Ervin (Cserépfalvi Kiadó, 1947) is magyarította, ennek ellenére különösebb visszhangot nem váltott ki a könyv megjelenése. Éppen ezért elgondolkodtató, hogy milyen tényezőktől függ egy külföldi szerző hazai recepciója. Összetett kérdés ez, ám az vitathatatlan, hogy ezek közül a legfontosabb maga a műfordítás, s kimondhatjuk, hogy García Lorca magyarországi fogadtatásának kulcsa a *Siratóének* és a *Cigányrománcok* kötet megjelenése volt Nagy László tolmácsolásában.[11]

Nagy László és García Lorca

Nagy László a spanyol polgárháború híréről, valamint García Lorca tragikus haláláról József Attila és Radnóti Miklós verseiből értesülhetett először. Tizenhat éves volt, amikor egy József Attila *Összessel* ajándékozta meg magát 1941 karácsonyán (Nagy, 2011, 73), s abban bizonyára olvasta az *Egy spanyol földmíves sírversé*t. A *Tajtékos ég* (1946) posztumusz Radnóti-kötetben pedig a *Hispánia, Hispánia* és a *Federico García Lorca* című költemények keltették fel érdeklődését, majd 1948-ban a *Cigányrománcok* első, magyar kiadását vette már a kezébe – tudjuk meg öccse, Ágh István visszaemlékezéseiből.[12] Az 1957-es *Toreádorsirató*[13] kötettel nyílt lehetősége a fiatal költőnek, hogy alaposan és immár a rokonszenv figyelmével (Görömbei, 1992, 174) mélyítse tudását a nagy, spanyol előd költészetéről és drámáiról.[14]

Nagy László szavaival a „*fordítás,* […] *arra jó, hogy kimutassa: a világ költői igenis rokonok a humanitásban*" (Nagy, 2004, 597). García Lorcával nem csupán a humanitásban, hanem sok minden másban is hasonlatosnak érezhette magát az iszkázi költő, s talán ez lehet az egyik kulcsa a Lorca-fordítások átütő erejének.

„*Rokonomnak érzem régóta Lorcát*" – írja Nagy László a *Kis krónika a fordításról* kezdő mondatában (2011, 107). Valóban, több rokon vonást felfedezhetünk a két költő életében, személyiségében és költészetében. Mindketten jómódú paraszti családban, egy kis faluban (Fuente Vaquerosban, illetve Felsőiszkázban) születtek, a közeli nagyvárosba (Granadába, illetve Pápára) kerülve kezdték az iskolát és érettségiztek, majd ifjúként a fővárosban (Madridban, illetve Budapesten) próbáltak szerencsét. Ugyan más-más politikai közeg hívta életre a madridi *Residencia de Estudiantes*[15] és a magyar Népi Kollégiumokat, mégis rokon vonás, hogy mindkét költő nemzete pedagógiájának egy olyan intézményéhez csatlakozott, amely termékenyítő erővel hatott emberi és művészi formálódásukra. A Népi Kollégiumokhoz kapcsolódó magyar egyetemisták és főiskolások lelkes optimizmusa és naiv hite a második spanyol köztársaság alatt létrejött Pedagógiai Missziókat (*Misiones Pedagógicas*) idézheti fel, amelyeknek keretében García Lorca is fontos feladatot vállalt.[16]

Mindkettőjüket vonzotta a művészet: García Lorca zenélt és ígéretes zongoraművész karrier előtt állt, míg Nagy László a képzőművészet iránt mutatott először tehetséget, kezdetben festő akart lenni (2011, 29), s valójában sohase tűnt el belőle az a festő- és grafikusművész, amelynek indult (Hegedűs). Az andalúz költő is ifjúkora óta rajzolt, később színdarabjaihoz díszleteket és jelmezeket skiccelt, grafikáiról – amelyekből kiállítást is rendeztek (Gibson, 2010, 273–274) – a festő barát, Salvador Dalí is elismerően nyilatkozott. Nagy László képzőművészként fest, farag, rajzol, verseket illusztrál, kötetborítót tervez

DOBOZI ESZTER

SZENT GYÖRGY LÁNYA, NÉNJE, HÚGA

Udvardi Erzsébet: Sárkányölő című művére

Örök a szurokéj, örök,
nincs erő, mely meglebbentse
sűrű fátylát, fonadékát.
Örök a szurokéj, örök.

Ám mikor a hold pengéje
átmetszi a fülledt eget,
másik világ süt át rajta.
Ezüst szike, hold pengéje.

Szent György lánya, nénje, húga?
Emelkedik karcsú nádszál.
Karja fűzág, olyan gyenge
Szent György lánya, nénje, húga.

Ki emeli azt a dárdát,
mely a szörnyet fejen szúrja?
Szende lányarc, szeme révült.
Ki emeli azt a dárdát?

Milyen erő támad benne?
Vele törnek egész hadak
a sokfejű bestiára.
Milyen erő támad benne?

Nem lankad, győzi a gyenge,
porba hull a gonosz pára,
majd a táj is fölmagaslik.
Nem lankad, győzi a gyenge!

Meg-megvillan hold pengéje,
mint a glória, fölragyog
a fehér kendő. Az erőd
ott fönn és a hold pengéje.

és szintén kiállít, igaz csak halála után, 1979-ben először. Barátsága a festő Kondor Bélával García Lorca és Dalí kapcsolatát idézi.[17]

A spanyol költő Andalúziának a gyermeke volt, népének, hagyományainak, folklórjának és a kiváló – szintén andalúz származású – spanyol zeneszerző és zenetudós, Manuel de Fallának követője, akinek segítségével Lorca felfedezte magának a szenvedélytől perzselt, andalúz cigánydalt, a *cante jondó*t. Nagy László többször hangot adott – nyilatkozataiban, prózai írásaiban és verseiben egyaránt – Bartók Béla iránti tiszteletének. A zeneszerző erkölcsi tartásával, zenéjével, kompozícióinak ritmikájával és egész életművével inspirálta a költőt, s a „*bartóki sugallat*" csak tovább erősítette Nagy László népköltészet iránti érzékenységét és elköteleződését (Nagy, 2011, 103).

Az életrajzi párhuzamokon túl sok hasonlóságot fedezhetünk fel a két költő népi gyökerű, gazdag kép- és képzeletvilágában, a népiség és a modernség találkozásából fakadó gondolataikban és szimbólumaikban (színek, természeti képek, barokkos jelzők és szürrealista elemek).[18] Csoóri Sándor mutat rá, hogy Nagy László már akkor Lorca-szerű verseket írt, amikor még nem is hallhatott a nagy spanyol példaképről, s ösztönösen ugyanazokra a verőerekre tapasztotta fülét, amelyekre a halhatatlan granadai is felfigyelt (Csoóri, 1994, 436).

A folklór iránti érdeklődésük nemcsak saját művészetükben jelenik meg, hanem értékes esszéket is írtak a témában. Ahogy Lorca értekezett az andalúz népdalról (*El cante jondo*), a bölcsődalokról (*Las nanas infantiles*) és a *duendé*ről (*Teoría y juego del duende*), Nagy László is megfogalmazta gondolatait a tudományos szépprózа nyelvén *A bolgár népköltészet*ről, *A népköltészet ösztönző erejé*ről, a *Lélegző elevenség*ről vagy akár a *Szomszéd népek népköltészeté*ről (Jánosi, 2006a, 556).

Hegedűs Géza írja Nagy Lászlóról, hogy „*aki csak ismerte, annak a kedvesen mosolygó, ravaszkás tekintetű, megfontolt szavakkal szellemesen okos, gyakran szójátékos Nagylaci maradt az emlékezetében*." Milyen érdekes, hogy García Lorca kortársainak visszaemlékezéseiben, valamint a Lorca-életrajzokban is hasonló jelzőkkel találkozhatunk: vidám, játékos, kristálytisztán és visszahangzóan nevető (Aleixandre, 1986, 1233), vagy Jorge Guillén szavaival, az „*örök gyermek*" (Magariño, 1983, 143) – hogy csak néhány gondolatot ragadjunk ki a több ezer oldalból. Mindkét művészben a gyermeki vidámság mellett azonban ugyanúgy ott volt az éjszaka komor színe, az *éjje éjjek éjjelének*, az *ezüst-éjjű éj*,[19] a magány, a szomorúság és a halál is. Érdemes azonban tovább olvasni *A magyar irodalom arcképcsarnokából* már idézett jellemzést is, azt a részt, amely már Nagy László művészetére vonatkozik: „*Aki csak olvasta, annak képekben gazdag, népmesevilággal és képorgiás szürrealizmussal egyszerre közeli rokon, dallamosan hullámzó költészete marad mindörökké irodalmi kincstárában, és úgy érzi, aligha volt még költőnk, aki szorongató, komor gondolatokat olyan fénypompás, képekben gazdag derűvel tudott volna közölni, mint ő.*" Ha nem tudnánk, hogy ezeket a sorokat Hegedűs Géza a felsőiszkázi költőről írta, akár García Lorcára is gondolhatnánk.

A két költő természetszeretetükben is nagyon közel állt egymáshoz. García Lorca egy 1934-es interjújában így vallott a földhöz és annak apró élőlényeihez való gyermeki kötődéséről: „*Szeretem a földet, minden érzékemmel kötődöm hozzá. Legrégebbi gyermekkori emlékeim is földillatúak. A föld és a mező sokat jelentenek az életemben. A föld apró bogárkáinak, az állatoknak*[20] *és a földműveseknek olyan kisugárzásuk van, amelyet csak kevesen értenek meg. Én ma is ugyanúgy értem őket, mint gyermekként*" (Maurer, fordítás tőlem). Örkény István is nagyon hasonló gondolatokat fogalmazott meg Nagy Lászlóról: „*akár a tóról, akár egy magányos sétáról tért vissza, mindig hozott valami hírt számomra, újat, szenzációsat*. […] *ő mindig a világmindenségből jött haza, s beszámolt az ott látottakról, fákról, madarakról, gyomokról, gyíkokról, világokról – az öröktől fogva való és örökkévaló természetről* […]" (Csoóri, 1994, 448). Ugyanaz a világmindenség, az univerzum egésze befogadásának vágya a költészet nyelvén hasonlóan fogalmazódik meg García Lorca egyik korai versében: „*Por la vereda azul, / domador de sombrías / estrellas / seguiré mi camino. / Hasta que el Universo / quepa en mi corazón*." (García Lorca, 1983, 47).[21]

Még tovább sorolhatnánk García Lorca és Nagy László életében és művészetében kitapintható *párhuzamok*at és *érintkezések*et (Jánosi, 2006a, 551), a fenti példák azonban, úgy véljük, már elegendők, s jelzik azt a sors- és kultúrközösséget, amely Nagy Lászlót és García Lorcát elválaszthatatlan rokonokká tette. Nem véletlen tehát, hogy a magyar költő az általa fordított alkotók közül legerősebben éppen az andalúz poétához kötődött (Tüskés, 1983, 103), hiszen Lorca művészetében a saját törekvéseinek spanyol változatára ismerhetett (Görömbei, 1992, 174). A személyiségbeli, világképi és poétikai, rokon vonások sokasága megalapozta a fordítások megszületését és azoknak a Lorca-eredetikhez hasonló, magas esztétikai minőségét és belső hitelességét (Jánosi, 2006a, 553, 558).

Nagy László fordításai nélkül García Lorcát a magyar olvasók csak felületesen ismerhetnék – véli jogosan Csoóri. A *Cigányrománcok* népi szürrealitásban gazdag képeit, vagy a *Siratóének* vérbe, sebekbe és liliomokba botló hasonlatait mások – András László, Gyertyán Ervin és Somlyó György – is lefordították már tartalomhűen anyanyelvünkre, de a költői képekből kiolvadó szellemiségüket csak Nagy László ágethette időállóan a magyar olvasókba. Lorca *duendé*jének valóban az övével kellett találkoznia (Csoóri, 1994, 432).

A versfordítás duendéje

García Lorca életművének magyarra fordításában kiváló alkotók vállaltak szerepet. A Lorca *Összes* 1967-es kiadásában Nagy Lászlón kívül több mint húsz műfordítónk vett részt: Benyhe János, Illyés Gyula, Németh László, András László, Jékely Zoltán, Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándor, Tótfalusi István, Vas István, Lothár László, Tellér Gyula, Molnár Imre, Takács Zsuzsa, Eörsi István, Orbán Ottó, Károlyi Amy, Kárpáty Csilla, Majtényi Zoltán, Rab Zsuzsa, Timár György,

Kádár Tibor: Mennybemenetel, 1991

Garai Gábor, Somlyó György és nem utolsósorban Nagy László. Talán nem tévedünk, ha a szakirodalom tanulmányozása után úgy látjuk, hogy egyik fordító munkáját sem méltatta olyan nagy elismeréssel a kritika, mint Nagy László *Siratóének*et vagy románcfordításait.

Kosztolányi Dezső[22] a műfordítást a zsákban futás nehézségeihez hasonlította egy helyen, azonban Nagy László szerint ez a párhuzam a rossz műfordításra illik (2011, 118). A Lorcát fordító iszkázi költő magasztosabb formában – mint e tanulmány bevezető mottójában is olvashatjuk –, inkább bajvívásként élte meg a küzdelmet.

Mi lehet a titka Nagy László fordításainak? Magyarázhatnánk verstani fogalmakkal, ritmikával, rímekkel, szöveghűséggel és sok egyéb valóban fontos, a műfordítói eszköztár nélkülözhetetlen alkotóelemével, azonban legtömörebben Csoóri Sándor ragadta meg Nagy technikájának a lényegét: „*fordítani is úgy fordít, ahogy verset ír*" (Csoóri, 1994, 431). Ennek köszönhetően oly elevenek a fordításai, hogy „*szinte eredeti magyar versekként szólnak*" (Cselényi, 1985, 116).

Nagy László fordításainak 1975-ös kiadásában vallja meg, hogy egyetlen élet kevés ahhoz, hogy minden gyönyörű és őt érdeklő verset átültethessen magyarra (Nagy, 2004, 597). Pontosan tudta, hogy „*a mesterség, a versmechanizmusok ismerése nem elég a jó fordításhoz*", kell hozzá még – García Lorcát idézve – az angyal, a múzsa és a *duende*. Míg az első kettő kívülről jön, *súg* és *diktál*, addig a *duende* belülről fakad, tanulhatatlan, s üvegszilánkos kenőcsével perzseli a vért (García Lorca, 1963, 727–728). Nagy László pontosan tudta, hogy nemcsak a költőnek szükséges ez a rejtélyes *duende*, hanem a műfordítónak is „[a]*zt a szenvedélyt,* [a]*zt a sugárban vagy sárban hömpölygő sugallatot kell megragadnia*", amely az eredeti vers költőjét ihlette (Csoóri, 1994, 430).

A költők számára sokszor kitűnő iskola a műfordítás, hisz annak esztétikai, valamint technikai haszna vitathatatlanul gazdagíthatja, táplálhatja a fordító művész saját verseit is. Az iszkázi költő hálás volt azért az örömért és tudásért, azért a sok „*ingerért*", amelyet a világ nép- és műköltészetétől kapott ajándékul (2011, 78). Nagy László költő volt. Nem akart műfordító lenni, de azzá lett tehetségének, világlátásának, emberi és művészi érzékenységének és mindenekelőtt költői *duende*jének köszönhetően. Nagy László születésének 90. évfordulóján teljes bizonyossággal mondhatjuk, hogy a költő legnagyobb vágya, hogy fordításai a magyar irodalom szerves részévé váljanak (2011, 124), valóra vált. Hálásak lehetünk érte, de nemcsak mi, hanem azok a nemzetek is – köztük a spanyolok kitüntetett helyet foglalnak el –, akiknek lírájával Nagy László fordításai révén ismerkedhetnek meg a magyar olvasók.

LÁBJEGYZETEK:

[1] Az életművet átfogó gyűjtemény 1975-ben eredetileg négy kötetben látott napvilágot a Magvető Kiadónál, majd ugyanitt 1978-ban, 1981-ben és 1987-ben újra kiadták a teljes anyagot háromkötetesre sűrítve. Jánosi Zoltán gondos szerkesztésében, frissítésekkel és korrekciókkal 2004-ben jelent meg utoljára a *Versek és versfordítások* a Holnap Kiadó gondozásában.

[2] Bolgár fordításaiból hazatérte után csak két évvel jelent meg kötet *Szablyák és citerák* (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1953) címmel.

[3] Zelk Zoltán hívására Nagy László 1953-tól a *Kisdobos* szerkesztőségében dolgozott, azonban 1957-ben a gyermekújság megszűnt, így a fordítás vált a költő legfontosabb megélhetési forrásává.

[4] Az 1978-as kiadású *Versek és versfordítások* (Budapest, Magvető) második kötete is tartalmaz népköltészeti fordításokat (két spanyolt, egy angolt, tíz románt, három lengyelt és hét oroszt), a harmadik kötetet pedig teljes egészében ez az anyag teszi ki.

[5] Először a *Darázskirály* (Budapest, Magvető, 1968) kötet adott átfogó képet Nagy László spanyol fordításairól, ám ebben a gyűjteményben a perui César Vallejo öt verse még nem szerepelt.

[6] Gil Vicente portugál szerző volt, azonban lírai munkássága nagy részét kasztíliai spanyol nyelven írta.

[7] Manuel Machado a költő, Antonio Machado testvére volt.

[8] Ennél több verset csak a lengyel Zbigniew Herberttől fordított, szám szerint harmincnyolcat.

[9] A tizennégy versfordítás külön Góngora-kötetben is megjelent András László szerkesztésében (Luis de Góngora: *Válogatott versek*, Budapest, Európa, 1966). Nagy László mellett még Jékely Zoltán, Kálnoky László, Rónay György és Weöres Sándor vett részt a fordítói munkában.

[10] Mészáros Kiss Ferenc tanulmányában részletesen kitér Góngora és Nagy találkozási pontjaira: a népiség és a tanultság kibékíthető ellenpontja, a kitűntetett színek (zöld, arany és ezüst), valamint a tárgyi világ visszatérő elemei (haj, fog, hús, tűz, hó, ló vér, gyöngy, bor, kés, koszorú és harang) (1994, 54–65).

[11] Nagy László fordításának megjelenéséig (*Federico García Lorca válogatott művei*, Budapest, Európa Kiadó, 1963.) valóban nem vált túlságosan ismert könyvvé az egyébként világhírű románcciklus.

[12] Az 1938-ban született Ágh István így vallott erről: „*Lacitól többet tanultam, mint az iskoláktól. Intellektuális környezetet varázsolt a parasztudvarból*. […] *Én tízévesen Lorcát olvastam. Cigányrománcok. Fordította András László. Lux kiadó*" (Ágh, 1985, 17).

[13] A kötetcím ezzel a helyesírással jelent meg, azonban katalógusokban és tanulmányokban sokszor *Torreádorsirat*óként utalnak a könyvre.

[14] Az 1957-es válogatáskötet a líra mellett García Lorca négy színművét (*A csodálatos vargáné* [ford. Benhye János], *Vérmennyegző* [ford. András László], *Yerma* [ford. Németh László] és *Bernarda Alba háza* [ford. András László]) is tartalmazza.

[15] *Residencia de Estudiantes*ban került szoros barátságba García Lorca, Dalí és Buñuel. Az 1910-ben alapított madridi diákkollégium egészen a polgárháborúig, 1939-ig a liberális szellemi élet, a művészet és a tudomány nagyjait fogta egybe.

[16] Az említett missziók küldetése a spanyol nép kulturális felemelése volt. Tevékenységük egyik fontos pillére az a népszínházi kezdeményezés volt, amelynek zászlóvivője García Lorca lett a híres *La Barraca* egyetemi vándortársulat vezetőjeként. (A második spanyolköztársaság (1931–1936) alatt működő vándorszínházi társulatokról lásd még: Katona, 2014b.)

[17] A fuente vaquerosi poéta ezt az *Óda Salvador Dalíhoz* című költeményben, míg a felsőiszkázi költő *A mindenség mutogatója* című versben örökítette meg.

[18] Jánosi Zoltán (2006a, 2006b, 2006c, 2007) több tanulmányában és kötetében is részletesen bemutatja ezeket a párhuzamokat.

[19] Az idézetek *A spanyol csendőrök románc*ából valók Nagy László bravúros fordításában. (García Lorca, 1967, 351, 352).

[20] García Lorca korai költeményei között jó pár olyan játékos hangvételű verset találunk (pl.: *Egy kóbor csiga kalandjai, Tücsök, Öreg gyík, Sír a gyík*… stb.), amelyeknek főszereplői valóban a föld kis teremtményei.

[21] „*A kéklő ösvényen, / sötét szemű bolygókat / büvölő, / megyek tovább utamra. / Amíg a Végtelenség / nem fér szívemben el.*" (Molnár Imre fordítása, García Lorca, 1967, 503.)

[22] Kosztolányi fordítóként Nagy Lászlóhoz hasonlóan nagy figyelmet szentelt az Ibériai-félszigetnek. Spanyol fordításai egyébként külön kötetben is napvilágot láttak 2011-ben.

SPIRÓ GYÖRGY

Imre temetésére

Hihetetlen, hogy mennyit nevettünk a több mint negyven év alatt.

Magda, gyöngéden szeretett felesége a megmondhatója, hogy mennyire sokszínű, mennyire szórakoztató embernek teremtett nagyszerű életet az utolsó két évtizedben.

Irigyeltem azokat, akik Imrét már a *Sorstalanság* előtti korszakából, a negyvenes, ötvenes, hatvanas évekből ismerték, ők nálam is többet nevethettek vele. Ellenállhatatlan volt a humora, elbűvölően tudott sztorizni. Egykor a görög filozófusok mesélhettek így, a kortársaik bizonyára elsősorban a humort, az iróniát és a gúnyt élvezték séta közbeni fejtegetéseikből, s csak később tárult fel gondolataiknak a mélysége.

Kevés ennyire alapos ismerője volt az ötvenes évek pesti világának és mondén alvilágának, mindent tudott az árulás természetrajzáról. Sokszor kértem, hogy írja le úgy, ahogy mesélni szokta, nem kell megformálni, csak diktálja gépbe, de elhessentett: ezek nem fontos dolgok. Krúdyra hivatkoztam, egyik kedvencére, de nem tudtam meggyőzni. *Az angol lobogó*ban felrémlik néhány kép a háború utáni tenyészetből, egyébként állhatatosan alapélményének, Auschwitznak a filozofikus általánosítására törekedett, a limlomokat ha az emlékezetéből nem is, de a paraboláiból kiszórta.

A szellem napvilága ragyogta be azt a sötét, huszonnyolc négyzetméteres, konyha nélküli garzont, ahol egy beugróban a platnin a mérgerős kávéit főzte. Szekrényként függönnyel letakart polcok szolgáltak az előszobában. A történelem levegőjét árasztották a falba tiplizett pozdorjakönyvespolcok, amelyeken a kéttucatnyi, számára legfontosabb alapművön kívül nem fért el semmi.

Vannak kitüntetett pontjai a városnak, fajsúlyos emberek mélyítik ki, s ha máshová költöznek, ott is begörbül a tér. Térképünk idővel fakulni kezd, be-beszakad, ragasztgatjuk és megőrizzük, amíg élünk, mert ez a várostérkép mi magunk vagyunk. Soha nem múló vonatkoztatási pont nekem a Török utca, a Pasaréti út és a Szilágyi Erzsébet fasor. „Ugorjunk fel Imréhez”, mondtuk évtizedeken át, ha szellemi és lelki felüdülésre vágytunk.

Nem nyűgözte előítélet, hiúság, irányvonal, képzelgett önkép, honi vagy külföldi, hivatalos vagy ellenzéki irodalmi szempont. Plebejus gúnnyal tekintett mindenre és mindenkire „a Hazugság Szurdokában”, ahogy ő nevezi *A kudarc*ban; e fogalom a hont és a nagyvilágot egyaránt magában foglalta. Nem hagyta magát megtéveszteni semmitől és senkitől. Gúnnyal szólt a lent élőkről, akik közé ő is tartozott, plebejus kritikája a plebset is elérte. Ő volt a nép, akinek a népről is megvolt a véleménye, szemléletében az értelmiségi romantikának nyoma sem volt. A kispolgárba oltott lumpenekre, akiket mély sajnálatára nem tudott elkerülni, kitalált egy nevet: Oglütz, ő a Csend Nélküli Lény. „Nem nő, nem férfi, nem állat, még kevésbé ember”, idézet bezárva, akinek a zajongása ellen a regénybeli szerző füldugót használ. Oglütz a hitleri, majd a háború utáni kispolgár, a nyugati éppúgy, mint a keleti, a művelt csakúgy, mint a műveletlen.

Sivár világokban adatott eszmélkednie, lámpásul Thomas Mannt, Nietzschét, Camus-t és Kafkát forgatta, az ő segítségükkel lett e sivatag egyre tudatosabban önkéntes száműzöttje. Állástalan, kétes egzisztenciaként, főfoglalkozású, közveszélyes munkakerülőként írta a művet, gyermeki optimizmussal remélve, hogy az egész össze fog omlani, a regénye pedig túl fog élni mindent. Értékrendjében – noha lírai alkatúnak mondanám – a regény minden más műfajt megelőzött. Radikális következtetéseit élvezettel hallgatták – hallgattuk – Pesten, Szigligeten és Berlinben; a legsúlyosabb kérdésekről tűnődött, összerántva különböző diszciplínák területeit; lucidus megjegyzéseit nem mindig írta le, pedig attól kezdve, hogy az írást választotta, jegyzetelve gondolkodott. Nem Sziszifuszt kell boldognak elképzelnünk – Camus esszéjének hősét *A kudarc* végén idézi –, hanem az évtizedekig ismeretlenül morfondírozó Kertész Imrét.

Azokban a nyomasztó, kilátástalannak látszó évtizedekben ő volt a legszabadabb ember, akit ismernem adatott.

(Megjelent Az Élet és Irodalom 2016. április 29-ei számában)

LEXIKON:

Kertész Imre Nobel- és Kossuth-díjas író, műfordító 1929. november 9-én született Budapesten. Tizennégy éves korában megjárta Auschwitzot, majd Buchenwaldot, ahonnan a lágerek felszabadítása után 1945-ben tért haza. Az 1955 és 1960 között létrejött írásokban született meg az 1960-tól 1973-ig írt első regény, a *Sorstalanság* gondolati alapanyaga. A kéziratot a Kádár-kori esztétika nevében a Magvető Kiadó visszautasította, ennek a történetéről *A kudarc* című regényében ír. A *Sorstalanság* végül 1975-ben jelent meg először a budapesti Szépirodalmi Kiadónál. A holokausztról és az önkényuralomról szóló műveiért 2002-ben irodalmi Nobel-díjjal tüntették ki. Műveit számos nyelvre lefordították, németül összegyűjtött művei a Rowohlt Kiadó gondozásában jelennek meg, angolul a Random House, franciául pedig az Actes Sud adja ki. A Digitális Irodalmi Akadémia alapítói között szerepel. 2014-ben megkapta a legmagasabb, magyar, állami kitüntetést, a Szent István Rendet. 2016. március 31-én budapesti otthonában halt meg.

Művei: *Sorstalanság* (1975); *A nyomkereső* (1977); *Detektívtörténet* (1977); *A kudarc* (1988); *Kaddis a meg nem született gyermekért* (1990); *Az angol lobogó* (elbeszélés, 1991); *Gályanapló* (1992); *Jegyzőkönyv* (1993); *A holocaust mint kultúra* (esszé, 1993); *Valaki más: a változás krónikája* (1997); *A gondolatnyi csend, amíg a kivégzőosztag újratölt* (1998); *A száműzött nyelv* (2001); *Felszámolás* (2003); *K. dosszié* (2006); *Világpolgár és zarándok (Káin és Ábel)* (2007); *Európa nyomasztó öröksége* (2008); *A megfogalmazás kalandja* (2009); *Haldimann-levelek* (levelezése Eva Haldimann-nal; 2010); *Mentés másként* (a szerző 2001 és 2003 között írt naplója; 2011); *A végső kocsma* (2014); *A néző* (2016).

FERDINANDY GYÖRGY

Ada néni háza

A jelenlegi Sashegyi út még Zólyomi névre hallgatott azokban az időkben. Nem volt több mint egy bokros mezőt átszelő dupla keréknyom. Lehet ugyan, hogy már régebben megtervezték, de csak a második világháború éveiben kezdték kiépíteni az utat. Az én gyermekkoromban ez a mező, a Nagyrét volt számunkra a világ. Szelíd lejtő, a Sashegy nyúlványa, ahol télvíz idején még szánkózni is lehetett.

Házak ugyan már árválkodtak a nem létező út mindkét oldalán. Szeitz építész villája a páros, Rejtő professzor, nagyapám nyaralója a páratlan oldalon. Szoba-konyhás, aprócska épületek, üvegverandával, a város felé néző, keleti oldalon.

Új szomszédok csak akkor érkeztek – mint mondtuk: a Hegyre –, amikor már kiépítették a Zólyomi utat. Ennek, jól emlékszem, nem mindig örültek az őslakosok. Az úttestet valamilyen okból szélesre tervezték, egyesek szerint azért, mert erre akarták elvezetni a temetőt a várossal összekötő mostani Hegyalja utat. Tény, hogy a régi Zólyomi útból lent, a budaörsi laktanya közelében még most is járható egy darab. Azután, szerencsénkre, megváltoztatták ezt az útvonalat. A melléfogást azonban már nem lehetett visszacsinálni. A Zólyomi út jóval szélesebbre sikerült a kelleténél, Szeitzék és nagyapám telkéből a város kisajátított egy-egy széles szalagot.

Végül is németprónai Wolf Károly úr, a polgármester villája előtt vezették el a kezdetben még az ő nevét viselő Hegyalja utat. Persze azt, hogy ő maga örült-e ennek a kiigazításnak, nem tudom. Lovakat tartott, fogaton járta a birodalmát, s a macskaköveket tudvalevőleg nem szeretik a lovak.

Mindez csak azért jut eszembe, mert a Wolf-villa kőkapuján a nyolcas megállójában buszra várva a család címerét (és benne a farkast) mindennap megbámulhatom.

*

Nekünk, Rejtő-unokáknak nem sok játszótársunk volt a Zólyomi úton. Szeitz építészéknél egy nagyfiú, Ricsi, s egy szép, szőke lányka, Babi. De a nála idősebbeket csak némán csodálta az ember. Volt a Szeitz-villa mögött is három gyermek. Ez a Lammel család azonban nem a mi körletünkhöz tartozott.

Dédszüleim csak a század elején költöztek fel a Hegyre. A kipusztult szőlősök helyére dédapám, a műegyetem mérnöke gyümölcsfákat: mandulát és őszibarackot ültetett. Az apró, hétvégi házhoz szobát és mosdót építettek. Dédapa már itt, a közeli Farkasréten vásárolt magának sírhelyet.

A Nagykert! Mi még így hívtuk a mostani Korompai és Vas Gereben utca közötti másfél holdas területet. A jelenlegi Lejtő út árkában jött fel hétről hétre a *Donauwasseres*. Őrzök egy fényképet a lajtos kocsi mellett álló magas, bajuszos férfiról.

A Zólyomi úttal párhuzamosan futott a valaha híres íróról elnevezett Vas Gereben utca. Lejjebb a két keréknyom összetalálkozott. És itt, ezen a keresztúton épült fel az Ada néni háza. Ez a Vas Gereben utca négy. (A kettes számú telek még üres volt, s bent, az utca torkolatában egy másik régi ház, Kovácsék háza állt, a hat.) Ada néniék villáját mindenki megcsodálta. A század elején ez a barátságos, kontyolt tetős ház modern épületnek számított.

Errefelé akkoriban mindennap sétáltak az öregek. Meg-megálltak a kertek alatt, beszélgettek, azután alászolgája! – ballagtak tovább. Nem invitálták be egymást, nem is lett volna hová. Szoba-konyhásak voltak a házak, vendéget fogadni legfeljebb kint a kertben lehetett.

Ada néni férje valami magas rangú tiszt volt. Ma is jól látom a nadrágszárán végigfutó piros csíkot. Azután jött a háború, s eltűnt ez a nyájas úriember, akinek még csak a nevét se tudom. Hadifogoly volt? Vagy kitelepítették, amikor kitört a béke a vesztesek között?

*

Ada néniék háza, a négy, sokáig lakatlan maradt. Néhány hónapig két, távoli rokon élt itt, Szegő Andorék, apa és fia. Bandi volt – tízévesen – az első, igazi barátom. Egy csendes, gesztenyebarna fiúcska, aki nem vett részt a környékbeli (elvadult) kölykök háborús játékaiban. Azután hirtelen, úgy, ahogy jött, megszakadt ez a barátság. Bandiék vidékre költöztek, amikor megindultak a vonatok. Kaposszekcsőre. Soha többé nem láttam a barátomat.

Történt aztán az a szörnyű eset. Ada néni valahogyan visszaszökött, hogy honnan, egy zárt intézetből, vagy egyszerűen csak a Hortobágyról, a kitelepítésből, nem tudom. Csak azt láttuk, hogy áll a kert kapujában slafrok-

ban, pizsamában, s zokogva rázza a csengőt. A sírása még ma is itt van a fülemben. Hiába beszéltek hozzá, hiába simogatták, csak állt ott a kapuban, s zokogott. Valaki kihívta a mentőt, de az is lehet, hogy a rendőrök vitték el. Azokban az időkben a karhatalom intézte az ehhez hasonló kiszállásokat.

Öcsém meséli, hogy beköltözött még a házba egy másik rokon. Egy magányos férfi, aki mindenféle zavaros ajánlatokkal zaklatta a szomszédokat. Hogy Rákosi, a diktátor puszipajtása, s munkásmozgalmi mártír. Lüke Aladár. Nyilván nem ok nélkül hívták így őt a gyermekek.

Múltak az évek. Ami engem illet, idegenben, száműzetésben töltöttem kis híján fél évszázadot. Amikor hazatértem, üresen állt az Ada néni háza Az ablakokat beszegelték, a kertben embermagasságúra nőtt a gaz. Él még a közelben egy asszony, aki ismerte őt. Ez a Rózsika néni azt állítja, hogy a Lüke Aladárnak Légrádi volt a becsületes neve. Kertész volt, ő örökölte Ada nénitől a házat. Egy másik történet, amelyet már nem ír meg senki sem.

*

Hányszor elhatároztam, hogy megírom a Nagyrét történetét. Újra meg újra, valahányszor végigmentem a Zólyomi – most Sashegyi – úton. Hogy ne menjenek feledésbe azok, akik itt találtak otthonra a Farkasrét és a Németvölgy között. Ezen az apró, anakronisztikus Sashegyen. Aztán a nagy tervekből csak ez a rövidke jegyzet született. Rejtő professzor és nagyanyácskám szörnyethaltak a világháborúban, az öreg, romos házat Szeitz építésznek adta anyánk. Cserébe ez Ricsivel, a nagyfiúval tetőt húzott a mi Vas Gereben utcai házunk fölé. A telek Zólyomi úti részét Nagy cukrász, a belvárosi Pohl és Máli utóda vette meg. A Nagykertből ránk csak a Vas Gereben utca maradt.

Szeitzék, az építészék már régen nem élnek. A nagylányt még néha látom. Magas, elegáns úriasszony. Gabi. Nem szereti, ha Babinak szólítom. Ricsi Amerikában él. Nyáron, a Könyvhét idején néha még hazalátogat.

A Notre Dame de Sionból Oleg Kosevoj lett az ötvenes évek elején. Itt készítették fel a szovjet ösztöndíjasokat. Napjainkban a zárda épületében működik az Arany János Gimnázium. Lent, a régi Wolf Károly – most Hegyalja – út sarkán patika működik, s egy barátságos boltocska, a Kisközért. A polgármester úr villájában egy időben Darvas Iván, a színész lakott.

Lammel Csöpi egyszer régen azt mondta nekem, hogy a lányokra, ha fütyörésznek, megharagszik a Szűz Mária. A Lammel családot Farkasréten láttam utoljára. A kisebbik fiú, Pisti temetésén. Pitikis – így hívom ma is – egy nyári diáktáborban az utánfutó alá esett. A traktort a bátyja vezette. Így még töményebb a borzalom. Lacinak – soha nem felejtem el – véresre volt szabdalva az arca. Később még találkoztam vele. Egy tánciskolában, Mimi néninél. Bejött, ácsorgott a fal mellett. Hamar meghalt: nem élte túl, amit okozott – a balesetet.

A hatban, a Vas Gereben utca sarkán már nem a Kovácsék unokái élnek. István, a szakács vidékre költözött, Péterke valahol a Rajna völgyében, talán Friburgban zenész. A régiekből a Sashegy lejtőin lassan már mutatóba se marad. Mégis-mégis! Jó tudni róluk. A sorsukban, öt nemzedék sorsában, ha kicsiben is, de egy egész ország sorsa benne van.

*

Hát, igen. Erről az országról álmodtam minden éjjel száműzetésem félszáz éve alatt. Erről a lágy lejtőről a Sashegy törpe sziklái és a Németvölgy árnyas árka között. Hírt csak egy-egy félmondatban adott róla, amíg élt, anyám. Később már csak édes öcsém és kishúgom. Ők ketten jelenleg is itt élnek, a talpalatnyi földön, amely a régi Nagykertből megmaradt.

A régiekről azonban ők sem tudnak sokat. Szegő Andor egyszer felkereste őket. Baján tanító – írta róla öcsém. Majd kisvártatva azt, hogy öngyilkos lett. Erre a levélre még mindig gyakran gondolok. Egy szökevény mindig bűnösnek érzi magát. Úgy képzeltem én is, hogy ha akkor otthon talál a barátom, nem történt volna meg a dolog.

Aztán – jut eszembe – Adáék házában élt Edit néni is. Nagynénikém, aki visszatelepült Argentínából, hogy itthon felvarrhassa a sárga csillagot. A lányát, Mercédeszt, egy utcánkbeli fiú, Papp Kornél vette feleségül. Mercikének – mondják – Ausztráliában él egy fia. Nagybátyámat, Lajost, egy belga szeretet-otthonban érte a vég. Hajóra várt, visszament volna Argentínába. Nehéz visszacsinálni elrontott dolgokat.

Ami engem illet, megkíséreltem a lehetetlent: hazatértem. És mi több: hoztam magammal Máriát, trópusi élettársamat. Ennek már sok éve. És még mindig mindennap újramesélem neki ezt az én talán sosemvolt vadnyugatomat.

Számára a négy, Ada néni kontyos háza az egyetlen kapocs az én múltam és az ő jelene között. Mert – ki tudja, miért? Mari azonnal a szívébe zárta ezt az ódon, barátságos épületet. – Vegyük meg! – könyörgött. Megvenni! Ada néni házáról sok mindent beszélnek. Hogy nincsen alápincézve, korhad a tető, s vizesek a falak. Vagy, hogy nem tudnak megegyezni az örökösök. Hogy horribilis ára van.

Öcsém házában szűken élünk. És mégis! Itt, ebben a kertben minden fát, minden bokrot ismerek. Ada néni háza a trópusi asszony álma maradt.

Amíg csak hóolvadás után meg nem jelentek a traktorok. Egy nap se múlt el, s a kedves, mosolygós épület helyén csak egy vérpiros téglarakás virított. A négyről Mária azóta nem beszél. Abból a réges-régi világból ma már ő is őriz egy darabot.

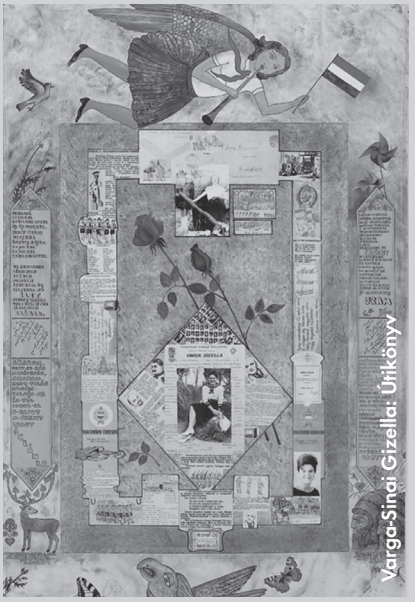

GÜLCH CSABA

NÉGYSOROK

1.
Kenyeret törtem, friss kenyeret,
könnyű bortól mosolygott a pohár,
kezemben öled szentségét éltem,
és éreztem, többet soha, soha már.

2.
Alvó ágyékunk az este udvarolta,
ujjak ölelték egymást részegen,
köldököd hamvas felhőre nyílott,
múlttá porlott minden azon az éjjelen.

3.
Az erdőből szökött a hatalmas reggel,
mézlő akáccal táncolt a szelíd szél,
őzek bolyongtak a tejfehér ködben,
szemed kerestem, hogy álmod meddig ér?

4.
Lepkemagány a tű hegyén,
rétemig fut a halványló vércsík,
álmokba nőtt folyosónk illatát
rozsdás levelek táncolják végig.

5.
Elhagytam azt a templomot,
hol a falakban anyám érintése,
imákat őriz a poros, bús oltár,
futnék, de megköt Krisztus vére.

6.
Már csak az a gyertya ég egyedül,
melyet a halott szirmokért gyújtottam,
bőrömre száradt szürke bánatom,
hajnal virágzik kettétört arcomban.

7.
Nem tudom már, soha sem tudtam,
hogy nőnek belénk szívdobbanások,
mitől lesz otthon a párnák illata,
mitől lesz másnap áldás az átok.

SIMON ERIKA

„MENNÉL NEMZETIBB EGY MŰVÉSZET, ANNÁL EGYETEMESEBB”

Találkozás Kertész Lajos zongoraművésszel

A szó és a zene ikerpárként jelzi művészi és lelkészi hivatásának természetes harmóniáját. Jelen lehettünk a kilencvenedik születésnapi hangversenyén kollégái, tanítványai és szerettei körében. Az egymást erősítő kettőség Liszt Ferenc érett éveit juttatja eszünkbe: őt mély vallásossága vitte a papi lét közelébe, műveiben, zongorajátékában is mindenkor Istent dicsőítve. Kertész Lajos nemrég szülővárosában, Gyulán hangversenyt adott, másnap pedig prédikált régi, református templomában. A diktatúra legzordabb esztendejében kapta meg lelkészi oklevelét a debreceni Tisza István Tudományegyetem hittudományi fakultásán, miközben az ottani Zenede növendéke is volt. Különös kezdet: szinte reménytelennek látszhatott minden vágya, törekvése azokban a kegyetlen időkben. Mégis, valaki segítette?

Kertész Lajos hangversenyt ad, Sapporo, 1972

– Valóban, reménytelennek látszott, hogy egyetemi tanulmányok után lelkészi oklevéllel még egy felsőfokú oktatási intézménybe felvegyenek. Bár az akkori gyakorlat szerint a Zeneakadémián a felvételiző zongoristát függöny választotta el a bíráló tanári kartól az elfogulatlan, igazságos döntések érdekében. De a pontszámok egyeztetése után származásom, addigi életem eseményei ismertté váltak. Mégis felvettek a zongoraművész-képző szakra. Nem volt senki támogatóm, csak a Jóisten segítségének köszönhettem ezt a sikert. Isten jelenlétét már régebben is megtapasztaltam sorsom alakulásában.

– Derűs lénye mindenkor felülemelkedett baljós jeleken, babonás aggodalmakon. Pedig Szentpálfalván a református temető melletti kis, szolgálati lakásban látta meg a napvilágot halottak napján. Zongoraművészi diplomahangversenyén az Állami Hangversenyzenekar kísérte, Vaszy Viktor volt a karmester: Liszt versenyművét, a Haláltáncot adta elő. Ennek félelmetes vízióiban azonban jelen van a gregorián motívum, a „Dies irae” sokszor megidézett dallama, a keresztény gondolat. Milyenek főiskolai emlékei? Tudjuk: a kor nagyjai tanították, de az elnyomatás terhei közt a lelkész, a zongoraművész-hallgató hogyan élte ezt meg?

– Nemcsak halottak napján születtem, hanem a nép nyelvén kék álhalállal is: édesanyám rángógörccsel élet és halál mezsgyéjén tántorgott, én pedig nem Liszt Ferenc, hanem a magam „haláltáncát” jártam. Súlyos dráma helyszíne volt a temető mellett az a kis, tanítói lakás. Életben maradtunk, hiszem, hogy akkor is Isten kegyelme őrzött meg bennünket. Ami zeneakadémiai létemet illeti: szinte hihetetlennek látszik, de a főiskola azokban a sötét években is védett terület lehetett, s ez elsősorban Kodály Zoltán tekintélyének és jelenlétének volt köszönhető. A zenei képzés pedig nem állt a politikát irányítók közvetlen befolyása alatt. Mi, hallgatók szorgalmasan látogattuk hírneves tanáraink óráit, hallgattuk őket és egymást a főiskola hangversenyein, lázasan gyakoroltunk, szenvedélyesen szerettük a szakmánkat. Nagy élmény volt jelen lenni az akkori nagy vendégművészek koncertjein: Gilelsz, vagy Richter játéka lenyűgözött bennünket. A mi világunkba csak titokban suttogott félmondatok révén jutottak el a diktatúra rémségeinek hírei. De hogy a politikai hatalom milyen magatartást várt el tőlünk is, arra jellemző marxizmusvizsgám tanárának megjegyzése. Látom – szólt –, az elvtárs járatos az anyagban, de szavaiból hiányzik az ellenség gyűlölete… Hála Isten, sok hasonló eset közt is megőrizhettem a lelkem egyensúlyát és a lelkesedést művészeti munkám iránt.

– Tanárai és muzsikus társai tudhatták-e önről a Zeneakadémián, hogy lelkész?

– Igen, ez nem volt titkolható. Teológiai végzettségemről pedig tanáraim csak tisztelettel szóltak, ha valamikor ez a téma előkerült. Kamarazene-tanárom, Banda Ede gordonkaművész például az éppen nagypéntekre eső órám előtt azt mondta: „Lajos, az édesanyám is református, így tudom, hogy magának milyen fontos ez az ünnep: ma nem kell órára jönnie.” A hallgatók közt eleinte volt néhány materialista meggyőződésű kolléga, s őket zavarta egy „klerikális” jelenléte. De ezek a hangadók is hamar elcsendesedtek. Elhelyezést az akkori Bartók Kollégiumban kaptam. Az ősi, debreceni kollégium után nekem itt nehezen volt elviselhető a szabados erkölcs és az eléggé zűrzavaros életforma. Nemsokára albérletbe költöztem.

– Jó emlékei vannak-e híres zongoraművész-tanáráról, Antal Istvánról?

– Antal István virtuozitásával is csillogott a hangversenyein, ha a darab azt kívánta, de ő a művek építőkockáinak elemzését tartotta nélkülözhetetlennek. Azonosulni tudott ezek után a darabok gondolati és érzelmi világával, s főleg a grandiózus Bach-, Beethoven-, Schumann- és Liszt-kompozíciók tolmácsolásával tűnt ki. Nekem nagyon imponált művészi nagysága. Pedagógiai képességei is kiválók voltak. A művek meggyőző, élményt adó előjátszásával hatásosan tanított, s ehhez világirodalmi idézetek, gondolatok társultak, jó humorral előadott anekdoták is: órái színesek és hangulatosak voltak, amelyeket az éppen nem az órájára beosztott növendékek és mások is látogatták, többen ültek ott mindig a zongora körül. Bach és a protestáns zenekultúra, Wagner, Liszt, Bartók és Kodály jelentőségét fejtegette gyakran. Maradandó dolgokat tanultam tőle. Hitemet ő is tiszteletben tartotta, értékelte a magyar zene iránti fokozott érdeklődésemet, becsülte (szavai szerint) e „speciális képességemet”. Az ötödik év végére kapcsolatunk már barátinak volt mondható. Később, művésztanári pályám feladatainak jó megoldásában támaszt jelentett: hálás szívvel gondolok vissza Antal Istvánra.

– Manapság divatos dolog, hogy az előadó-

művészek beszélnek is az általuk eljátszandó darabokról. Segítik a szó erejével a mű megértését, megkönnyítik az élményhez vezető utat. Ön ezt már régen művelte, évtizedeken át. Miért határozta el, hogy a zene ismeretterjesztése is része legyen muzsikusi pályájának?

– Már Liszt Ferenc is a „jövőbe tekintő" fontosnak látta, hogy bizonyos művek megszólaltatása előtt bevezesse az előadást, felkészítse a közönséget a mű megértésére. A jelenlegi, koncertező művészek közül többen is élnek ezzel a lehetőséggel. A hatvanas-hetvenes években az akkori Országos Filharmónia vidéki koncertjein nekem volt a feladatom, hogy a műveket ismertetve gyermekeknek játékos kérdéseket is feltéve keltsek a remekművek iránt kíváncsiságot, érdeklődést. Gyermekelőadásokon ezáltal a figyelmet is ébren lehetett tartani, a zenehallgatáshoz illő magatartást ösztönözve. Kialakult a gyakorlat során saját stílusom. Igyekeztem a szereplő művészeket, kollégáimat helyezni lelki reflektorfénybe, magam pedig, hogy a közönséggel oldottabb, természetesebb legyen a kapcsolatom, nem a dobogóra álltam, hanem a széksorok elé, a közönség közelébe. Fontosnak tartottam, hogy sokrétű mondanivalómat világosan, tömören, de hangulatosan adjam elő. Arra is módom volt, hogy egy-egy nagy zeneszerző életének és munkásságának ismertetése közben műveinek bevezetéseként az Isten és a haza gondolatát is kiemeljem. Ismeretterjesztés volt ez, de én jobban szeretem népművelésként emlegetni.

– Művészi munkásságának középpontjában – ezt hanglemezei is bizonyítják – Liszt, Bartók és Kodály áll. A magyar zene. Miért?

– Kamaszkoromban Beethoven muzsikája, az *V. szimfónia* légköre ragadott magával. Az döntötte el, hogy muzsikus legyek. Azután megismerkedtem a népdalok világával, de akkor még nem gondoltam, hogy e mély gyökereket eresztő élmény életemre, egész zenei világnézetemre meghatározó hatással lesz. Kodály muzsikája debreceni éveimben hódított meg, de szellemi táplálékom ma is. Ha a magyarság jövője iránt érzett aggodalom árnyat vet lelkemre, Kodály kórusműveihez fordulok fényért és reménységért. Szülőföldem, a Körösök vidékének szépségei, irodalmunk és történelmünk értékei szavakkal el nem mondható módon valami harmóniát teremtenek bensőmben, s boldog vagyok meg hálás, hogy magyarnak születtem. A forradalom utáni években is igyekeztem a magam szerény eszközeivel, Bartók, Liszt és Kodály zenéi által is éltetni az emberekben a nemzeti öntudatot és a hitet. Szóval és zenével megtartott előadásaimat néha prédikációnak szántam. Lemezeim műsorát is a magyarság iránti felelősség és szeretet inspirálta, s talán nem véletlen, hogy néhány hanglemezem csak a rendszerváltozás után, időskoromban jelenhetett meg.

– Tanított Japánban, Ausztriában és a budapesti, zenei intézmények mestereként. Minden nép büszke a saját, nagy alkotóira. De a zene: világnyelv. Kelt-e a magyar zene a nagyvilágban igazi érdeklődést?

– A XX. századi zene magyar klasszikusainak magas rangja van világszerte. Örvendetes tény ez, magam is megtapasztalhattam, hogy a japán fiatalokat érdekli a magyar zene és dallamvilág. Ha kapnak megfelelő segítséget, Bartók műveit is képesek igen hitelesen tolmácsolni. Szeretik népdalainkat, Kodály a capella kórusműveit: ezeket szívesen éneklik is. Ausztriában Bartók *Gyermekeknek* sorozata vált nagyon népszerűvé. Kodályt idézve: „Nemzetközi érdeklődésre annál inkább tarthatunk számot, mennél magyarabbak vagyunk. Mennél nemzetibb egy művészet, annál egyetemesebb." A magyar zene lelkülete egyetemessé, az emberiség közkincsévé válhat. Büszke vagyok, hogy ezt munkássággal csaknem hét évtizeden át szolgálhattam.

– Református lelkészként, magyar muzsikusként fontosak ön számára a gyökerek. A haza és a család melengető közössége: az eleven segítő erő és a szeretet.

– Édesanyám úgy ringatott az ölében, hogy egyházi dallamokat dudorászott, énekelt a fülembe, s megtanított imádkozni. Istennel való kapcsolatom már akkor elkezdődött. A magyar föld és a haza szeretete is hamar kialakulhatott bennem. Még csak négy-öt éves lehettem, de már a Fekete-Körös partján élvezője és csodálója voltam az édesapám által vezetett erdei cserkésztáboroknak. A zene mindenkor jelen volt családunkban. Nagyapám a fáraszító, paraszti munka után bütykös ujjaival megszólaltatta a kis harmóniumon és énekelte a genfi zsoltárokat. Édesapám ebből a családból vitte hitét és zenei tehetségét a gimnáziumba, majd Debrecenbe, az ősi Református Kollégium tanítóképzőjébe. 1923-ban végleg Gyulán megtelepedve ott orgonált és zongorázott, s az általa létesített Református Dalárdát országos hírűvé tette. Hatéves voltam, amikor elkezdett tanítani engem: zongorázásommal hamarosan fel is léphettem az iskolai ünnepségeken. Tanulási kedvem nem volt töretlen, tizenhat éves koromtól kezdve azonban már nagy igyekezettel készültem a zenei pályára. Négyen voltunk testvérek: fiúk, akiket édesapám szigorú, kálvinista szellemben, de nagy szeretettel nevelt. Testvéreim feleségei még élnek, s nagy családom minden tagja tartja a szüleinktől örökölt, testvérinek mondható szeretetkapcsolatot. Feleségemet betűvetésre az elemi iskolában édesapám tanította, mint engem is jó tíz évvel korábban. Lelkem másik fele olyan ajándék, aki nélkül nem az lettem volna, aki vagyok. Lányaim se lettek volna nélküle másokat segítő, nyitott szívű emberek. Unokáink pedig a megváltozott világ veszélyei közt ezt az örökölt szeretetvalóságot próbálják minden nehézség közt iránytűként használni. A szeretet ad fényt és meleget, mert tudjuk mind, hogy hol van kiapadhatatlan forrása. Liszt zongoradarabja csengeti vissza a Villa d'Este szökőkútjainak hangját. „… aki abból a vízből iszik, amelyet én adok neki, soha többé meg nem szomjazik, mert örök életre buzgó víz forrásává lesz benne." ❧

TÓTH ÉVA

AZ ELSŐ KARÁCSONY

Narancsszagú volt az első karácsony
amire emlékszem lovas szánok
siklottak csengetve a Damjanich utcán
hópelyhek kavarogtak az ablakon túl
még nem égett a villany nemsoká
jön a Jézuska mondta anyám és kiment
apámmal együtt a szobából én meg
a tüzet néztem a kályhában megigézve
az izzó parazsat és eszembe jutott
hogy ronda mint a világháború
hogy kire-mire mondták és miért
azt nem értettem de azt gondoltam hogy
ilyen lehet a világháború pedig nem ronda volt
csak félelmetes és csendben kinyitottam
az ajtót és a konyhaablakon át láttam
hogy anyám és apám angyalhajat
aranydiót rak a karácsonyfára
mint a képen Zizi karácsonyán
és később mikor a mennyből az angyalt
énekeltük a fa alatt boldog voltam
és nem árultam el hogy mit tudok

(2016 májusában)

BOZÓK FERENC

FÉNYSZONETT

Kezed ha gyújt körömpicinyke mécsest,
amíg viasz, s rövid kanóca tartja
egy kontinensnyi éj se fog ki rajta,
nem oltja őt ki semmilyen tömény est.

Az utcalámpa fényzuhany: csorog rád,
zuhog fejedre tiszta fénysugára.
Tusolsz. A tisztaság zuhog ruhádra,
tested zuhanyrózsák aranyporozzák.

A szurkos éj kísértetek barátja,
csuklyás daróca sok lidérc kabátja,
suhog, csapong ezernyi furcsa lénye.

Egy kontinensnyi éjsötét szakadt rám,
és éjszakányi híg szurok ragadt rám,
de mossa már az utcalámpa fénye.

ROZSONDAI MARIANNE

A KÖNYVTÁROSOK DICSÉRETE

Prof. dr. Csapodi Csaba és Csapodiné dr. Gárdonyi Klára történész-könyvtárosok laudációja a Magyar Örökség Díj elnyerése alkalmából

A Magyar Örökség Díjat ezúttal is egy házaspár kapja, mint korábban például Püski Sándor és felesége, Hamvas Béla és Kemény Katalin, valamint Botka Valéria és Csányi László.

Csapodi Csaba professzor 1966-tól oktatóm volt az ELTE Bölcsészettudományi Karán, majd ötödéves koromban gyakorlatra hívott osztályára, az MTA Könyvtára Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteményébe. Tőle tanultam meg a szakma csínját-bínját, az 1500 előtti könyvek, az ősnyomtatványok meghatározását, a régi magyar nyomtatványtöredékek megfejtésének módját, s hogy milyen felelősségteljes munka a könyvtárosoké, akik felbecsülhetetlen nemzeti vagyon őrei. Megkülönböztetett figyelemmel kísérte fiatal beosztottjainak munkáját, tudományos előrehaladását, támogatta külföldi tanulmányútjukat, főleg magyar anyagot is őrző könyvtárakba.

Az MTAK Kézirattára egykori vezetőjének nevét a művelt olvasóközönség elsősorban feleségével, Csapodiné dr. Gárdonyi Klárával közösen végzett Corvina-kutatásairól ismerheti. A könyv- és könyvtártörténetben nemzetközi hírnevet szerzett tudós házaspár csaknem ötvenöt éven át dolgozott együtt.

Csapodi Csaba 1951-től negyedszázadon át fejtette ki máig ható tudományos-szervezői tevékenységét az Akadémia falai között. Megszervezte az Akadémia Könyvtára Régi Könyvek Gyűjteményét, s nagy súlyt fektetett a hagyatékok beszerzésére és feldolgozására. Több mint százhúsz irodalmi és tudóshagyaték (Angyal Dávid, Domanovszky Sándor, Hajnal István hagyatéka, Szekfű Gyula levelezése stb.) került az állományba. A magyar örökség ápolásával összefüggésben összegyűjtötte az Akadémia Könyvtára Mikrofilmtárába a belés külföldi, középkori írásbeliség mikrofilmjeit. Számos országban végzett kódexkutatásokat, ennek összegzése *The Corvinian Library, History and Stock* (1973), amely a felvirágzó nemzetközi Corvina-kutatás alapkönyvévé vált. A tudományok doktora fokozatot *A Janus Pannonius-szöveghagyomány* című munkájáért kapta meg. Mintegy négyszázötven publikációja jelent meg itthon és külföldön. Egyik legutolsó írásában Teleki Pál öngyilkosságának kérdésével foglalkozott (*Teleki Pál „búcsúlevele”*– nem hitte, hogy Teleki öngyilkos lett), amely székfoglaló előadása volt a Szent István Akadémián 2003-ban.

Dr. Gárdonyi Klára az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában több mint harminc évet dolgozott. Férjével mindenben, a tudományos munkában is társak voltak, így a magyar művelődés kódexeinek és könyveinek fáradhatatlan felkutatásában, *Vitéz János* és *Janus Pannonius* kutatásában, *Mátyás király* könyvtárának rekonstruálásában. Ez utóbbinak eredménye a *Bibliotheca Corviniana* (öt nyelven, tizennégy kiadásban). Összeállították a hazai és a külföldi könyvtárakban levő, valószínűsíthetően középkori, magyar kódexek és az 1526 előtt készült nyomtatványok korpuszát: *Bibliotheca Hungarica 1-3* (1988, 1993–1994). Ahogy ők fogalmazták, „a magyar művelődéstörténet számára akartunk segédeszközt nyújtani”. Tegyük hozzá, sikerrel! Ehhez járult még az *Ariadne* (1995), a középkori, magyarországi irodalom kéziratainak lelőhely-katalógusa. Ez utóbbi könyvek már nyugdíjas éveiknek a termékei. Tanulmányaik, műveik és cikkeik – több száznak – listája megjelent nyomtatásban, ezek felsorolására itt nincsen mód. Ki kell emelnem, hogy tudtak nehéz témákról nagyon világosan, népszerűen írni, az átlagolvasót „nem középiskolás fokon tanítani”, például Csapodiné Gárdonyi Klára: *Humanista kódexek nyomában* és Csapodi Csaba: *Az Anonymus-kérdés története*. Fiatal beosztottjaiknak ez az együtt munkálkodás, a házastársi, egymást kiegészítő tudósi munka is megragadó, ihlető példa volt.

Csapodi tanár úrnak végül nemcsak munkatársa, hanem utóda is lettem az MTA Könyvtára Kézirattára és Régi Könyvek Gyűjteménye élén. Negyvenkét évet dolgoztam itt, ebben a Palotában, sőt, ugyanezen az emeleten, s mindig igyekeztem az ő szellemében működni. Mindig hálával és tisztelettel gondolok a tudós házaspárra, példaértékű munkásságukra és hivatástudatukra, s ahogy a fiatal generációt utóddá nevelni törekedtek.

A kézirattári munkaszobák egykor az Akadémia főtitkári hivatalát jelentették, s főtitkársága, akkori szóval élve titoknoki másfél évtizede alatt *Arany János* is itt ült és dolgozott. Biztos, hogy működik a *genius loci*, a hely szelleme, ahogyan az alapítóké, az Akadémián Széchenyi Istváné, míg Csapodiné Gárdonyi Klára tevékenységének színhelyén pedig az apáé, Széchényi Ferencé.

De itt, a Díszteremben látható szembe velem a középső freskón Corvin Mátyás a királyi könyvtárteremben humanistái körében, jobb felől Filippo Lippi, a könyvét ajánló Bonfini, Galeotto Marzio, Pietro Ranzano és Ludovicus Carbo, akinek *Dialogus*át, egy eredeti korvinát az Akadémia Könyvtára Kézirattára őrzi. Bal felől pedig Vitéz János esztergomi érsek, egykor Mátyás nevelője, s mögötte Janus Pannonius. Róluk esett éppen szó a Csapodi házaspár munkásságával kapcsolatban.

Mindennél jobban helyén valók Esterházy János szavai: „*Csak az a nemzet érdemes jobb sorsra és örök életre, amely meg tudja becsülni nagyjait, és amelynek mindig szeme előtt lebeg azok példát adó munkássága*.” Erre tanította, ezt tűzte ki elérendő célul fiatal munkatársai elé a tudós Csapodi házaspár is.

(Elhangzott 2015. március 21-én a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében.)

CSONTOS JÁNOS

BÖKVERSEK

Salzburgi fohász
Lelkem lebeg, szívem sóvár:
viszontlátlak-e még, Sóvár?

Törvény
Amilyen az orgazmus,
olyan lesz az organizmus.

Táncospanasz
Addig-addig salsáztam,
míg egészen felfáztam.

Don Juan büszkélkedik
Teljes joggal hencegnék:
befűztem a hercegnét!

Csontritkulás
Vénen olyan porca lőn,
mint a kényes porcelán.

Sanghaji kérdés
Nem mondhatod, hogy klassz dolog,
midőn támadnak snassz szmogok,
ködbe burkolva kamerád.
Hogy forgassunk így, kamarád?

Dobszó
Szívem ritmusát dobolod,
Akár egy sztepptáncos kobold,
Egyenes lábbal s tekintettel:
Érezve, mit ver; látva, kit ver.

SZEIMAN REGINA

Alakváltozások

Picasso a Magyar Nemzeti Galériában

Picasso-tárlat 1993 óta nem járt Budapesten. Akkor Peter Ludwig nem mindennapi, száznyolcvankét eredeti Picassót számláló gyűjteményének vándorkiállítása volt látható a Magyar Nemzeti Galéria A épületében, ahol a Ludwig Múzeum 1991 óta működött. Jelen kiállításnak ismét a Galéria ad otthont, hiszen a felújítási munkák miatt még zárva tart a Szépművészeti Múzeum. Huszonhárom év telt el tehát, s elöljáróban elmondható, hogy az életmű ennyire átfogó és ilyen nézőpontból megközelített bemutatására még nem volt példa nemhogy itthon, de másutt sem, így igazi csemegét kínál a muzeológia a művészetkedvelő magyaroknak és az idelátogató külföldieknek egyaránt.

A *Picasso – Alakváltozások, 1895–1972* című kiállítás a művész nyolcvan évet átölelő életművének valamennyi korszakát bemutatja, ugyanakkor kiemelten az emberi alak megformálásának folyamatos változására összpontosít. A kiállított száz mű nagy része, vagyis hetvennégy alkotás, a párizsi Picasso Múzeumból (Musée Picasso Paris) érkezett, amely a világ legnagyobb Picasso-anyagát gondozza. A művész örökösei által a francia államnak adományozott gyűjteményt ötezer műalkotás – négyezer-ötszáz grafika, kétszázötven festmény és háromszázötven szobor –, valamint kétszázezerből álló dokumentumanyag (levelek, folyóiratok, fényképek) alkotja. Jelentős a múzeum Picasso-kutatásban betöltött szerepe, ennek is köszönhető az a szoros együttműködés a Szépművészeti Múzeummal, amely a budapesti Picasso-kiállítás létrejöttét szolgálta.

A kurátor Emilie Bouvard és a társkurátor Tóth Ferenc a kiállítás koncepcióját két alapvetésre építette fel, miszerint minden évet egy műtárgy képvisel, amelynek középpontjában az emberi alak, vagyis a figura áll. Így válik világossá *Picasso művészetének lényege*, amelyben a mozgatórugó a folyamatos, formai megújulás, a keresés és a feloldás örökös körforgása. Mindezt a festmények mellett sokszorosított grafikák, plasztikai alkotások, fotó és film közvetítésével kísérhetjük végig. A tárlat másik erénye, hogy az életművet az életrajzi értelmezés helyett a kulturális összefüggések távlatába helyezi el, ezért jelenik meg a kiállításban Picasso barátainak kritikus nézőpontja és irodalmi alkotásaik, valamint hangsúlyt kap Picassónak a spanyol polgárháborúban való állásfoglalása, többek között a *Guernica* megfestésével (Museo Reina Sofia, Madrid), továbbá a nemzetközi békemozgalomban és a kommunista pártban játszott szerepe is. Picasso vallotta, hogy *„A festészet nem lakásdíszítésre való. A festészet harci eszköz, támadó és védő fegyver az ellenséggel szemben.” (1945)*

A kiállítás *hét,* fontosabb *szekció*ra tagolódik. Az első Picasso korai korszakát, az első tíz évet mutatja be, amelyet kék-rózsaszín korszakként, költői festészetként jellemeznek moralizáló jelenetei és melankolikus hangulatuk miatt. Itt látható a fiatal festő legkorábbi alkotása is, a *Mezítlábas lányka* 1895-ből, amelyet Picasso alig tizennégy évesen festett egy galíciai lányról, még naturalista stílusban. A második teremben Picasso legtöbbek által ismert, 1907 és 1916 közötti kubista korszakát láthatja a közönség. Az *Avignoni kisasszonyok*hoz készített tanulmányokkal kezdve a kubista dekonstrukció, vagyis a látvány ízekre szedésének és geometrikus formákból való újraépítésének mesterművei, mint a moszkvai Puskin Múzeumból kölcsönzött *Ambroise Vollard*-portré, vagy a zene és a festészet spirituális rokonságát hirdető *Férfi mandolin*nal című remekművek láthatók.

Az 1907 utáni időszak Picasso életművében a visszatérést jelenti a klasszikus vonalvezetéshez, amely az antik szobrászat és az orosz balett hatását tükrözi. A Szergej Gyagilev-féle társulattal sokat utazgat ekkor, megismeri a nagyvilági életet. A negyedik szekció a *Szürrealista átváltozások* címet viseli. Az európai szürrealizmus, bár Picasso nem volt szürrealista, hatással volt művészetére: felszabadította, miáltal új formák, új témák jelennek meg nála. A metamorfózis, a szkulpturális festészet és az assemblage technikával készült szobrok jellemzik ezt az időszakot. A *Háborús alakok* szekció a spanyol polgárháború kezdetétől a világháború végéig tartó korszakot mutatja be, amikor is a művész ugyan párizsi műtermébe zárkózva, de az események, a háború borzalmainak terhe alatt végig alkotott. 1945 után Picasso az egyszerű, az őseredeti formát keresi, ezért fordul a távol-keleti és a primitív művészetek felé. Úgy vélte, hogy közelebb vannak a művészet ősforrásához. A gyermekrajzok világában ugyanezt az ösztönös jelleget látta, s mint mondta: *„Tizenegy éves koromban én már úgy festettem, mint Raffaello, de egész életem munkája kellett ahhoz, hogy ismét úgy tudjak festeni, mint egy gyermek.”* Az utolsó szekció, amely a *Művész és modellje* címet viseli, az 1954-től kezdődő alkotói korszakot mutatja be. Az örök témát, a férfi és a nő kapcsolatát régi mesterek – Manet, Delacroix – ikonikus alkotásaira reflektálva jeleníti meg.

A kiállítás 2016. július 31-éig látogatható a Magyar Nemzeti Galériában.

Picasso: Anya és gyermeke, 1907

UGHY SZABINA

„Sok parti fövenyt kell átrostálni az aranyért”

Kérdések Filip Tamáshoz

Filip Tamás évek óta a hazai irodalmi élet aktív, ám annál csöndesebb, szerényebb részvevője. Aktív, mivel folyamatosan ír, verseiben nagyon határozott tekintettel, „szomorú nyugalommal” figyeli és teremti újra a világot, s csöndes, mert nem tőle hangos az éter, a díjak vagy épp a nagyközönség hízelgése elkerüli. Hogy ez miért lehet így? A mai napig nem értem, csak sejteni vélem, holott Filip Tamás verseiben az önmegértés legszebb lehetőségeit tárja elénk.

– Évek, lassan évtizedek óta versrovatok vezetője vagy (Dokk, Magyar Napló, Kortárs). A Dokkon inkább fiatalok, pályakezdők próbálkoznak, akiket tanácsokkal és kritikával is ellátsz. Látsz-e valamilyen elmozdulást, változást a költői habitusukban, nyelvezetükben, stílusukban és vehemenciájukban?

– Manapság az induló költők általában már nem a nagy elődök mintáját próbálják követni, hanem sokkal inkább egymásra figyelnek. Ez valamelyest az újonnan induló költői habitusok hasonlóságát eredményezi. Mindenesetre hosszú a pálya, van idő rátalálni az egyedi ségre. A saját, összetéveszthetetlen hang, amelyért érdemes megdolgozni, ez jelenti a védjegyet mindenki számára. Ha letakarnánk egy antológia vagy egy irodalmi folyóiratban szereplő versek szerzőjének nevét, nagyon sok esetben lennénk gondban, hogy vajon ki írhatta. Szóval, ezen a téren elég nagy deficit van. Egy szerkesztőnek egyébként a legnagyszerűbb érzés, ha sikerül felfedeznie valakit. Nagyon sok parti fövenyt kell átrostálni az aranyért, de nincs más út. A Dokk, amelynek néhány hónapja a főszerkesztője lettem, különleges terep, egy tizenöt éve létező, élő organizmus, tele értékkel, ahol azonban vannak meddőhányók is, hogy az előbbi hasonlat logikáját kövessem. Szerkesztőtársaimmal azt szeretnénk elérni, hogy ne csak a pálya kezdetén levő szerzők, hanem az idősebb pályatársak is természetes terepüknek tekintsék, és színvonalas szerkesztői válaszok reményében merjenek olyan szövegeket feltölteni, amelyekkel kételyeik vannak, amelyeket előtte nem publikáltak mértékadó folyóiratokban. Ennek nagyszerű hatása lehetne a Dokk egészére, növekvő rangot adhatna neki az internetes költészeti portálok között.

– Első köteted 1986-ban Fékezett habzás *címmel jelent meg, aztán hosszú szünet következett, s csak 1998-ban jött a második köteted, a* Függőhíd*. Mi történt a tizenkét év alatt? A rendszerváltás például befolyásolt a költőiségedben?*

– Az első kötet valóban hamar született meg, ráadásul egy olyan évben, amikor *A költészet másnapja* című antológia is megjelent, benne a verseimmel, útjára indítva azóta nagy pályát befutott szerzőket, hogy csak Marno Jánost említsem. Az első kötet után 1991-ig publikáltam folyóiratokban, utána négyéves csend következett. Ráfoghatom ezt az új foglalkozásomra való átállásra, de így utólag értelmezve a dolgot, valószínűbb, hogy írói válság, minimum egy elbizonytalanodás volt, amelyhez a külső körülmények inkább csak magyarázatul szolgálnak. Nem volt haszontalan idő azonban, mert annyi év telt el az első és a második kötetem között, hogy a második egy kvázi válogatott kötetnek tekinthető. A hallgatásom éveire visszatekintve azt kell mondjam, hogy akkoriban az írótársadalom egésze nagyon méltatlan és megalázó küzdelmeket vívott önmagával, amelyekből kimaradtam. A helyzet alapját jelentő konok szembenállás, sajnos, megmaradt, csak formái és eszközei lettek szofisztikáltabbak.

– Szerény módon vagy jelen a költészeti életben. Se blog, se honlap, se harsány, önünneplő Facebook-bejegyzések. Tudatos döntés, vagy a jó bornak nem kell cégér? Mit gondolsz az irodalom, a költészet trükkös marketingfogásairól?

EZÜST MINDEN

A fény az élőket balzsamozza,
akik tőled követelik a mesét,
napozóágyat húznak a szoba közepére,
és várják, hogy a napjuk legyél.

Mára aranykort hirdetek nekik,
játszom a hangommal, varázs-
tükörben hullámzik majd palástom.

De hát én Hold vagyok, ezüst
a hajam és minden gondolatom,
kölcsönkapott fénnyel világítok.

Mesélek hát az éjszakáról,
ahonnan jöttem, ahova tartok.

FILIP TAMÁS

ÓVÓHELY

Dermedt gálya a reggel,
hiába próbálom megmozdítani jégbe
fagyott evezőkkel, nem enged.
Pedig elég lenne egy kis moccanás,
és talán énekké olvadna össze minden.
Átjár az éhség, már a szívem is korog,
nem nyitok senkinek ajtót, így is kész
óvóhely a lakásom. Csukott szájjal
rágnak hívatlan vendégeim. Egyetlen
falatot forgatnak szájukban évek óta.
Várom, hogy végre lenyeljék, és
megköszönjék, hogy itt lehettek.

– Talán nem érdektelen felidézni, hogy az ELTE bölcsészkari *Jelenlét*-antológiák jelentették számomra a publikálás legrégebbi terepét. A szó belevésődött az emlékezetembe, de nem került múlt időbe, mert ez a szó az abszolút jelen. Ha a mennyiséget nézem, akkor magam is meglepődöm, hogy több mint ötszáz verset publikáltam folyóiratokban, amelyeknek a száma – beleértve az online felületeket is – ötven körül van. Verseimből készültek francia, angol, spanyol, norvég, szlovák, orosz és szerb nyelvű fordítások. Honlapom valóban nincs, de a Dokk nevű portálon van egy naplóm, amely elég jelentős olvasottságú. A játékokat amúgy én is szeretem, pár éve kitaláltam egy irodalmi alteregót, néhány alkalommal ezen az álnéven publikáltam. Ha jövőre lesz új kötetem, egy ciklus erejéig ő is szerepelni fog benne. Ami a költészet marketingfogásait illeti, ámulok néhány pályatársam tehetségén. Az a szerencse, hogy ezek az emberek az írás területén is igen tehetségesek, tehát az olvasó végül is jól jár. Annyit szeretnék még diszkréten hozzátenni ehhez, hogy a leginkább reflektorfényben levő szerzők kivételes helyzetükből adódóan a magyar irodalom legóvatosabbjai közé tartoznak. És megint csak hálát kell adnom a sorsomnak, hogy nekem nincs miért óvatosnak lennem; bár meglehetősen beleágyazódtam az irodalomba, polgári foglalkozásom megadja a függetlenséget.

– *Talán provokatívnak tetszik a kérdés, pedig a legnagyobb szeretettel és értetlenséggel kérdem: ekkora és ilyen minőségű verstermésssel a hátad mögött miért nem kaptál eddig József Attila-díjat?*

– Premisszaként abból indulok ki, hogy minden pályatársam, aki József Attila-díjat kapott – megérdemelte. Ez nem jelenti azt, hogy amúgy általában a költők ne helyeznék el önmagukat valahol az irodalmi köztársaságban. Ez alól én sem vagyok kivétel, s bevallom, hogy sok pályatársammal és, ha szabad ilyet mondani, „tisztelőmmel" együtt én sem értem, miért kerülnek el ilyen makacs következetességgel az elismerések. Alapból nem vagyok törtető, de félek, hogy ebben a kontextusban ez a szó félreérthető, hiszen nem akarom azt sugallni, hogy a díj a törtetésből születik. Naiv sem vagyok ugyanakkor, s épp a saját példám mutatja, hogy az évtizedek alatt létrehozott verstermés egymagában nem elég az elismeréshez. Azt gondolom, hogy az a költői hang, amely a sajátom, bizonyos változtatásokkal megjelenik nálam fiatalabbaknál, s paradox módon őket hamarabb befogadja a kánon, mint engem. Már ott tartok, hogy legjobban annak tudnék örülni, ha egy értő és elszánt fiatal esztéta egy olyan pályaképet írna rólam, amelyben kirajzolódnának ezek a kapcsolódási vonalak az utódaimhoz.

– *Legutolsó verseidet figyelve egy elég apokaliptikus világkép rajzolódik ki. Egyedül mintha a költészet, a művészet tarthatna meg minket, mintha ez volna az egyetlen menedék. Hogyan látod a világ helyzetét? Változik a költészet szerepe?*

– Nagyképűség lenne, ha azt mondanám, hogy tudom, milyen a világ, legfeljebb azt mondhatom, én valamilyennek látom, s ezt elég gyakran versben is megfogalmazom. Ráadásul régi tapasztalat, hogy a vers többet tud, mint a szerzője. Szinte mindig egy nyelvi-gondolati forgácsból indul el a vers, amelyben egy lírai hős nekivág, hogy helytálljon valamiféle modellezett élethelyzetben. Általában fogalmam sincs, hogy mit fog elérni, veszít-e, vagy nyer. Legtöbbször veszít, de a vereségét nem pusztulásként éli meg, hanem a dolgok természetes állapotaként. Én pedig, aki megírtam, megnyugvással veszem, hogy veresége ellenére maradt benne erő a talpra álláshoz. Ez számomra mindig szolgáltat annyi elégtételt, hogy merjem újabb versben újabb csatába küldeni. A világ amúgy sokat ígér mindenből, jóból és rosszból, fenyeget és reményt ad. Nem vagyok híve a pozitív gondolkodásnak nevezett, talán jóakaratú, de manipulatív irányzatnak, ugyanis ez mindig arra irányul, hogy belássuk kicsiségünket. Kicsik vagyunk, persze, de a bennünk levő akarat elég nagy ahhoz, hogy merjünk arra törekedni, hogy változtassunk a világon. Az én olvasatomban ez azt jelenti, hogy mindenről lehessen beszélni és írni, hogy a közös megpróbáltatások és veszélyek is lehessenek tárgyai az irodalomnak, s az ezeket érintő beszédmód megválasztása terén valódi szuverenitása lehessen az írónak. Élesen szemben állok azokkal a törekvésekkel, amelyek szeretnék távol tartani az irodalmat a „köz" ügyeitől. Láthatjuk, hogy a politika legtöbb szereplője saját szakmáját mennyire érdekvezérelten, mennyire a hatalomtechnikai logika mentén gyakorolja. A szellem emberei, az írók és a költők lehetnének azok, akik az ő számukra is magasabbra teszik a közösség elvárásának a mércéjét.

SOROK

Sor áll a Kései siratófalnál,
reménytelen, mert a kő összes
ránca kérésekkel van teletömve,
és nincs, aki ürítse.

Sor áll a Nirvána-áruház előtt,
reménytelen a bejutás, mert
nincs, aki ajtót nyisson.

Sor áll Bábel kútjánál,
reménytelen, mert túl mélyen a víz,
nem elég hosszú a vödör lánca.

De mégis van remény, mert
a sorban állók egymással szót értenek,
egymásnak ők a siratófal repedései,
az áruház ajtaja,
és a víz, mely ezer nyelven beszél.
És mindenkihez.

TITOK ÉS EMLÉKEZET

Iramszarvasok közt sétálok képzeletben
ezen a vérengző furcsa hajnalon.
Nézem, ahogy zuzmót legelnek, és
a felkelő nap árnyékát próbálom
papírra vetni; reménytelen.

Széttépem fecnikre és a szélbe szórom.
A fecnik nem látszanak a havon.
Megfeledkezem róla, hogy csak képzelődöm,
és komolyan azt hiszem, van szél és nap,
vannak szarvasok. Pedig csak
nem fogadott hívásaim vannak
egy konok adományvonaltól.
És szemhéj mögött készülő filmjeim.

A rendező azt mondja, essen az eső.
És hó esik, de nincs semmi baj.
Ma mindennek arról kellene szólnia,
mit kezd egymással titok és emlékezet.

LEXIKON:
Filip Tamás (1960, Budapest) költő, szerkesztő. Irodalmi pályája a nyolcvanas évek elején kezdődött. Első kötete 1986-ban jelent meg *Fékezett habzás* címmel. További kötetei: *Függőhíd* (1998), *Amin most utazol* (2001), *A harmadik szem* (2003), *Mentés másképpen* (2005), *Rejtett ikonok* (2006), *Saját erőd* (2008), *Kő, papír, olló* (2012), *Album* (Válogatott és új versek, 2015). Jogi egyetemet végzett, polgári foglalkozása közjegyző.

Szipál Márton 1924. május 6. – 2016. április 26.

„KILÉPNI A KÉP SÍKJÁBÓL”

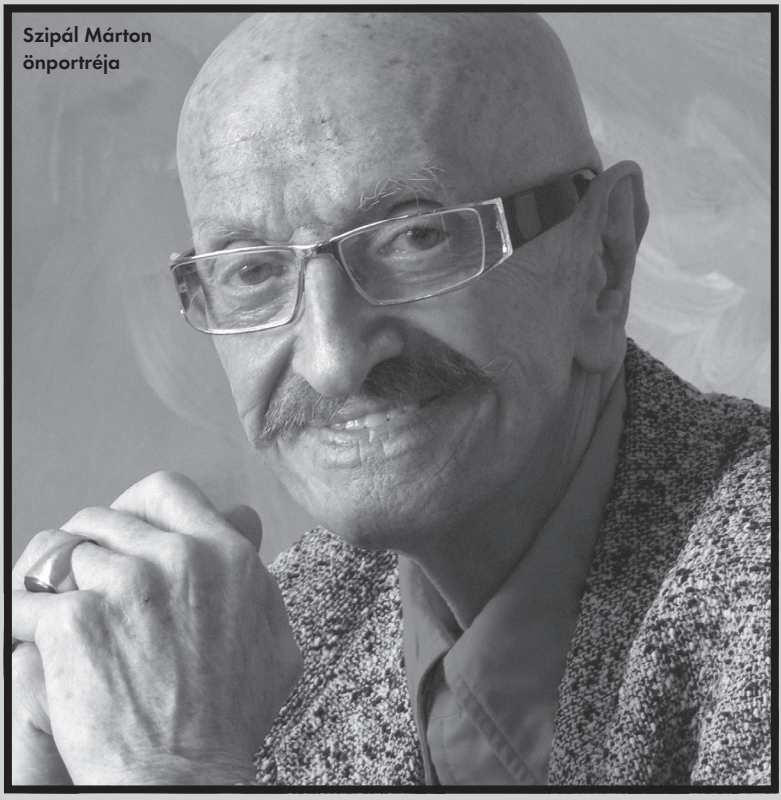
Szipál Márton önportréja

*Szerkesztőségünk falán Szipál Márton portréfotóiról néznek le ránk a Magyar Írók Egyesületének elnökségi tagjai. Egy jó portréfotóban azonban legalább annyira benne van a modell, mint a fotós is. A rögzített pillanat nem ismer halált, túllép azon. Ahogy Szipál Márton mondta: „*A tekintet a legfontosabb. Akkor jó a kép, ha sikerül elkapni azt a pillanatot, amikor az elkészült képről a modell úgy néz rád, mintha ki akarna lépni a kép síkjából.”

Szipál Márton élete mozivászonra kívánkozó, kalandos élet volt. Műterem a Sunset Boulevard-on, álomszerű, fehér Royce, gyönyörű nők, pénz, siker és csillogás. Újságcikkek százai, televíziós szereplések, portréfilmek, több tucatnyi kiállítás… Mindent elért, amit egy fotós kívánhat magának. Holott a kezdet egyáltalán nem volt könnyű. Szolnokon született 1924-ben, édesapja Szipál Márton Károly udvari fényképészmester volt. Debrecenben töltötte gyermekkorát és fiatalkorát, majd Budapesten telepedett le. A fotózást Münchenben tanulta, 1942-ben tett mestervizsgát. A második világháború alatt pilóta volt, később hadifogságba került. 1946-ban nyitotta meg első üzletét Debrecenben. Édesapjától rengeteget tanult. Saját bevallása szerint csaknem mindent. Bár gyermekként egyáltalán nem érdekelte mindaz, ami apja műtermében történt. Egy régebbi Lyukasóra-interjúban így vallott *Pető Tamás*nak, ifjú festőművész barátjának a gyermekéveiről: „Amikor apánk elvitt a húgommal moziba, folyton szégyenkeztem, mert mást sem lehetett hallani a nézőtéren, mint apám hangját: „Látjátok, ez jól van világítva…, ez egy rossz kép…, itt jó a beállítás…” Apám ugyanis nagy tudású mestere volt a szakmának. Münchenben tanult a múlt század elején, s mint császári és királyi udvari fényképész nyitotta meg első műtermét. Kicsi gyerkőcként valahányszor azt hallottam, hogy apám udvari fényképész, mindig azt hittem, ez azt jelenti, hogy kint az udvaron fényképezi az embereket. Később, ahogy sokasodtak az arisztokraták és a katonatisztek portréi a falakon, megtanultam, mit is jelent e cím. Gyakran előfordult, hogy külföldről keresték fel apámat a megrendelők.

Édesapja Debrecenben egy nagy bérház teljes emeletét bérelte. Hat segédet foglalkoztatott. Akkor, amikor a sláger szerint „havi kétszáz pengő fixszel az ember könnyen viccel”, a rezsije ezer pengő volt. A gazdasági válság alatt aztán különösen nehéz volt fennmaradni. Szipál Márton édesanyja retusőrként dolgozott édesapja mellett, bár a fiúk szerint „kettőjük közül ő volt az igazi művész. Délben mindig abbahagyta a munkát, és segített a cselédnek elkészíteni az ebédet. Ilyenkor én is kimentem a konyhába, s hallgattam érdekes történeteit és dalait. Gondok-bajok idején anyám gyakran vigasztalt azzal minket, hogy ne aggódjunk, az égiek megsegítenek, onnan érkezik majd az áldás… És mit tesz isten, igaza lett. A háború vége felé, amikor már minden élelmiszerünk elfogyott, s nem volt mit ennünk, egyszerre csak a műterem üvegtetején át hatalmas csörömpöléssel egy nagy zsák liszt pottyant apám lábai elé. Igaz, ebbe a csodába a németek is besegítettek, ugyanis ők robbantották fel a szomszédos élelmiszerraktárt a közelgő orosz csapatok elől.”

Gyermekként azonban egyáltalán nem a fotográfusi pályára készült. Pilóta szeretett volna lenni. Fényképek retusálása helyett inkább elbújt a konyhában, s kis repülőket fabrikált. A piarista gimnázium elvégzése után nem sokkal kitört a háború. „Úgy éreztem, eljött a nagy pillanat, amikor az egyszerű vitorlázó gépekről átülhetek igazi, nagyobb gépekbe. És végre repülhetek. Egy nap azzal álltam apám elé, hogy szeretnék jelentkezni pilótának a légierőnél. Mire apám azt válaszolta, rendben, de nem most. Majd megmondja, mikor jelentkezzem. Egy évig kellett várnom, mire apám azt mondta: most már mehetsz. A németek sztálingrádi csatavesztése után történt mindez. Apám úgy gondolta, mire végzek az iskolában, addigra már úgysem lesz benzin, s nem kell harcolnom. Persze, minderről én semmit sem tudtam. Csak repülni akartam. Átestem a hosszadalmas kiképzésen, rengeteget gyakoroltam, sokat repültem. És apám taktikája bevált. Amikor átvettem a repülőtiszti rangjelzést, a gépek már nem szálltak fel a kifutókról.”

Mindezek ellenére öt hónap hadifogságra ítélték a Krím-félszigeten, de a szerencse itt is mellé szegődött. „Mikor megérkeztünk, a tábor magyar orvosa a sorakozó után magához hívatott. Kikérdezett, s kiderült, hogy a legjobb debreceni barátom az unokaöccse. Neki köszönhettem, hogy kórházi ápolónak osztottak be, s nem kellett kemény fizikai munkát végeznem, mint rabtársaimnak. Később a kórház orosz orvosa segített hazajutni.”

Itthon pedig várt rá mennyasszonya, akit azon nyomban el is vett. Hamarosan megnyitotta első műtermét Debrecenben, s kitett az ablakba egy jó nagy táblát: „Színészeket ingyen fényképezek! Apám, amikor meglátta táblát, megdicsért. A színésznek úgysincs soha pénze, viszont az emberek ismerik őket. Így mindenki jól jár. Sok képet készítettem Rajz Jánosról, Zenthe Ferencről, Mensáros Lászlóról és Tyll Attiláról.” Majd feljött Budapestre, elment a Fényképész Szövetkezetbe, s egy év múlva a szövetkezet egyik vezetője lett. Csaknem húsz üzletet irányított, s akkoriban kezdte külföldi pályázatokra kiküldeni a fotóit. Az angol évkönyvek szerint 1956-ban bekerült a tíz legtöbbet kiállító és legtöbb díjat elnyerő fotóművész közé.

A forradalom után elhagyta az országot, de nem a harcok miatt. „Bár megjártam a világháborút, voltam hadifogoly, átéltem 1956-ot,

később a Los Angeles-i zavargásokat is, de szerencsére közelről soha egyetlen halottat sem láttam. A barátaim döntöttek úgy, hogy kimennek, én pedig velük tartottam. Az első nap Bécsben vettünk egy osztrák napilapot, hogy értesüljünk az otthoni fejleményekről. Az újságot lapozgatva a barátom felkiáltott. A hátoldalon ott díszelegett az egyik fotóm. Megnyertem az éppen aktuális fotópályázatot. Soha jobbkor! A pénzből jegyeket vettünk, s kimentünk New Yorkba. A barátom nagybácsijának a műtermében szerettünk volna elhelyezkedni, ám Nagy Alma – méltán nevéhez – nem fogadott be minket, így továbbmentünk Clevelandbe, ahol a legnagyobb magyar kolónia élt. Elhatároztam, hogy megkeresem egy rég kint élő gyermekkori barátomat, hátha tud segíteni, ezért apróhirdetést adtam fel egy napilapban. Egy hét múlva csöngött a telefon, a barátom hívott. »Jelenleg Los Angelesben lakom. Milyen jegyet küldjek? Vonaton akarsz idejönni, vagy repülőn?« Naná, hogy vonaton. Legalább megcsodálhatom Amerikát. Egy üvegfedelű kocsiban töltöttük utunk nagy részét."

Nehezen talált azonban munkát, mivel túlságosan is képzett volt. „Végül mégis kaptam állást. Laboráns lettem, filmeket kellett előhívnom. Aztán egy szép napon bejött a főnököm a sötétkamrába, s közölte, hogy van itt egy kuncsaft, ha jól lefényképezem, akkor beszélhetünk a továbbiakról. Nagyon megörültem, de amint megláttam a modellt, alábbhagyott a lelkesedésem. A világ egyik legcsúnyább nője biccentett felém merev kimértséggel. A stúdió fényképészei előre heherésztek a kudarcomon. Hozzáláttam a munkához. Mivel még nem tudtam angolul, kézzel-lábbal próbáltam megértetni magam, ám a modell értetlenül meredt rám. Olyan ideges lettem, hogy feldöntöttem a fényképezőállványt, s összetörtem egy lámpát is. A főnököm káromkodva bevonult az irodájába. Elő sem akartam hívatni a filmtekercset, hogy ne tetézzük tovább a kárt. A képeket végül mégis előhívtam, s nagyon nagy sikerem lett velük. A nő örömében ujjongott, én pedig kijöhettem a sötétkamrából a fényre."

A nagy áttörésre sem kellett sokat várnia ezt követően. „Egyik ismerősöm jó barátságban volt John Wayne feleségével, akit akkoriban a világ öt legszebb nője között tartottak számon. Rábeszélte, hogy rendeljen képet tőlem. Az egész napos munka után, a fotózás vége felé megjelent a férj is. Szerettem volna róla is készíteni képeket. Készséggel leült a gépem elé. Gyönyörű selyemöltönyben feszített, s azonnal felvette az akkor divatos hollywoodi testtartást. Mire én tört angolsággal rászóltam, hogy nem ilyen képet akarok készíteni, inkább azt szeretném, hogy úgy nézzen ki a képen, mint egy úriember. John Wayne dühös lett, felpattant a székről, s öklét rázva elkezdett kergetni a műtermemben. Ő mindig is úriember, akármilyen pózt vesz is fel. Már-már azt hittem megver. Végül elkészült a kép, amelyet méteres nagyításban kitettem a kirakatomba. Ennél jobb reklámot elképzelni sem lehetett akkoriban."

Ezután Hollywood felé vette az irányt, s négy évtizeden keresztül fényképezett filmsztárokat, többek között John Wayne-t, Tommy Lee Jones-t, Leslie Nielsent, Tracy Nelsont, Charlene Tiltont, Margaux Hemingwayt, Timothy Huttont, Priscilla Presley-t, illetve Kareem Abdul-Jabbart. 1997-ben tért vissza Magyarországra, ahol szeretettel és elismeréssel fogadták. Azóta itt élt, fotósújságok munkatársaként dolgozott és tanított. Több hazai és nemzetközi pályázaton nyert díjat. Munkáit a kecskeméti Magyar Fotográfiai Múzeum őrzi. A fotóművészt április 26-án délután érte a halál otthonában. *(Ughy)*

Szipál-fotók

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXV. évfolyam, 3. szám. 2016/3.

A szerkesztőbizottság tagjai:
Alföldy Jenő, Ágh István, Bertalan Tivadar, Czigány György, Dobai Péter, Gyulai Líviusz, Iancu Laura, Kalász Márton, Rózsássy Barbara, Szakonyi Károly, Tóth Éva

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**
Rovatvezető**: Ughy Szabina**
Titkárságvezető: **Őri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.
Telefon: 233-6952.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés: **Pharma-Press Kft.**
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ferenc**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizethető: a hírlapkézbesítőknél és a Hírlap-előfizetési Irodában (1089 Budapest, Orczy tér 1., levélcím: HELP, Budapest, 1900), valamint Budapesten a Magyar Posta Zrt. Hírlap-előfizetési és Elektronikus Posta Igazgatóság kerületi ügyfélszolgálati irodáiban, vidéken a postahivatalokban. Külföldön terjeszti: HELÍR (1089 Budapest, Orczy tér 1., telefon: 477-6300, 477-6381). A jövőben a Lyukasóra **a Magyar Posta honlapján működő webáruházunkon keresztül (https://eshop.posta.hu) is előfizethető**. Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza

LEXIKON
HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST
PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT
ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE
PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT
VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Varga-Sinai Gizella kiállítása a Várkert Bazárban **B/2**
Szakonyi Károly: Fata libelli **1**
Ughy Szabina: Európa ébredése? **2**
A HÓNAP KÖLTŐJE **Vasadi Péter:** Végidő, Jön a sötétség, Mozart karja, A kíméletlen öröm **3**
Lévai Anikó: Teljes élet **4**
Feledy Balázs: Varga-Sinai Gizella Útleírás című kiállításáról **5**
Ignotus Pál emlékképei a Nyugat és a Szép Szó aspektusában **7-11**
Szakonyi Károly: Olvassuk újra! A bölcs autodidakta **12**
Veres Péter: Munka közben **13-14**
Csanádi Imre: Gyámkő-fejecske **15**
Alföldy Jenő: Töredékből a teljesség **15-16**
Seres Gerda: Az önpusztítás tragédiája **16-17**
Katona Eszter: A műfordító Nagy László **18-22**
Spiró György: Imre temetésére **23**
Ferdinandy György: Ada néni háza **24-25**
Gülch Csaba: Négysorosok **25**
Simon Erika: Találkozás Kertész Lajos zongoraművésszel **26-27**
Tóth Éva: Az első karácsony **27**
Bozók Ferenc: Fényszonett **27**
Csontos János: Bökversek, Vén dal **28**
Rozsondai Marianne: A könyvtárosok dicsérete **28**
Szeiman Regina: Picasso a Magyar Nemzeti Galériában **29**
Ughy Szabina: Kérdések Filip Tamáshoz **30-31**
Filip Tamás: Óvóhely, Titok és emlékezet, Ezüst minden **31**
Szipál Márton 1924–2016 **32-33**
Szakonyi Károly: Csukás István nyolcvanadik születésnapjára **35**
Szeiman Regina: Kádár Tibor kiállítása az E-Galériában **36-B/3**
Picasso – Alakváltozások, 1895–1972. Kiállítás a Magyar Nemzeti Galériában **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelentetését előfizetéssel vagy alkalomszerű támogatással. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára, nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből folyamatosan megküldjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

. Emberi Erőforrások Minisztériuma
. Nemzeti Kulturális Alap
. Pest Megyei Kormányhivatal
. Szerencsejáték Zrt.
. Ferencváros Önkormányzata
. Körmendi Galéria
. Márkus Antikó Bt.

Nemzeti Kulturális Alap

Számunkat Varga-Sinai Gizella kiállításának anyagával, Ignotus Pál dokumentumfilmjének archív képeivel, a Kamra színházi fotóival, a Picasso-kiállítás anyagával, Szipál Márton fotóival, Molnár Edit fotóival, az E-Galéria Kádár Tibor kiállításának képeivel és a Lyukasóra archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Bozók Ferenc, 1973
Csanádi Imre, 1920–1991
Dobozi Eszter, 1956
Feledy Balázs, 1947
Ferdinandy György, 1935
Filip Tamás, 1960
Gülch Csaba, 1959
Ignotus Pál, 1901–1978
Katona Eszter, 1976
Lévai Anikó, 1964
Rozsondai Marianne, 1949
Seres Gerda, 1982
Simon Erika, 1971
Spiró György, 1946
Szakonyi Károly, 1931
Szeiman Regina, 1986
Tóth Éva, 1939
Ughy Szabina, 1985
Vasadi Péter, 1926
Veres Péter, 1897–1970

SZAKONYI KÁROLY

Csukás István nyolcvanadik születésnapjára

(Részlet a Művészetek Palotájában 2016. április 11-én elmondott köszöntőből)

[…] Barátok vagyunk Csukás Istvánnal immár ötven esztendeje, most mégis megilletődve állok itt, ha arra gondolok, milyen vékonypénzű és vékonydongájú fiatalemberek voltunk azokban a forradalmat követő, bonyolult időkben. Körülöttünk még sok volt a sötétség, a zűrzavar, de mi egy aranyásó szorgalmával és reményeivel akartunk igaz irodalmat teremteni. Albérletekben laktunk, presszókban írtunk szimpla kávék mellett, figyeltük egymás megjelent verseit és novelláit, örültünk a másik sikerének, s örültünk a jónak. Ment előre, ki-ki a maga útján. És mára az a vidám, nőket kajtató, társaságban mindig derűt teremtő ifjú költő, íme, élő klasszikus! Mert van színház elnevezve Madáchról, Katona Józsefről, Csiky Gergelyről meg Szigligetiről, igaz, Örkényről is, de ha a vonat ablakából Szárszón kinézel, azt látod, hogy Csukásról is. Nem beszélve a róla elnevezett iskoláról, a játékparkról és a Csukás-drámapályázatról.

Mennyi vidám, baráti estét, vacsorázást töltöttünk együtt, hogy csak az óbudai Öreg Sipos Halászkertet említsem, ahol Csukás vitte a prímet olyan nagy formátumú társakon is felülkerekedve, mint Galsai Pongrác vagy Gyurkovics. Azokon az esteken még együtt voltunk mind, Kardos G. Gyuri, Abody Béla, Kolozsvári Emici, Konrád Gyuri, Bertha Bulcsu, Lázár Ervin, Farkas László és Ágh Pisti, s ott volt a két Csurka és még ki mindenki, akik közül sokan már egy mennyei vendéglőben rendelik a halászlét és a túrós csuszát, vagy akik ugyan élnek, de már nem állnak szóba egymással. De emlékezhetek arra is, hogy Csukás Pistával együtt utaztunk riportra az Új Idők szerkesztőségével Kárpátaljára, Burgenlandba és a Vajdaságba, felkeresni az ottani magyarokat, s könyvet írni róluk, meg arra, hogy a szentendrei házunk kertjében vagy Gyurkovics balatoni házának udvarán bográcsban feledhetetlen ízű pincepörköltöket főzött nekünk, rá jóféle vörösbort nyakaltunk, s most itt áll előttünk, s még mindig derűs, s nyolcvanéves. […]

Csukás István kiváló költő, komoly értékű lírikus, mégis leginkább a meséi révén ismeri a publikum. Amikor Kormos István rávette, hogy írjon a gyermekeknek, zsilipet nyitott fel. Azóta irodalmunkat benépesítette bájos alakjaival: a téli tücsökkel, a komolytalan kecskebékával, a pukkancs egérrel, Settenkedő Tódorral, a Pintyőke cirkusz művészeivel, Gombóc Artúrral, a Radírpókkal és természetesen Bogyóval, Pom Pom kis barátnőjével meg a többiekkel. Csukás jókedvűen, könnyedén, szellemesen mesél – és hitelesen. Játékos képzeletvilága bámily messzire ragadja is, ötletei bármennyire képtelennek tetszenek is, ezek a mesék sok szállal kötődnek a realitás talajához. Ezért szereti őket gyermek és felnőtt egyaránt. Jólesik olvasóinak ez a felszárnyalás, ez a féktelen szabadság. Mert *Csukás meseírás közben is költő*. A mese boldog lehetőség a kedélyes, nagy nevetésre, a gyermeki csapongásra. A fantáziája korlátlan lehetőséget kap, mégsem hágja át a logika és a lélektan határait. A tücskök és a bogarak, a madarak és más teremtmények mi vagyunk. Éppen költő mivolta teszi képessé arra, hogy teljességgel felidézze a gyermeki képzelőerőt, hogy bele tudjon helyezkedni a kicsinyek világába.

Süsü, a sárkány immár generációk nagy élménye. Egy sárkány, egy zöld, nagy szörnyeteg, tűzokádó és pikkelyes hátú, félelmetes erejű – rózsabimbó szeretne lenni! Ki érti ezt? Ahelyett, hogy törne-zúzna, hiszen a sárkányok gonoszak! De ő jön, s azt énekli: Ó, ha rózsabimbó lehetnék, rám szállnának szépen a lepkék, kicsi szívem vélük dobogna…

Igen, Csukás most is, mint egész irodalmában nemegyszer meggyőzően állítja, hogy nagyfokú tájékozatlanságban szenvedünk. Nem dörgedelmes prédikációkban hozza tudtunkra, hanem ismét ebben a bűbájos mesében. Ne a látszatból ítélj, mert a látszat csal! Micsoda galádság eleve ráfogni valakire, hogy gonosz, kinek van joga általános ítéletekre? Jogunk csak arra lehet, hogy igazságosak legyünk. Márpedig az igazság a látszat mögött található.

Az egész lírája ilyen. Őszinte és sallangmentes. Szeretem hömpölygő sorait, ahogy a meglesett pillanat rögzül szavakba, s lesz képpé, válik ritmussá és teremtődik meg egy összegző gondolatban. A köznapiság fénylő lírája az övé, Csukás az elveszettségre ítélt momentumok megmentője. Elég számára egy Szépvölgyi úti mozzanat, a gyümölcsfa termő ága, kutyájának hűséges tekintete, elég egy szerelmes emléke, s máris gazdagabbá válik versbe mentve a világ. Segít bennünket a jelenségek mögé látni, megtanít rá, hogy mindenben van szépség és öröm. Olvastam tiltakozását arról, hogy zenei múltjának bármi köze lenne a fantasztikusan komponált lírájához. Ő tudja! De én mégis érzem verseinek rokonságát a zenével. Vas István vagy Weöres Sándor méltán kedvelhette, az ő költészetük is ilyen. De nem vitatkozom, tekintetem élvezettel jár sorról sorra versein. Szerelmes költészetében árulja el legszebben, legbátrabban legmélyebb érzelmeit. Erotika és vallomás, a nők áhítatában élő férfi megnyilvánulásai. Csukás ezekben el-elkomolyodik, s ez megható. *...hozom kiéhezett ifjúságomat, mely országot, álmot hódítani indult, s az örömért a szívednél kiköt – felkönyökölve nézem éjbe fordult hajad homlokod félholdja fölött…* – vallja az *Örömre int a szerelem* címűben. Azonban az érzelmesség ellen odabök önmagának, hogy ellensúlyozza a nosztalgiát: *Egy pillanatra visszatért ifjúságom!* – s rögtön rá, ebben a versében: *talán a fél marék vitamintabletta tette, amelyet bekaptam tavaszi fáradtság ellen…* Igen, férfias líra, de a költő mégis kiszolgáltatja magát: *Bőröm alatt sajogva ég / a szív a szerelem az árva / csillag ontja tüzét / vigasztalón a magányosságra. (Bebalzsamozott esték)* […]

Csukás színes egyéniség, aki a birkapörkölt főzése közben is költő, mert költészete az élet, s ilyenképpen az élete költészet. Mondhatnám még tovább, sorolhatnám számtalan díját, azt, hogy 1977-ben Hollywoodban, a *Keménykalap és krumpliorr* című filmje az év legjobb gyermekfilmje lett, a Kossuth-díjat, a Príma primissima-díjat, azt, hogy Óbuda díszpolgára, de tőle lopva már csak annyit, amit az egyik Süsü-epizód írása után mondott fellélegezve: *Mára itten fejezem be / mert nem jut több az eszembe.*

Barátok és kortársak nevében köszöntöm. Adjon továbbra is az ég sok derűt és kedvet művek írására! Isten éltessen, Pista!

Utolsó vacsora, 2006

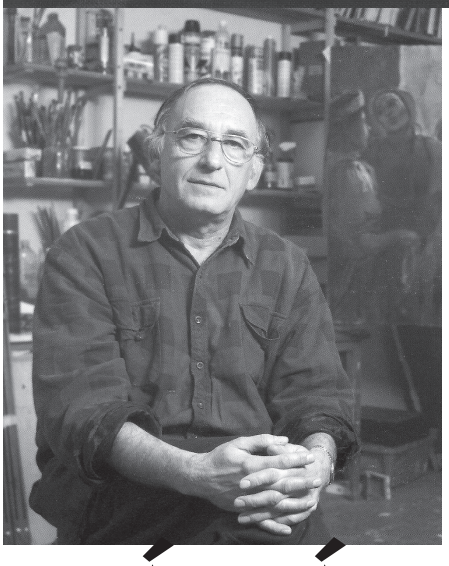

KÁDÁR TIBOR

FESTŐMŰVÉSZ ÉS TANÍTVÁNYAI

címmel az Erdély Művészetéért Alapítvány a művész hetvenedik születésnapja alkalmából rendezett kiállítást az E-Galériában, amelyet Szakolczay Lajos irodalom- és művészettörténész nyitott meg 2016. április 19-én. Kulcsár Edit, a galéria vezetője és a kiállítás kurátora a termékeny és aktív festő legfrissebb, 2016-os munkáiból válogatott. A tárlatot a közönség május végéig látogathatta.

Kádár Tibor 1946-ban született Kolozsváron. A kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskola festészeti szakának elvégzése után tanít, mellette a szárhegyi művésztelep alkotója, rendszeresen állít ki, s megismerkedik a kalotaszegi népművészettel, amely a mai napig festői témaválasztásának egyik kiapadhatatlan forrása. 1988-ban családjával áttelepül Magyarországra, ahol egy évig Budapesten élnek, majd Veszprémben találnak otthonra. Egy évig a Veszprém Megyei Múzeum művészettörténésze, miután kizárólagosan a festészet művelése mellett dönt. A következő években sokat utazik és állít ki Európa-szerte. Idővel visszatér a tanításhoz is: 2000-től művészeti oktatója, majd 2004-től igazgatója a Herendi Porcelánmanufaktúra Rt. porcelánfestő iskolájának, valamint 2011-ig tanít a kolozsvári Ion Andreescu Képzõ- és Iparművészeti Egyetemen.

Kádár Tibor a figurális festészet elkötelezett művelője és szószólója. A figurális festészetben látja a kapcsot művész és közönsége között, s úgy véli, hogy korunk talajt vesztett, felhígult művészetének szintén a figurális festészet elsajátítása mutathat utat. Ebből a célból alapította meg művésztársával a figuralitást vállaló *F-csoport*ot. Tanítványainak a mesterség elmélyítése mellett a tisztelet és szolgálat elvét is igyekszik átadni. Triptichonjaival egy elfeledett képzőművészeti nyelvet mutat fel, míg a manapság egyáltalán nem divatos, nagyméretű képeit olyan terekbe szánja, ahol azok üzenete sok emberhez eljut.

Banner Zoltán művészettörténész írja róla: „Festészetében mindig volt valamiféle profetikus gesztus, intelem: a tudáskinyilatkoztatás; csak tudásra hivatkozhat, arra épülhet kinyilatkoztatás; márpedig kevesen tudják ma a képzőművészeti kifejezés és megjelenítés mesterségéről azt, amit és amennyit ő.”

FŐBB EGYÉNI KIÁLLÍTÁSOK:

1980: Korunk Galéria, Kolozsvár. 1981: Repülősök Klubja, Kecskemét. 1982: Művelődési Központ, Székelyudvarhely. 1983: Múzeum, Csíkszereda. 1984: Művelődési Ház, Gyergyószentmiklós. 1984: Új Élet szerkesztősége, Marosvásárhely. 1985: Művelődési Ház, Makó. 1986: Megyei Könyvtár, Veszprém. 1989: Pesterzsébeti Múzeum, Budapest. 1990: Laczkó Dezső Múzeum, Veszprém. 1990: Művelődési Központ, Leányfalu. 1990: Művelődési Központ, Tab. 1990: Művelődési Központ, Badacsonytomaj. 1990: Nagy László Művelődési Központ, Ajka. 1991: Művelődési Központ, Hajdúböszörmény. 1991: Járási Tanács, Wunsiedel (Németország). 1992: Nagy László-emlékház, Iszkáz. 1992: Dia e Noite Galéria, Geervliet (Hollandia). 1992: De Verwundering Galéria, Nijmegen (Hollandia). 1992: An Sengers Galéria, Hedikhuizen (Hollandia). 1992: Illyés Gyula Tanárképző Főiskola, Szekszárd. 1993: Nu Galéria, Castricum (Hollandia). 1993: Blitzdrucker Galéria, München (Németország). 1993: Csikász Galéria, Veszprém. 1993: Nova Galéria, Hágen (Németország). 1993: Petőfi Színház, Veszprém. 1994: Thorasmide Galéria, Koppenhága (Dánia). 1994: G. S. D. Galéria, Berlin (Németország). 1996: Staatlichen Nachbahnamt, Ulm (Németország). 1996: Star Galéria, Lewess (Anglia). 1996: Gladsaxe (Dánia), 1997: Kosztolányi Galéria, Budapest. 1999: Városi Galéria, Várpalota. 2001: Művelődési Ház, Berhida. 2002: Passau (Németország). 2003: Csopak Galéria. 2005: Groningen (Hollandia). 2006.:Duna TV, Budapest. 2016. E-Galéria, Budapest.

1

2

3

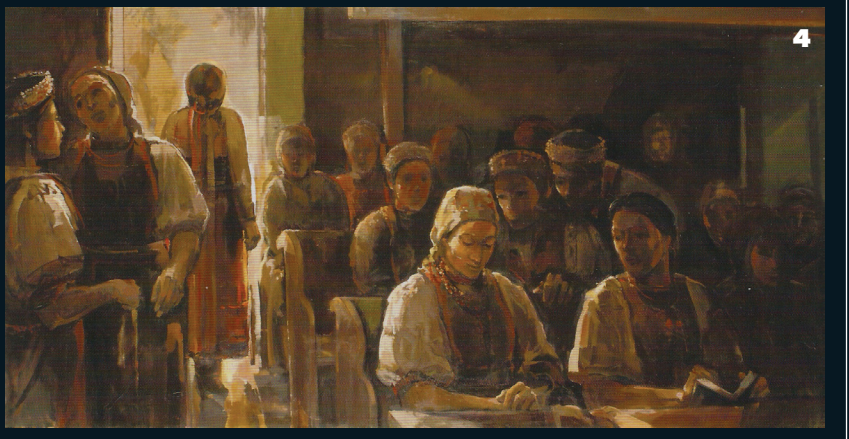
4

5

6

7

8

1. Panaszfal, 2016
2. Fáni, 2016
3. Kitekintő II., 2016
4. Templomban, 2005
5. Apor lányok feredője, 2016
6. Batthyány, 1997
7. Kitekintő I., 2005
8. Kalotaszegi menyecskék, 2000

PICASSO

ALAKVÁLTOZÁSOK, 1895–1972

KIÁLLÍTÁS A MAGYAR NEMZETI GALÉRIÁBAN

Cikkünk a 29. oldalon

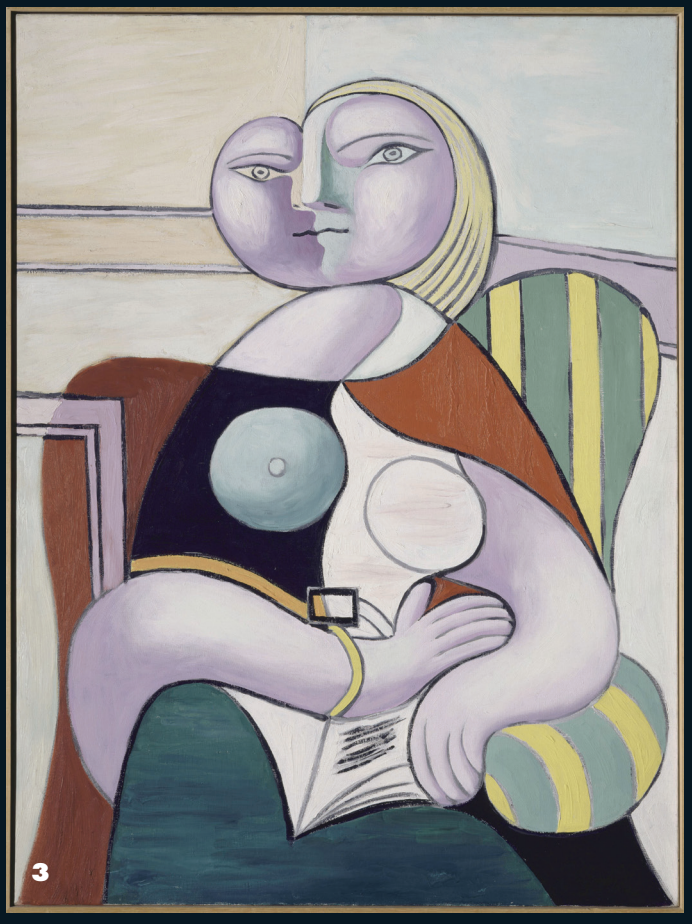

1. Ambroise Vollard portréja, 1909-1910
2. Jacqueline összetett karral, 1954
3. Olvasó nő, 1932
4. Dora Maar macskával
5. Anya és gyermeke, 1907
6. Matador meztelen nővel, 1970
7. Anyaság, 1971

9 771216 439007 16003

Ára: 450 Ft